SUMONYI ZOLTÁN

ÚJRAFELFEDETT TITOK

A MAGYARORSZÁGI SZABADKŐMŰVESEKRŐL

TALENTUM

A kötet a Nemzeti Kulturális Alap Irodalmi
és Könyv Kollégiumának támogatásával készült

Szaklektor: † Pók Lajos

Felelős szerkesztő: Rózsa Judit

A könyvet tervezte: Köböl Vera

Felelős kiadó: Földes Tamás

ISBN 963 645010 2

Tartalom

„A Generális-kaszálón a Vár alatt"

Bevezetés

Képzeljük el a Generális-rét (a mai *Vérmező*) kíváncsiskodóit 1795 májusában. Az ágaskodókat, a nyakukat nyújtogatókat – s különösen a hátsó sorokban –, hogy valamit ők is lássanak. A látnivaló, bárha együgyű vázlat is őrzi, ismerős: az emelvény a katonák négyszögében, s a Bécsi-kapu felől a szekerek.

A fiatalember (*Csokonai Vitéz Mihály*), egy a bámészkodók közül, azért ezt mégse hitte volna: hát valóban kivégezhetik őket? Az apátot, a vicispánt, a grófot, a kapitányt, a délceg fiatal titkárt? Hát csakugyan meg kell halniuk? Azért a...? – Jobb, ha nem is tudja, hogy miért!

Persze tudta ő, mint ahogy mi is tudjuk, hogy miért és kiket fejezett ott le a bakó: *Martinovics Ignác*ot, *Hajnóczy József*et, *gróf Sigray Jakab*ot, *Laczkovics János*t és *Szentmarjay Ferenc*et; a magyar jakobinus összeesküvés fővádlottjait, akiket igen különböző jellemük, előéletük ellenére nem csupán a mozgalomban való részvétel, s az ezért elszenvedett mártíromság köt össze, hanem hogy valamennyien *szabadkőművesek* is voltak.

A szabadkőművesség, természetesen, nem szerepelt a vádpontok között, de minthogy a periratokban lépten-nyomon felbukkan egy-egy *páholy* neve, a hatóságok ezt is jónak látják fölemlegetni. S nemcsak velük kapcsolatban, de a hoszszabb-rövidebb börtönbüntetésre ítélteknél is: egy pap-költőnél például (*Verseghy Ferenc*), aki a „Marsziliai Ének" című lázító verset magyarra fordította, vagy annál a hosszú várfogságra ítélt zempléni kisnemesnél (*Kazinczy Ferenc*), aki amúgy is valami gyanús irodalmi központot szervezett regmeci kúriájában. Lám, lám, ilyenek a szabadkőművesek, okuljatok belőle, óvakodjatok tőlük! Éppen ideje volt hát betiltani titkolózó összejöveteleiket.

A szélesebb magyar közönség, elsők között s első kézből éppen a Generális-kaszálón összeverődött bámészkodók, itt

és ilyen körülmények között hallanak először a szabadkőművesekről. S miközben reccsennek a csigolyák, még a szó is, hogy *freimaurer*, elborzasztja őket.

Pedig akkor már, 1795 májusában, negyvenöt éve működnek szabadkőműves-páholyok Magyarországon. És ha nem is teljesen szabadon és nyíltan, mert hát érvényben volt XII. Kelemen pápa 1738-as bullája, amelyben a katolikus egyház először átkozza ki a szabadkőműveseket, s a páholyokban nemhogy katolikusok, de magasabb rangú katolikus papok is dolgoztak (ezért is kellett titkolózni!) – ám a világi hatalom mindaddig nem lépett föl ellenük. Ezt a történelmi áttekintést igen messziről kellene kezdeni; nem a kétszáz évvel ezelőtti véres és hatásos jelenettel a Vérmezőn, s nem is ötven évvel még korábbról, amikor Brassó városában már pecsétnyomót is csináltatnak a két helyi páholynak: *A három oszlophoz* és *A négy holdhoz* köriratokkal. Persze az az igazság, hogy azokon a pecsétnyomókon úgy olvasható, hogy: ZU DEN DREY SÄULEN és ZU DEN VIER MONDEN, de hát mégiscsak Magyarországon dolgoztak azok a legelső honi páholyok, méghozzá Erdély legdélibb és legkeletibb fekvésű városában, a Kárpátok alján. Vagy hogy még patetikusabban, de korántsem pontatlanul határozzuk meg földrajzi helyét: a szellemi Európa legkeletibb határvárosában, ahol még épült gótikus katedrális; a híres *Fekete templom*. Azon túl már Bizánc kezdődik – az ortodoxia.

De most, mielőtt tovább hátrálnánk az időben, hogy valami elfogadható kiindulópontot találjunk a történet kezdetéhez, bonyolítsuk tovább ezt a két brassói páholynevet, hátha – paradox módon – így jutunk közelebb a dolgok jobb megértéséhez. Mert ugye egyszerű lenne azzal elintézni azt a *Zu den drey Säulent*, hogy hát persze, a brassói szászok! De nem erről van szó. Hanem arról, hogy a brassóiak Berlinből kapták 1749. július 30-i keltezéssel a páholyalapításhoz szükséges pátenst, méghozzá a *De l'Union et des trois globes* nevű berlini skót páholytól. A berlini *skót páholy*nak francia neve van? Az általuk patronált brassói magyarnak pedig német? – Igen, ez most már elég bonyolult ahhoz, hogy megpróbáljuk kibogozni, de legalább is lépéseket tegyünk e kibogozás érdekében.

Ám ezekkel a lépésekkel akár ha az Ecsedi-lápon bolyonganánk, mert olyan ingoványos a talaj, és annyi a képzeletszülte lidércláng fölötte. És nem csupán Magyarországon vagy Közép-Kelet-Európában, de szinte mindenütt. És nem csak a homályos eredetlegendák körül, de – a mozgalom írásos története óta – tevékenységét illetően is. Mert talán csak a vallásháborúk idején gyűlt fel annyi fölösleges indulat és meg nem értés a szembenálló táborokban, mint amennyi ez utóbbi kétszázötven évben a szabadkőművesek és a nem szabadkőművesek között. Tudatlanságból? Makacsságból? Kölcsönös sértődésekből? Mindegyik igen valószínű! Tehát csupa emberi okból. Ráadásul ami titkos, az titokzatos is, s többnyire gyanús; hamar fellobbanhat fölötte a kékes lidércláng.

I. „Az özvegy fiai"

A bizonyos és a bizonytalan kezdet

Az eddigi nekifohászkodás, készülődés és fogódzókeresés csak azért volt, mert ha nem is annyira ingoványos az a talaj, amire most rátévedtünk, mint amennyire híresztelik, de az eredetlegendák tartóoszlopait, a cölöpöket igen híg mocsárba süllyesztették. Pontosan úgy persze, mint minden eredetlegenda cölöpeit. Hiszen attól legenda. Csakhogy – kőművesekről lévén szó – azért ez mégiscsak méltatlan dolog!

A mai értelemben használatos páholyok megalakulásának pontos helyét és idejét is tudjuk (London, 1717. június 24., a Szent Pál-székesegyház árkádja alatti vendéglő), de a szabadkőműves-mozgalomról már a XIV. és a XV. századból is vannak írott emlékeink. A legkorábbi az úgynevezett Reghius-krónika, amely az ókori Egyiptomot tartja a szabadkőművesség hazájának – míg a későbbi, a *Cooke*-féle kézirat héber és görög eredetre vezeti vissza a legendát.

Ezekből a szövegekből leginkább csak arra következtethetünk, hogy már az 1300-as években is akadtak *spekulatív*, azaz tiszteletbeli tagjai az egyes kőművescéheknek. Mert hát józan kétkezi iparosnak – ez esetben kőfaragónak, falazónak, ácsnak, tetőfedőnek – ilyesmi nemigen jutna eszébe! Miért érdekelné őt szakmájának eredetlegendája? Amikor azt sem tudja, hogy az micsoda vagy mire jó? Őt egyénileg csak az érdekli, hogy inasból legény lehessen, legényből pedig majd mester, mert minél följebb jut a szakmai ranglétrán, annál magasabb a bére. Mint a céh tagját pedig csak az, hogy minél több és jobb megrendelést kapjanak. Akár kőművesek, akár vargák, akár fegyverkovácsok. Ebben igazán nincs közöttük különbség. De akkor miért nem beszélünk most szabadszabókról például? Miért csak a kőművesek szabadok? Valószínűleg azért, mert a többi iparoscéh a középkorban nem volt olyan szabad, vagyis sokkal inkább volt területhez és kegy-

úrhoz kötött, mint a templomépítők, várépítők, kastélyépítők. Egyszóval a kőművesek.

Tehát maga az elnevezés, hogy *szabadkőműves*, legkorábban a középkorban keresendő, a gótikus katedrálisépítések korában, amikor különleges kiváltságokkal jutalmazták a templomépítő céheket; szabadon közlekedhettek Európa-szerte, s megbecsültségük jeleként, ellentétben más iparoscéhek tagjaival, kardot is viselhettek, mint a katonák és a nemesek. Akkor még a páholyokat (Lodge=lombbal fedett „felvonulási épület") természetesen csak *operatív* kőművesek (valóságos iparosok) népesítették be, s csak később fogadtak a céhbe egy-egy pártfogót, megrendelőt, akik részt vehettek ünnepi összejöveteleiken. Ez persze főleg a kőműveseknek volt megtisztelő és fontos alkalom. De valami miatt nyilván a vendégeknek is fontos, vagy legalább is érdekes lehetett, ha idők folyamán úgy odakaptak, hogy végül a páholyok szellemi irányítását is átvették. Valami titkuk mégiscsak lehetett ezeknek a kőművescéheknek!

Képzeljük el például a londoni Westminster-apátság építését, mondjuk az 1290-es évek közepén. Akkor már negyvenöt-ötven éve folyik a hatalmas munka, az eredeti megrendelők: az uralkodó ház néhány tagja, az új templomépítést szorgalmazó londoni püspök, az alapkő letételénél szorgoskodó főapát már rég a padozat alatt nyugszik, de a falak még mindig nem érik el a bejárat fölötti nagy ablak csúcsívét. A kőtömböket egyre magasabbra kell tenni, egyre több az állvány, az egész olyan, mint egy félkész gerendavár. Úristen, mikor lesz ezen még tető, mikorra lesz ez fölszentelhető állapotban! Londonnak azóta már harmadik püspökét szólította magához az Úr, s ez a mostani nagyon szeretné megérni a templom fölszentelését.

Az apátság gondnoka naponta sürgeti a mestereket, ígérget, fenyegetőzik, hogy így meg úgy, de Pünkösdre lagalább annyira legyenek, hogy a főapát úr is megtekinthesse a falakat. A kőművesek tudják, hogy nem lehet csak úgy elkapkodni az ilyen munkát, de a következő tavaszra mégis elérik az ablakívet, s ezt szokásuk szerint maguk is meg akarják ünnepelni. Leveles gallyakat tűznek az állványokra, egy kicsit összetakarítják a terepet, lepucolják a szerszámokat, föl-

veszik kimenő ruhájukat, rátartian kardot kötnek, s az épülő templom egy alkalmas szögletében a déli harangszó után az egész céh közös ebéddel ünnepel. Hát erre már meg lehet hívni a tisztelendő atyákat is.

Az atyák köszönik a szíves invitálást, de előbb már csak otthon megebédelnek, s utána mennének át a kőporos falak közé. Hanem a körülményekhez képest takaros rend meglepi őket, ámuldozva járják körül a félkész templombelsőt, dicsérgetik az eddigi munkát. Lehet is dicsérni. Ez természetesen a mestereket is föllelkesíti, előszedik az építészeti vázlatot, mutogatják, hogy éppen hol tartanak, s mi mindent kell még elvégezniük. A vendégek most másodszor is ámulatba esnek. Hogy milyen okosan, mennyi szaktudással és ékes szavakkal tárja eléjük a főmester az elvont tervrajz és a már kézzelfogható épületrészek összefüggéseit! Legtöbbjük először lát ilyesmit, s akik csak a lélek épülésén fáradoznak, amely munkának bizony alig van valami látszata, ezekben a percekben őszintén irigylik a kőműveseket. Körülbelül úgy, ahogy az írófélék a festőket, szobrászokat. De akár egy kádárt, egy kerékgyártót is.

A tisztelendő atyák közben már le is ülnének egy kicsit, elfogadnak egy pohár bort, később valami kis uzsonnát is, arra meg újra inni kell, s így hosszan elbeszélgetnek. Már nemcsak az épülő templomról, de a világ dolgairól is, mindenről, ami nyelvükre jön. Ez viszont a kőműveseket ejti ámulatba. A mogorva főapátnak is hogy megoldódott a nyelve, s úgy beszélget velük, mintha egyenrangúak lennének! Fölöttük a besötétedő tavaszi égbolt egyre több csillaggal, már néhány fáklyát, gyertyát is meg kell gyújtani, de még mindig ott ülnek a kísérteties falak tövében, s jól érzik magukat együtt. Ki hitte volna?!

De nem is szabad ezt megtudni senkinek! Maradjon csak titok, s mielőtt az atyák távoznának, kerítenek egy Bibliát, és megesketik a céh minden tagját, hogy ami itt elhangzott, arról nem beszélnek senkinek. Az egész olyan ünnepélyes a lobogó fáklyafényben, hogy a főmester leoldja bőrkötényét, és az apát derekára köti. A papok értik a gesztus jelentését – ez mégiscsak az ő szakmájuk elsősorban –, meg is hatódnak kicsit, s búcsúzáskor apostoli hármas csókkal köszönnek el a

kőművesektől. De megígérik, hogy a következő szint elkészültét ugyanígy együtt fogják ünnepelni.

Tetszik ez a kőműveseknek, érthetően büszkék is erre a titkos testvériségre, s alig várják, hogy újra így ünnepelhessenek. A meghívó üzenethez kitalálnak valami jelmondatot, amit csak a beavatottak értenek, mondjuk olyasmit, hogy: „A kőművesek holnapután délben kezdik a munkát és éjfélkor fejezik be."– s a vendégek mindig meg is jelennek az épülő templomban a leveles gallyak alatt. A második-harmadik ilyen együttlét után már valamennyien tiszteletbeli kőművesek lesznek; *operatív testvéreiktől* kapnak egy-egy csinos kis bőrkötényt, amely az ő céhbeliségüket szimbolizálja. Sőt, a rendi elöljárók idővel valamely apróbb szerszámmal is megajándékoztatnak: ki egy szögmérővel, ki egy függőónnal vagy vésővel térhet haza. Ezeket a tárgyakat pedig, kötényeikkel együtt, titkos helyen tartják – beavatatlan környezetük nem tudná mire vélni az ilyesmit – s csak a kőműves-összejövetelekre viszik magukkal.

Visznek mást is, persze. Viszonzásképp apró ajándékokat, bort, fűszereket például, ahogy az testvérek között szokás a látogatáskor, de – ami fontosabb – viszik a maguk építészeti vázlatát. Mert elirigyelve a kőműves-főmester tudományát meg azt az egyszerű és világos előadásmódot, ahogy velük megérttette a templomépítés fortélyait, hát ezt is szeretnék viszonozni. Először csak az Evangéliumból olvasnak fel valamely ismert részletet, s azt magyarázzák el köznapi szavakkal – ahogy teszik a szószéken is a hívek előtt –, majd sorra kerülnek a kevésbé ismert, s ezért érdekesebb ószövetségi részek, de úgy, hogy itt-ott már el is térnek a kanonizált értelmezésektől. Hát még az apokrif könyvek és iratok ismertetésekor! Amit tehát a szentbeszédben maguk is eretnekségnek tartanának, ilyen-olyan kételyeiket például, azt itt szigorú elöljáróik előtt is nyugodtan kifejthetik. Hiszen valamennyiüket, így a *spekulatív* szabadkőműveseket is kötelezi a Szentírásra tett eskü, hogy amit itt hallanak vagy mondanak, az titok marad. Úgy, mint a gyónási titok.

És visznek magukkal néha új vendégeket, megbízható egyházi és világi személyeket is (s olykor a legmagasabb körökből), akiket alkalmasnak tartanak a tiszteletbeli kőművesség-

re. A régiek ajánlására pedig a céhmester boldogan befogadja az érdeklődőket. Ezeket legtöbbször a kíváncsiság viszi oda, megnézni ezt a hihetetlenül „vegyes társaságot", mint egy szokatlan színházi előadást, de aztán többnyire ott is maradnak, kérik rendes beavatásukat (eskü, kötény), hogy rendszeresen eljárhassanak a „munkákra". Talán a cinkos összetartozás is izgatja őket, meg az a fesztelen viselkedési mód a közös vacsorákon, ami egyebütt elképzelhetetlen egy báró és egy céhlegény között. Egy lapáttenyerű kőfaragó- vagy állványozóinas és a cipókezű apát urak között. Amin egyébként, mármint a durva munkáskezek zavaró látványán, könynyen lehetett segíteni: idővel valamennyien fehér kesztyűt kezdtek viselni az ilyen ünnepi munkákon, jelezvén azt is, hogy *itt* egyformák és egyenrangúak.

Milyen egyszerű és világos minden! Legalább is, ahogy mi most innen elképzeljük. De józan paraszti ésszel nemigen tudjuk elképzelni másképp a szabadkőművesség kezdeteit.

A „családfa" megrajzolása

Hanem hát éppen a józan paraszti ész kezdett háttérbe szorulni, ahogy az ünnepi és titkos összejöveteleken egyre gyakrabban a tiszteletbeli kőművesek kerültek előtérbe. Előtérbe, hiszen az ő építészeti vázlataik változatosabbak és érdekesebbek voltak, mint a kőművesmester valóságos tervrajzai, amelyekről néhány összejövetel után már nemigen lehetett sok újat elmondani; azok szükségszerűen földhöztapadt, szó szerint statikus és végül önismétlő előadásokká szürkültek.

Na de a vendégek, a *spekulatív* kőfaragók! Ahány ember, annyi téma, annyi előadás. Utána viták, amelyekhez az inasok kivételével mindenki hozzászólhatott. Tehát már a kőműveslegények is, akik megtérve két-három éves külhoni vándorútjukról, nem csupán szakmájukban szereztek újabb tapasztalatokat, de egyéb dolgokban is szélesedett a látókörük. Eljutottak a csatornán túl Gentbe, Strasbourgba, Kölnbe, ragadt rájuk egy kis flamand, francia, német nyelv, s itthon, a páholybeli vitákban – mint valami királyvízben – megmártózhattak újonnan szerzett ismereteikkel. Itt válhatott el, hogy végül is arany-e az, amit olyan csillogónak láttak. Joggal

érezték hát, és nemcsak a laikus kőművesek, de a különféle tudományokban jártas klerikus vagy világi testvérek is, hogy ezeken a munkákon úgy csiszolódnak, mint a faragandó kövek, amelyek majd a templom egy-egy építőkockájává válnak.

Ez a fennkölt és kétségtelenül költőien hangzó mondat valószínűleg meg is fogalmazódott valamelyik összejövetelükön, és az operatív kőművességből vett hasonlat minden bizonnyal igen tetszett mindenkinek, mert azután még sokszor felidézték – s amint az lenni szokott, eleinte talán még névvel is jelezve, hogy kit idéznek –, míg végül legfőbb jelmondatukká vált. A közösség, a *páholy* nagy szimbólumává. Igen ám, de ha ők, az operatív és spekulatív kőművesek szimbolikus építőkövei egy templomnak, akkor az a templom is csak szimbolikus lehet, mondjuk: az Emberiség Temploma. Az építő pedig nem más, mint a Világegyetem Nagy Építőmestere, egyszóval: az Isten. Aki, ha éppen velük (belőlük) akarja megépíteni az Emberiség Templomát, amely minden embernek mértékül szolgálhat, s amelyet mindenki megcsodál – hát akkor ők nyilvánvalóan kiválasztott emberek. Olyanok, akikkel az Istennek valami célja van, s ez a cél természetesen már a teremtés kezdetén is megvolt. Akkor pedig az ő elődeik a világ első templomépítői: az egyiptomiak, a görögök, a zsidók.

És már itt is vagyunk az 1300-as, 1400-as években, az említett Reghius-krónika és Cooke-féle kézirat keletkezése idején: az eredetlegenda ingoványában.

Ki volt Hirám Abif?

Ezzel a címmel jelent meg egy kétszázötven oldalas könyv Angliában először 1925-ben, amely 1992-ig még öt kiadást ért meg. Tudományos igényű munka, amely összegyűjti az ókori Babilonban, Szíriában, Cipruson, Kis-Ázsiában keletkezett Ízisz- és Ozirisz-legendákat, s azokat egybeveti a bibliai Hirám történetével. S azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy igazolja a szabadkőművesség egyik eredetlegendáját: Salamon király jeruzsálemi Templomának építője, Hirám volt az ősük, máig meghatározó elődjük, akivel – amint ez a fejezetcím tanúsítja – azonosítják is magukat a szabadkőművesek.

Csakhogy Hirám a Biblia szerint nem kőműves volt, nem is ács vagy kőfaragó, hanem rézműves! A Királyok I. Könyvének 7. része (13, 14, 15, 21.) így említi:

„És elkülde Salamon király, és elhozatá Hirámot Tírusból. Ez egy özvegyasszonynak volt a fia Nafthali nemzetségéből; az ő atyja pedig Tírusbeli rézmíves ember vala; és ez teljes vala bölcsességgel, értelemmel és tudománnyal, hogy tudna csinálni mindenféle mívet rézből. Ki mikor Salamon királyhoz jött, minden mívet megcsinála néki. És formála két rézoszlopot, az egyik oszlop magassága tizennyolc sing volt, és tizenkét sing zsinór éri vala át mind a két oszlopot. ... És felállítá az oszlopokat a templom tornácában; és felállítá a jobb oszlopot, és nevezé annak nevét Jákinnak, és felállítá a bal oszlopot, és nevezé annak nevét Boáznak."

Ennyi! Pontosabban a mi vizsgálódásunk szempontjából csak ennyi értékelhető adat van a Bibliában Hirámról. Hogy (a maga szakterületén) részt vett a Templom építésében, hogy egy özvegyasszony fia volt, hogy a két oszlopot Jákinnak és Boáznak nevezte. De a továbbiakban semmi köze a hozzá fűzött legendához, semmi köze az Ízisz-Ozirisz szimbólumkörhöz.

Mindegy, azért a legenda szép, érdemes röviden felidézni, ha már csaknem ötszáz éve tartja magát a szabadkőművesek körében, sőt fontos része az egyik felavatási szertartásnak.

Tehát, amikor Salamon király elhatározta, hogy felépítteti atyja dicsőségére a jeruzsálemi Templomot, megkérte a föníciai királyt, hogy küldjön hozzá egy kiváló építészt. A király Hirámot küldte Salamonhoz, aki először is három csoportra osztotta a munkásokat: *inasok*ra, *legények*re és *mesterek*re. Hogy fölismerjék és meg is különböztethessék egymást, mindhárom csoportnak volt valami titkos *szava*, *jele* és *érintése*. De az előmenetel lassú volt, ezért tizenöt legény föllázadt Hirám ellen, hogy idő előtt árulja el nekik a *mesterszót*, mert idegen országokban magasabb bérért szeretnének dolgozni. Az utolsó pillanatban tizenkét legény magába szállt, ám hárman nem tántorultak el gonosz szándékuktól, s délben, amikor a kőművesek pihenőt tartottak, ők lesbe álltak az épülő templom három kapujánál. Amikor Hirám utolsóként akarván elhagyni a templomot, a keleti kapunál elé állt az egyik lázadó, és a mesterszó elárulását követelte.

– Szerencsétlen! – felelte a főmester. – Ily módon sohasem juthatsz a mesteri tudás birtokába. Még tanulnod kell és várnod kell türelemmel.

Erre a legény bosszúból a hosszú mérőléccel Hirám torkára sújtott. Most Hirám a déli kapuhoz futott, de ott a második legény követelte tőle a titkot. És mert a válasz ugyanaz volt, mint a keleti kapunál, a legény szögmérőjével úgy mellbe vágta, hogy megtántorodott. Hirám összeszedve utolsó erejét, a nyugati kapun át próbált szabadulni, de ott a harmadik legény állta útját.

– Add ki a titkos jelszót, hogy idő előtt mesterek lehessünk – üvöltött ez már eszelősen.

A szédelgő Hirám már csak a fejével tudott nemet inteni, s ekkor a felbőszült legény kalapácsával agyonütötte a mestert. A holttestet kivonszolták a templomból, lopva elásták egy domb oldalában, és hogy ne lehessen fölfedezni a friss hantokat, akácágakat hordtak a sírra.

Másnap reggel Salamon hiába kereste a templomépítőt, s akkor a tizenkét beavatott legény töredelmesen vallotta meg a királynak a szörnyű tettet. Salamon három csoportra osztotta a cinkosokat, és a szökevények keresésére küldte őket, mondván: Ha élve elém hozzátok Hirám gyilkosait, akkor a ti bűnötöket, hogy időben nem szóltatok, megbocsátom.

Az egyik üldöző a hajszától elfáradva egy kőre ült pihenni, s egyszer csak szívettépő kiáltást hallott egy sziklaüregből:

– Ó, inkább vágták volna el a torkomat, mielőtt Hirám halálába beleegyeztem!

– Ó – szólt egy másik hang is – bárcsak tépték volna ki a szívemet, mielőtt részt vettem mesterem meggyilkolásában!

– Ó, jaj nekem, hisz én vagyok a legbűnösebb! – panaszolta egy harmadik. – Ti csak megsebeztétek, de az én kalapácsütésem okozta halálát! Bárcsak kétfelé hasítottak volna, mielőtt a mester gyilkosa lettem!

A keresésükre indult legények azután Salamon király elé vitték a gyilkosokat, akik elnyerték kívánt büntetésüket: az egyiknek elvágták a torkát, a másiknak kitépték a szívét, a harmadikat pedig kettéhasították, és testrészeiket szétszórták észak és dél irányában. Majd felkutatták Hirám sírját; az akácgallyak vezették őket nyomra.

Tehát még valamikor a középkorban ilyen szép keleti legendát kerekítettek a spekulatív kőművesek a rézműves Hirám alakja köré, elegyítve az ókori dualista mítoszokkal: a Gonosz elveszejti a Jót, aki a halál után felmagasztosul, sőt (a keresztény változatban harmadnapon) feltámad. Az említett XX. századi angol kiadvány is a legendának ezt a vonalát erősíti: Hirám tulajdonképpen Ozirisz, azaz a Nap, az akác pedig az ősi napimádók vallásában a Nap feltámadása után újjáéledt természetet jelképezi. Ebben a mondakörben Ízisz, vagyis a természet az Özvegy; a szabadkőművesek pedig az Özvegy fiai – miként Hirám is egy özvegyasszony fia volt! – akik apjuknak, a Napnak feltámadását, a Világosság eljövetelét várják.

Persze az is lehet, hogy ennyire kerekké már csak a XVIII. században, a felvilágosodás korában vált ez a legenda, éppen, amikor a szabadkőművesség is kiteljesedett Európában. S amióta a miazmás eredetlegendákon és a mi valószínű kitalációinkon túl már pontosan nyomon követhetjük a történetét. De máig megőrizték a legenda legapróbb elemeit is; Bajomi Lázár Endre[1] például úgy tudja, hogy ha megkérdik egy mesterré avatott legénytől, hogy: „Miről ismerjem meg, hogy szabadkőműves-mester vagy?" – akkor erre ez a bizonyító válasz: „Ismerem az akácot és a töviságat."

[1] Bajomi Lázár Endre: T.T.T. – „Titkos Társaságok Története" Minerva, Bp. 1969

II. „Az angol évszázad"

Ezt a fejezetcímet H. Balázs Éva történészprofesszor rádiós előadásából vettem[2], aki állítását, szemben a közfelfogással, nem csupán a XVII. századra vonatkoztatja. Mert abban sokan egyetértenek, hogy az 1600-as évek az angolok évszázada, míg a következő a franciáké – mintha bizony csak a társadalmi forradalmakkal lehetne szimbolikus tulajdonjogot szerezni egy-egy évszázadra! – ő viszont még az 1700-as éveket is az angoloknak ajándékozza.

Tehát a történészprofesszor szerint mind a XVII., mind a XVIII. század az angolok nagy százada.

A titkos dirigátor, amelyik kézben tartotta a dolgokat, Anglia volt – és ennek egy jellemző mellékterméke, hogy Angliában megalakult egy olyan férfiszövetség, ahol értelmes emberek fontos dolgokról beszélgetnek. Ezek a fontos dolgok: az emberiség jelene, jövője, és az egyes ember kötelessége az emberiséggel szemben. És még egy nagyon fontos dolog – bár a szabadkőművesség ezt mindig vitatja, az angol szabadkőművesség különösen vitatja – a politika. De ha végiggondolom a külföldi levéltárakban vagy az egykori követjelentések tanulmányozása során szerzett tapasztalataimat, akkor azt mondom, hogy persze, sok jótékonysági melléktevékenysége volt az angol szabadkőművességnek, de – nem mellékesen nagyon jó ösztönnel, nagy előrelátással – úgy, ahogy a háborúk kapcsán, békében is az angolok mondták ki a döntő szót. És éppen a szabadkőművesség révén, amely 1717 után viharos gyorsasággal terjedt el a kontinensen.

Egy kissé előreszaladtunk a történelemben. Igaz ugyan,

[2] Hatrészes rádiósorozat, amelyet 1995. május 20-án kezdett sugározni a Bartók rádió „Felfedezett titok" címmel. Ebben az előadássorozatban H. Balázs Éva és L. Nagy Zsuzsa történészek, valamint Pók Lajos és Vidor Miklós írók szólalnak meg, mondják el kutatási eredményeiket, tapasztalataikat. (Szerkesztő-műsorvezető: Sumonyi Papp Zoltán; rendező: Balogh Gábor)

hogy megbízhatóbb és megnyugtatóbb kiindulási pont a Szent Pál-székesegyház oszlopos csarnoksora amaz 1717-es év János-ünnepén, de ha már belekezdtem, hátráljunk még egy keveset! Annál is inkább, mert hát 1717-ben már jó hét éve készen áll a kupolás, kora klasszicista Szent Pál, oda igazi kőműves nemigen kell egy darabig, tehát azok az urak, akik ott az Angliában működő *négy páholy*ból megalapítják a *nagypáholyt*, bizonyára valamennyien spekulatív szabadkőművesek.

Még az sem valószínű, hogy valaha kapcsolatuk lehetett volna a Szent Pál-székesegyház építőivel; az 1670-es évek közepén, amikor ezt a templomot építeni kezdték, már régen megbomlott a középkori iparoscéhek szerkezete és szervezete. Az építészet, minden alapvető tudományával: a matematikával, a geometriával együtt már nem volt olyan titkos és „királyi" tudomány, mint valamikor; a katedrálisokat – ha kaptak is rá megrendelést – már nem évszázadokig, legfeljebb csak évtizedekig építették. A hatalmas Szent Pál-székesegyház is mindössze harmincöt évig épült; s ez a felgyorsult tempó inverz módon éppen a kőművescéhek hanyatlását, s az építészet pangását eredményezte. Pangását?! – kérdezhetjük most hitetlenkedve – hát a pangás nem éppen a lelassulást, a megrekedést, az állni látszó időt jelenti? De bizony azt! Vagy azt is. Hanem itt a pangás nem az időre, csupán a minőségre vonatkozik – és természetesen nem a produktum minőségére, de az emberi tényezőre, vagyis a részvétel minőségére.

Gondoljuk csak el, hogy az a *Christopher Wren*, akit a Szent Pál-székesegyház építőjeként tartanak számon, ezen harmincöt év alatt még két másik templomot is megépít Londonban: a St. Mary le Bow-t (1680) és a St. Dunstan in the Eastet (1698), – tehát hogy ez a Christopher Wren ismerte-e valamennyi kőművesét? Ahogy – emlékszünk rá – a Westminster-apátság építői ismerték egymást. Wren ismert-e egyet is személyesen? Jó, ha egy-két mestert, a „fővállalkozókat", akik aztán ugyanúgy nem voltak közvetlen kapcsolatban a kőművessegédekkel s főleg az inasokkal – hogy a segédmunkások tömegét ne is említsük –, mint a főtervező. Ő bőrkötényt talán soha nem viselt, vakolókalapács a kezében soha nem volt; itt és ekkor már szakmán belül is megtörtént az a társadalmi munkamegosztás, amely az ipari forradalmak vívmánya.

Ez a „pangás" elsősorban a segédmunkások tömegére vonatkozik. Ők a tervrajzokat, az építészeti vázlatot soha nem látják, soha senki el nem magyarázza nekik, hogy mi lesz s miért az lesz a következő lépés. Mindig ugyanazt az egyszerű munkafolyamatot végzik már-már gépiesen, semmi esélyük a „szakma" elsajátítására, netán valamiféle előmenetelre. Kreativitásuk – egyéni elképzeléseik megvalósulása – tehát a nullával egyenlő. Ezekben az épületekben nincsenek egyedi szerkezeti és formai megoldások, játékos díszítőelemek, bájos vagy torz figurák, mint a gótikus katedrálisokon; itt minden úgy szabályos, ahogy a tervező megrajzolta, ahogy a kézíráshoz képest szabályos a nyomtatott betű. Attól eltérni nem lehet, de már nem is tudnának. Ennek a „modern" iparos és segédmunkás tömegnek már fogalma sincs arról, hogy elődeik, az egykori kőművescéhek hogyan dolgoztak, hogyan éltek, s mennyire *szabadok* voltak. Azt az életformát már csak a *szabadkőműves-páholyok*nak nevezett hagyományőrző klubokban ápolgatják a jobbára középosztálybeli literátus urak. De mert templomépítéshez, templomhoz rég semmi közük, összejöveteleiket is jó nevű londoni fogadókban tartják: leggyakrabban talán a Lúd és Rostély, a Koszorú vagy az Almafa és Szőlőfürt nevű pubokban.

Pedig történelmi léptékkel mérve ehhez a történelmi változáshoz igen rövid idő kellett. Alig száz év, vagy még annyi sem! És természetesen, mint már célozgattunk rá, mindez a „felvett kőművesek", a „dísztagok" számlájára írandó. Igaz ugyan, hogy ezek a spekulatív kőművesek már nagyon korán ott lehettek a páholyokban, a XIV. századtól írásos emlékekből is kikövetkeztethető a jelenlétük, ám hiteles jegyzőkönyv csak 1600 júniusából maradt ránk egy ilyen felvételről. Ez az Edinburghból való okmány egy tekintélyes helyi polgár belépését regisztrálja, majd az 1646-ban ugyanott kelt jegyzőkönyv már a nevét is elárulja egy „kőművessé lett" másik jelentős személyiségnek: *Elias Ashmole*, rózsakeresztes alkimista.

Körülbelül itt érhető tetten annak a folyamatnak a kezdete, amely odavezet, hogy az új páholyok egyre jobban elszakadnak magától az építészettől, annak már csak ősi külsőségeit, szimbólumokká szublimálódott elemeit tartják meg. Jól

példázza ezt éppen *Elias Ashmole*, aki a maga skót páholyában sem többet, sem kevesebbet nem akar, mint felépíteni „Salamon templomát, a tudományok eszményi hajlékát". Ismerjük el, gyönyörű idea ez 1646-ban, ennél idealisztikusabb elképzeléssel ma sem állhatnánk elő – csakhogy kétkezi iparos ezzel az építkezéssel már nem tud mit kezdeni! Ki is szorulnak a páholyokból. A rózsakeresztesek viszont, akik Ashmole nyomán egyre többen jelentkeznek, jelentős szerephez jutnak; behozzák saját jelképeiket, megváltoztatják a felavatási szertartást: az egész páholymunka kezd eklektikusan szövevényes és misztikus lenni.

Az *alkémia*[3], vagy *alkímia* a görög *chemeia* (kémia) szóból származik, ami szó szerinti magyar fordításban „benedvesítéstant" jelent. Maga a fogalom nem csupán az állítólagos aranycsináló-művészet – noha gyakorlati tevékenységük természetesen erre szorítkozott, s ezáltal kétségtelenül hozzájárultak az újkori fizika és kémia alapjainak megvetéséhez –, hanem szellemtörténetileg rendkívül érdekes és heterogén eszmekomplexum is, amely elsősorban *megtisztítással* és *megnemesítéssel* foglalkozik. (Figyeljünk csak: ezen a ponton kapcsolódik a szabadkőműves eszmékhez is!) *William Butler Yeats*, a XX. század legjelesebb ír költője is ezt erősíti meg a „Rosa alchymica" című művében: „... az alkimisták tana nemcsak kémiai fantasztikum volt, hanem filozófiai rendszer is, amelyet ők a kozmoszra, az elemekre, sőt az emberre is alkalmaztak, és hogy az arany nemtelen fémekből való előállítására csak annak részeként törekedtek, hogy a dolgokat általánosan átváltoztassák egy bizonyos isteni és maradandó szubsztanciává."

A *rózsakeresztesek* (*Fraternitas Rosae Crucis*) elsősorban a XVII-XVIII. századi misztikus titkostársaságok tagjai, akik már világosabban megfogalmazzák a korábbi évszázadok alkimistáinak a szellemi vezetők (*turba philosophorum*) egyesítésére, összefogására vonatkozó gondolatait. Először 1614-ben jelentkeztek nyilvánosan három kis könyvvel, amelyek közül a „Fama Fraternitatis Rosae Crucis" című a legjelentősebb: ez ismerteti *Christian Rosenkreutz* német alkimista működését, aki Szíriában ismerkedett meg a ködös keleti tanokkal. Ám ez a titokzatos német sohasem élt; nevét a rend nevéből kreálták[4]. Korai teoretikusuk *Johannes Valentinus Andreae* volt, aki egy olyan rend alapítására törekedett, amely az evangélikus-keresztény ezoterika értelmében minden nemes embert egyesít. Jelvényüket is Luther pecsétjéből alakították ki: a szívből kinövő kereszt egy rózsakehely közepén. Tevékenységüket a magyar olvasók leginkább a „Pendragon-legendá"-ból ismerhetik, s itt *Szerb Antal* azt mondja, hogy „a rózsakeresztesek a rejtett tudományok utolsó nagy mesterei voltak, aranycsinálók és mágikus orvosok".

[3] Hans Biedermann: „A mágikus művészetek zseblexikona" Bp. 1989. (ford. Viola József)

Tehát visszatérve a szabadkőművesekhez, a páholyokban *Ashmole* nyomán egyre jelentősebb szerephez jutnak az alkimisták és a rózsakeresztesek.

Eközben pedig, bevallva vagy tagadva, belekeverednek a *politikába* – ahogy azt H. Balázs Éva is állítja. Most még csak a belpolitikába persze, s valószínűleg véletlenül, illetve jóhiszeműen: általános emberbaráti szeretetüktől hajtva. Az történt ugyanis, hogy 1649 után *Cromwellék* üldözései elől a katolikusok természetes védelmet találtak a szabadkőművespáholyokban. Ez a filantropikus cselekedet pedig (az elesettek és üldözöttek segítése és oltalmazása) szinte természetesen állította szembe a szabadkőműveseket az új puritán hatalommal, sodorta őket a Stuart-restauráció oldalára.

A szabadkőművesek katolikusok lettek volna? Nem valószínű! Nyilván volt közöttük katolikus is, de az 1600-as évek közepének Angliájában – a nagy számok törvénye szerint – minden bizonnyal a protestánsok voltak többségben a páholyokban is. Tehát itt „csupán" arról van szó, s ezt különösen érdemes észben tartani a XX. század utolsó éveiben, hogy akkor és ott már létrejött egy olyan önkéntes és laza közösség, amely a toleranciát magas fokon gyakorolva felül tudott emelkedni vallási és pártpolitikai elfogultságokon.

Mindez csaknem negyven évig tartott, mert miután végérvényesen győzött a „dicsőséges forradalom", megszilárdítva a *polgári vívmányokat*, egyszersmind a belső rendet is, okafogyottá vált ez a *humanitárius ellenállás*. És akkor már a sza-

[4] Bajomi Lázár Endre: i. m. 31. old.

badkőművesek Orániai Vilmost támogatták a Stuart-dinasztiával szemben. Változnak az idők, változnak az erkölcsök. Ráadásul Orániai Vilmos, akit 1689-ben *III. Vilmos* néven Anglia és Skócia királyává koronáznak, maga is szabadkőműves. Így aztán a korábban félig-meddig titkosan működő páholyok kijöhettek az „illegalitásból", s pontosan tudjuk, hogy ez idő tájt négy páholy „dolgozott" Angliában.

Azt viszont nem tudjuk pontosan, hogy III. Vilmos halála után kétségessé vált-e a páholyok biztonsága, s ezért, vagy más ok miatt kellett-e szövetségre lépniük egymással, tény azonban, hogy 1717-ben, a már többször említett napon a négy páholy egyesült, megalapítván az úgynevezett *nagypáholyt*. Tudós történészek tehát csak innen számítják a *szabadkőművesség* (mint „intézmény") kezdetét, hiszen nemigen támaszkodhatnak a hiányos és bizonytalan forrásokra, a zűrzavaros legendákra pedig semennyire! Hiszen a „testvérek" még 1720-ban is elégettek majdnem minden régi okmányt, nehogy idegen kézbe kerüljenek. – Így persze nehéz megírni a történetüket!

De mielőtt innen továbbhaladnánk, immár stabil cölöpökön lépdelve –, mert ne feledjük, ez a terep ezután is merő ingovány! – a *nagypáholy* megalapítása megér még néhány mondatot.

Az, hogy az egyesülés a Szent Pál-székesegyház árkádjai alatt történik, jelenthet egyfajta visszatérést az eredetekhez. Visszatérést a vendégfogadók különtermeiből és az aranycsinálók földalatti vegykonyháiból. És nincs ugyan arról tudomásunk, hogy később is összejöttek-e a Szent Pál oldalcsarnokában, hogy tartottak-e ott szabadkőműves munkákat, de a páholyokat máig *templom*nak nevezik, s úgy is rendezik be, mint a templomokat. (S erről bárki érdeklődő meggyőződhet, aki megnézi a múlt századi *Szent István páholy* berendezését.)

Persze ezt a templomot egyetlen felekezet sem vallaná a magáénak, de szinte mindegyik találna benne valamit a saját szimbólumaiból. A legtöbb jelképet mégis a középkori katedrálisépítő céhektől örökítették át: a mennyezet a csillagos égboltot ábrázolja, viaszgyertyák világítják meg a termet, a szőnyeg a fekete-fehér kőkockás padlót ábrázolja, az oltárszerű

asztalkán örökmécses, kinyitott Biblia; rajta a szerszámaik: körző, szögmérő, vonalzó. S az oltár fölött a háromszög Isten szemével. De az ókori legendákból is rögzült valami: a Hirám által készített két oszlop, a Jákin és a Boáz nevű díszíti a „templom" jobb és bal oldalát, miként a rég lerombolt jeruzsálemi Templomot díszítették annak idején.

A „kőművesek" pedig bőrkötényben és fehér kesztyűben jelennek meg a „munkán", s a tisztségviselő mesterek kezében vakolókalapács. A főmester asztalán kard, amelynek viselésére oly igen büszkék voltak a kőművescéhek tagjai.

Mikor „kanonizálódott" ez a berendezés és szertartás, nem tudni pontosan, de valószínűleg még a XVIII. században, hiszen Mozart „Varázsfuvolá"-jának színpadképe már a legkorábbi vázlatokon is így ábrázolja a szabadkőműves templombelsőt.

„A csukló és az ujjak"

A XVIII. század elején tehát viharos gyorsasággal terjed át Európára, majd az észak-amerikai kontinensre is a szabadkőművesség, noha nyomai megvannak már az előző évszázad Európájában. De miért csak a nyomai? Gótikus katedrálisokat itt is építettek, talán már korábban is, mint a csatornán túli szigetországban; Brugge-től Brassóig és Tallintól Palermóig keresztül-kasul a szellemi Európán: mindazon országok jelentősebb városaiban, amelyek a nagy egyházszakadáskor Rómához húztak. Márpedig azokat a katedrálisokat is kőművescéhek építették, és semmivel sem kisebb tudással vagy szervezettséggel, mint akár a Westminster kőfaragói! Pontosabb tehát, ha azt mondjuk, hogy 1717 után a már teljesen spekulatív páholyok *egyesületi jellege* és *egységes szervezeti felépítése* alakul ki Londonban, s ez a forma terjed viharos gyorsasággal.

Ehhez az egységesítéshez járul még, hogy a *nagypáholy* megalapítása után egy *Anderson* nevű presbiteriánus lelkész szinte azonnal hozzálát a *Szabadkőműves Alkotmány* megszerkesztéséhez. Buzgón végigolvassa a céhek irattárait, a kőművesek szokásait és még föllelhető szabályzatait áttanulmányozza, úgyhogy 1723-ra el is készül alkotmánytervezetével, amelyet „The constitution of the freemasons" címen jelentet

meg. Ez az alkotmány – bár idővel néhány naiv fejezetét törölték – lényegében máig alapja a páholyok felépítésének és működésének. Az egyik legfontosabb része pedig a szabadkőművesek ősi kötelessége, a Régi kötelmek I. fejezete:

„A *Kőmívesnek*, ebbeli mivoltából fakadó Kötelessége, hogy engedelmeskedjék az Erkölcsi Törvénynek; és ha helyesen érti Művészetét, sohasem lesz belőle *ISTENTELEN*, Ostoba Ember, sem hitetlen *Szabad Gondolkodó*. De míg a régi Időkben a Kőmívesek minden Országban arra voltak kötelesek, hogy annak az Országnak vagy Nemzetnek a Vallását kövessék, amelyben éltek, akármilyen is lett légyen az, most alkalmasabbnak véljük csak annak a Vallásnak a követésére kötelezni őket, amelyben minden Ember egyetért, meghagyván kinek-kinek a maga különös Vélekedését; legyenek tehát *jó és igaz Férfiak*, a Becsület és a Tisztesség Emberei, bármely Felekezet vagy Meggyőződés különböztesse is meg őket egymástól; ezáltal a Kőmívesség az *Egyetértés Középpontjává* és az egyeztető igaz Barátság Eszközévé válik olyan Személyek között, akik különben mindörökre Távol kényszerültek volna maradni egymástól."[5]

Mi tagadás, kissé nehézkes szöveg ez, de azért az utolsó mondata ma is érthetővé teszi, hogy miért indulhatott hódító útjára az *egyesület*. Először a szemközti partokon, a mai Hollandia és Belgium területén, aztán Franciaországban, Spanyolországban, „a legkatolikusabb zónában is, annak ellenére, hogy pápai tilalmak és tiltakozások véget akarnak vetni az egésznek... De megjelenik a szabadkőművesség – méghozzá angol alapítással – a német zónában; megjelenik a poroszoknál, a lengyeleknél, az oroszoknál – egy olyan hálózatban, ahol az angol kiindulásnak mondjuk a csuklóját látjuk, és utána ahogy az ujjak beszerveződnek, és ahogy azok továbbtapintanak, és újabb zónákhoz érkeznek el..." De ezután a szép kölcsön-metafora után lássuk a dátumokat is az új páholyok keletkezéséről! Párizsban 1725-ben, Prágában 1726-ban, Madridban 1729-ben, Amszterdamban 1731-ben, Bordeaux-ban és Szentpéterváron 1732-ben, Hamburgban és Firenzében 1733-ban, Lisszabonban 1735-ben, Varsóban 1736-ban, Lausanne-ban 1737-ben, Drezdában 1738-ban, Bayreuthban, Hannoverben és Lipcsében 1741-ben, Bécsben 1742-ben, Brassóban pedig, mint tudjuk, 1750-ben alapítanak páholyokat már az andersoni alkotmány szellemében. És közben persze a tengeren túl is: Bostonban 1733-ban, Philadelphiában 1734-ben.

[5] Kelet XXXX. évfolyam, 1997. szeptember

Lehetne itt most hangosan álmélkodni ezen a terjedési sebességen, és lehetne hatásos névsort mellékelni a kor jeles vagy csak híres férfiaiból, akik lám mind *testvérek* voltak: *George Washington*tól *Wolfgang Amadeus Mozart*ig és *Lotharingiai Ferenc* német-római császártól *Liszt Ferenc*ig. De ne essünk abba az emberi gyarlóságba, amelyet oly kevés közösség (felekezet, náció, szakma) tud csak elkerülni, hogy híres és kiváló tagjainak állandó lajstromozásával akarja magát följebb tolni! Mégis fölidézem most ennek a határokon, sőt földrészeken átívelő testvériségnek egy jellemző mozzanatát, amely a művelődéstörténetnek is alig ismert nagy pillanata.

1776-ban, miután Észak-Amerikában kimondták az angol gyarmatok függetlenségét, az *Egyesült Státusok* első párizsi követe – lévén maga is régi szabadkőműves – meglátogatja a *Les Neuf Soeurs* (*A kilenc nővér*) nevű páholy egyik munkáját. A párizsi testvérek – *Diderot*, *D'Alambert*, *Helvetius* – örömmel fogadják az „Elektromos kísérletek és megfigyelések" című híres munka szerzőjét, s megkérik, hogy vegyen részt tevékenyen is egy *profán kopogtató* beavatási szertartásán. Így történhetett meg, hogy a rítus szerint bekötött szemű aggastyán *Voltaire* az amerikai *Benjamin Franklin* karjába kapaszkodva járja végig az *iniciálás* szimbolikus vándorútját.

III. „Felfedezett titok”

Bécsi előzmények

A nagykövetek általában fontos szerepet játszottak a szabadkőművesség terjesztésében. Később is, nálunk is, mint majd látni fogjuk.

Nálunk is, merthogy ezzel a fejezettel – amelynek címét Pálóczi Horváth Ádám[6] regényétől kölcsönöztük – némi nyugat-európai, sőt tengerentúli kalandozás után hazai területre kanyarodunk; az ingoványos és ködös múltból biztosabb talajra s a „felvilágosodás századába”. De azért még nem Brassóba vagy Pestre; az eredet, a „csukló” ugyanis – tetszik, nem tetszik – nálunk ezúttal is Bécsben érzékelhető, hiába volt az első magyarországi páholy berlini alapítású. A magyarok bekapcsolódása a szövetségbe *A három ágyúhoz* címzett páholyban történik meg, amelyet – ezt is tudjuk már – 1742-ben alapítanak.

Arról viszont még nem esett szó, hogy ezt az első bécsi páholyt ha nem is alapítja *Ferenc*, lotharingiai herceg, Mária Terézia férje, majd társuralkodó, később német-római császár, de minden bizonnyal ösztönzi létrejöttét. Hiszen ő maga akkor már tizenegy éve tagja a titkos szövetségnek. Hágában vétetett föl 1731-ben, az ottani angol követ palotájában, majd átmegy Angliába, ahol gyorsan *mesterré* is avatják.

Mert persze, ebbe a testvéri közösségbe – ahol bent már valóban mindenki egyenlő volt – a bekerülésért nem egészen egyenlő eséllyel indulnak a *keresők*: a fontosabb személyeknek nem kell végigjárniuk a *keresés* próbagrádicsait vagy a *legények* hosszú – általában hároméves – *vándorútját*, hogy végül bebizonyítva „mesterségbeli” tudásukat, mesterré avassák őket. A nagyon fontos személyeket pedig maga a páholy keresi meg, s úgy látszik, hogy a szövetségnek abban a korai szakaszában a szépreményű lotharingiai herceg megnyerése nagyon fontos a szabadkőműveseknek.

[6] Pálóczi Horváth Ádám „Felfedezett titok” című könyve először 1792-ben jelent meg, akkor még a szerző nevének elhagyásával. De a könyv második kiadása, 196 évvel később, 1988-ban a Szépirodalmi Könyvkiadó jóvoltából már közli az író szabadkőműves-jelvényekkel díszített arcképét is, továbbá egy hasznos és elfogulatlan tanulmányt a korról, Pálócziról és a kőművesmozgalomról, a szöveget gondozó Németh József tollából.

(Később is – és más szervezetekben is – igen természetes ez a gyakorlat; az 1910-es évek elején *Ady Endrét* például ugyanilyen „gyorsított eljárással” avatja szabadkőműves-mesterré a budapesti *Martinovics páholy*.)

Ferenc tehát már szabadkőműves-mester, amikor 1736-ban feleségül veszi III. Károly császár „fiúsított” leányát, Mária Teréziát, aki négy évvel később – a „Pragmatica Sanctio” értelmében – elfoglalhatja a Habsburgok trónjait. De ekkor még a fiatalasszonyt sem nyomasztják az uralkodás gondjai, idejének java részét lekötik az anyai örömök – házasságukból összesen tizenhat gyermek született –, s amennyire lehet, próbál részt venni életvidám és nyugtalan férjének utazásain, fényes ünnepségein. Ez a lotharingiai herceg ugyanis merőben új színt hoz az akkori, meglehetősen merev és nagyon klerikális bécsi udvarba. Hozza a világfias könnyedséget, a franciás műveltséget, és hozza az angol szabadkőművesek eszméit is. A fiatal pár egyszerre nagyon népszerű lesz Bécsben, s elsősorban a főhercegnő férjét kedvelik. Megélénkül az udvari és diplomáciai élet, s ezekre a követségi összejövetelekre mindinkább csak a fiatal férj tud elmenni, s ő persze el is megy mindegyikre.

Nem valószínű, hogy a főhercegasszony már ekkor is sejtené, hogy férje nem csak a vidám társaság miatt látogatja a különböző nagykövetek palotáit, de azért a szabadkőművesekről minden bizonnyal tud valamit. S amit tud, az nem éppen erkölcsös dolog az ő szemében; a katolikus egyház nagyon rossz szemmel figyeli ezt a sebesen terjedő világi szervezetet: részint veszélyes ellenfelet, részint valamiféle új vallást vél benne fölfedezni. Elannyira, hogy 1738-ban XII. Kelemen pápa kiadja „In eminenti apostolatus specule” kezdetű bulláját, amelyben az egyház először ítéli el s fenyegeti kiátkozással a szabadkőműveseket. Erről a bulláról pedig Mária Terézia is tud – azt viszont aligha tudhatta meg belőle, hogy miért is

kell *excommunikálni a freimaurereket*. De ez már őt nem is érdekelte, az egyház hűséges leányaként fogadta el a pápai ítéletet.

Ez az enciklika, amelyre majdnem mindenki legtöbbször hivatkozik, minthogy elindítója volt egy több mint kétszáz éve tartó háborúskodásnak – bár általában csak az első két szavát szokták idézni, mert hát nem valószínű, hogy sokan elolvasták azóta – tehát ez az enciklika vajmi keveset mond a szabadkőművesekről. Talán mert megfogalmazója keveset is tudott róluk. Kétszáz évvel később *Nagy Töhötöm*[7] jezsuita páter meg is lepődik ezen, ő – mint írja – valami súlyos okmányt várt, teológiai és filozófiai megokolásokkal, s ehelyett két vérszegény és önmagának is ellentmondó érvet talált benne az egyházi átok indoklására. Az első, hogy a szabadkőművesek titkokat őriznek: „Ha ezek az emberek nem cselekednének gonoszat, kellene-e félniök annyira a fénytől?" A második mondat nem is érv, csak a szentencia kimondása: „és egyéb igazságos és ésszerű, csak általunk ismert okok miatt ítéljük el őket". Hát, bizony ez így maga is eléggé titkolózó és bizonytalan szöveg.

Ennek a korántsem tudományos igényű eszmefuttatásnak természetesen nem feladata a pápai bullák elemzése és értékelése, csupán azért kell itt megemlíteni, mert az mégiscsak érdekes, hogy a bécsi páholy megalapítása előtt már négy évvel megszületik az első hivatalos egyházi tiltás. Amiből arra lehet következtetni, hogy ezt a pápai bullát nemigen vették komolyan, és nemcsak a protestáns államokban, de még a klerikális bécsi udvarban sem. Sőt, ki sem hirdették a Habsburgok tartományaiban, mert számos katolikus pap is belépett a szabadkőművesek szövetségébe. Ezt a tényt sokan, s lehet, hogy nem is alaptalanul Lotharingiai Ferenc befolyásának és nagy tekintélyének tulajdonítják.

Most, a második évezred utolsó éveiben, némi történelmi tapasztalat birtokában talán még azt is megkockáztathatjuk, hogy az enciklika esetleges elhallgatásának volt itt egy sajátságos közép-európai praktikus oka is: ha ez titkos szervezet,

[7] Nagy Töhötöm könyve „Jezsuiták és szabadkőművesek" címmel Buenos Airesben jelent meg először 1965-ben, s miután több nyelvre lefordították, 1990-ben magyarul is megjelent a szegedi Universum Kiadónál. A szerző, aki négyfogadalmas jezsuita páter volt, majd szabadkőművesként a legmagasabb fokokig eljutott, a két „rendet" akarta összebékíteni emez írásával.

amelyről kevesen tudnak és még kevesebb embert érint, akkor minek ezt közhírré tenni, fölhívni rá a figyelmet?

Tény, hogy Mária Terézia uralkodásának második évében megalapítják Bécsben a szabadkőműves-páholyt, amelyet a császárnő férje is gyakran látogat. Arra vonatkozóan nincsenek jegyzőkönyvi följegyzések, hogy ott magasabb tisztséget vállalt volna, de azáltal, hogy tudtak látogatásairól, hallatlanul megnövelte ennek az új páholynak a tekintélyét. Összejöveteleiket gyakran a Burgban tartották – szinte a császár- és királynő orra előtt –, ami természetesen külön érdekessége és vonzereje *A három ágyúhoz* címzett szövetségnek. Tolongtak is felvételüket kérve az udvari emberek: a *Zinzendorfok*, a *Kaunitz*-rokonság vagy *Bruckenthal Samu*, a későbbi erdélyi helytartó. És mindjárt a kezdetektől olvashatók a belépési nyilatkozatokon az udvarban vagy az udvar közelében élő magyar arisztokraták és katonatisztek nevei: *gróf Eszterházy Ferenc* magyar udvari kancellár, *gróf Bethlen Gábor* erdélyi udvari kancellár, *Reviczky János* tábornok, *gróf Draskovich Kázmér* őrnagy, *Kempelen Andor* kapitány, *Bánóczy Ignác* hadnagy, *báró Kemény László*, *báró Kemény János*, *Székely László* alezredes, *Báróczy Sándor*, a magyar testőrség kapitánya.

Ebből a hiányos névsorból néhány személy majd fontos szerepet játszik a magyarországi szabadkőművesség elterjesztésében, illetve meghatározó kialakításában. De addig még várnunk kell, az majd csak az 1760-as, 1770-es években történik Magyarországon. Mert Bécsben, az ígéretes kezdet után, 1743-ban hirtelen megtorpan a mozgalom, majd néhány év után egy időre meg is szűnnek a páholyok. Királynői intézkedés folytán, természetesen.

„1743-ban a császárné, állítólag a jezsuitáktól felbujtogatva, katonaság által meglepette a páholyt, s annak tagjait elfogatta. Bárha a fogság csak néhány napig tartott, és senkinek semmi bántódása nem lett, a páholy működése azóta mégis pangott és csak nagy titokban volt folytatható, míg úgy látszik a 60-as évek elején végképpen megszűnt." – *Abafi Lajos*[8]

[8] Abafi Lajos „A szabadkőművesség története Magyarországon" című könyve 1900-ban jelent meg először, de 93 évvel később az Akadémiai Kiadó reprint sorozatában ismét a könyvesboltokba került.

összegzi így a történteket, s ezt a lapidáris közlést kevés fantáziával megtoldhatjuk azzal, hogy ez bizony már várható volt. S talán nem is nagyon kellett a jezsuiták bujtogatása.

Képzeljük el a huszonhat éves fiatalasszonyt, szoknyája körül már három-négy leánygyermek s végre egy fiú is, József, a kétéves trónörökös; még alig fejezi be az egyik szoptatását és máris újra terhes; közben folyik az osztrák örökösödési háború: neki kell kuncsorogni a sértett magyar uraknál, hogy ugyan szálljanak már nyeregbe a birodalom megmentéséért – eközben pedig az ő charmeur férje esténként titkos találkozókra jár, ahol idegen *polgárokkal* meg istállószagú csapattisztekkel parolázik! Ráadásul még a Burg folyosóin is belebotlani néha ezekbe az osonó gyanús alakokba. A királynő okosabb és felvilágosultabb annál, semhogy hitelt adna a sugdolózó és áskálódó jezsuiták mendemondáinak a szabadkőművesek ördögi praktikáiról. De az isten szerelmére, hát mégiscsak Szilézia elvesztése forog a kockán, recsegnek a birodalom határai, az ő férje pedig, aki igazán nem mindennapi diplomáciai és gazdasági érzékkel megáldott férfiú, ilyen fennkölt hiábavalóságokra fecsérli az idejét?! Fölépíteni az Emberiség Templomát, a tudomány és a művészetek szentélyével! Ugyan már! Inkább a hadseregek ellátásáról tárgyalna a magyar és az erdélyi kancellárokkal, ha már valóban olyan sokszor találkozgatnak, ahogy azt a gyóntatói jelentik neki.

Könnyű belátni, hogy nemigen kellett őt a jezsuitáknak arra bujtogatni, hogy egészen drasztikusan és uralkodói módra véget vessen ennek az egész „udvari" *freimaurer*ségnek. De azért nyilván körültekintően teszi: kivárja, hogy alkalmas helyen gyülekezzenek, vagyis ne a Burgban és ne valamelyik követségi épületben – mert azért diplomáciai bonyodalmat sem akar –, s a császári férj éppen ne legyen jelen a rajtaütésnél. Tehát ez csak amolyan operettes vidám előjátéka az 1795-ös eseményeknek.

Visszatérve a magyarországi páholyok történetére tudjuk, hogy alig hat évvel a bécsi incidens után Brassó városába Berlinből kérnek alapítópátenst, s mindjárt két páholy létrehozására. Ami azt is jelenti természetesen, hogy Mária Terézia nem tiltja be rendeletileg a szabadkőműves-páholyok működését a birodalomban, csupán azt a bécsit akarta már szétugrasztani. De ettől még vidéki városok szenátorai, adószedői, külhonban tanult kisnemesei, a környéken állomásozó katonatisztek nyugodtan és viszonylag nyíltan adózhatnak a királyi művészetnek, hiszen máig fönnmaradt néhány páholy körpecsétje vagy az alapító mesterek neve. Ahogy például *Seuler G. Márton* brassói szenátoré is, aki *„Jénában és Berlinben végezte tanulásait, s a szabadkőművességbe felvétetvén elhatározta magában, hogy mindazt a jót és üdvöset, mit barátok és testvérek szoros szövetsége véghez vihet, hazájában is érvényre juttatja."*

Brassót követi aztán a többi magyar város, bár előbb csak a végeken; a Bécstől való távolság mintha nagyobb bátorságot adna ezeknek az erdélyi és felvidéki meghitt kis páholyoknak. Pedig igazán nincs mitől tartaniuk, miután az uralkodó sem tart tőlük. De hát miért is tartana attól, hogy néhány rangosabb tisztviselő, buzgó titkár, bölcs háziorvos, evangélikus lelkész kialakít egy ártatlan beszélgető társaságot, mintegy a középiskolai önképzőkörök folytatását; valahonnan szereznek egy alapítópátenst, többnyire Magdeburgból, Varsóból, Berlinből s olykor Bécsből is; fölveszik a jól-rosszul magyarított anyapáholyok nevét, s igen előkelően franciául írják a jegyzőkönyveiket? Ám nem nagyon tudnak franciául, s rövidesen áttérnek a latinra; így is maradt ránk a legtöbb dokumentum.

Valószínűleg ekképpen jött létre, s egyfajta vidékies kedélylyel és diákos titkolózással működött hosszabb-rövidebb ideig Nagyszebenben a drezdai alapítású *Szent András a 3 tengeri levélhez* című páholy; Eperjesen a varsói nagypáholyhoz tartozó *Az erényes utazóhoz* nevű; Pozsonyban *A hallgatagsághoz* címzett, valószínűleg bécsi vagy prágai alapítású szövetség, továbbá Selmecbányán az *Erényes emberbarátok*, Besztercebányán a *Koronázott reményhez*, Zágrábban az *Eszélyességhez*, Glinán a *Hadibarátsághoz*, Varasdon a *Tökéletes egyesüléshez* és így tovább. Folytathatnánk szinte vég nélkül az 1790-es évek közepéig, már csak a fantáziadús elnevezéseik miatt is, de ezen vidéki páholyok története bájosan esetlen neveikkel együtt szépen összegyűjtve mind hozzáférhetőek.[9] Itt még csak any-

9 Abafi Lajos: „A szabadkőművesség története Magyarországon" (1993); Berényi Zsuzsanna Ágnes: „Páholynevek Magyarországon 1991-ig." (1992)

nyit érdemes megjegyezni, mielőtt rátérnénk a mi szempontunk szerint igazán fontos korabeli páholyok tárgyalására, hogy a „hosszabb-rövidebb ideig" tartó működés azt is jelentette, hogy egy-egy városban, ha valami ok miatt elaludt a mozgalom, néhány év után újraszerveződhetett. Ez történt például Brassóban is, a *Három oszlophoz* címzett legelső páholyunkkal.

Ennek az újraszerveződésnek nem csupán az az érdekessége, hogy csaknem húszéves szünetelés után alapította újjá az 1777-ben Brassóba helyezett *Sulzer József* dragonyos kapitány, hadbíró, hanem hogy az új alapítólevelet már egy hazai páholytól, a nagyszebeni *Szent András*tól kérték, amely akkor közvetlenül egy bécsi páholynak volt alárendelve. Lett is ebből némi bonyodalom később, azokhoz a méltatlanságokhoz hasonló, amelyek mind a mai napig árnyékként vetülnek a „testvériség" szervezeteire.

Tehát 1778. január 24-én a következő testvérek írták alá a nagyszebeniekkel kötött szerződést: *Főmester Sulzer József; első felügyelő Drauth J. Ágost* szenátor; *második felügyelő Enyedter András* szenátor; *szertartásmester Riemer Lukács* katolikus plébános; *titkár Rausz Lukács* szenátor; *kincstárnok Drauth M. Antal* szenátor; *szónok Rauss János* evangélikus lelkész; *beteglátogató Mylius B. Farkas* városi orvos és *alamizsnás Plecker Pál* szenátor. Aláírta még, mint páholytag: *Schobeln J. György* adószedő; *Plecker J. János* városi orvos; *Barbenius J. Benjámin* orvos; *Closius G. István* szenátor és a régi páholy alapítójának fia, *Seulen S. József* alezredes.

Ezt a listát több szempontból érdemes ide másolni. Először is azért, mert ezen okmányon már feltűnik a páholyok szervezeti felépítése, azaz a tisztségek elnevezése, amely lényegében máig változatlan. Másodszor: láthatjuk, hogy mely társadalmi rétegből verbuválódott egy vidéki városban a szabadkőművesség. Harmadszor pedig, s talán ez a legizgalmasabb, hogy a tisztségviselők között két papot is találunk, egy katolikust és egy evangélikust. Vagyis pápai bulla ide, pápai bulla oda – pedig akkor már XIV. Benedek 1751-ben kiadott „Providas" kezdetű bullája is régen érvényben volt –, nemcsak katolikusok, de katolikus papok is tagjai voltak a szövetségnek. Vajon ezt az enciklikát sem hirdették ki a

Habsburgok birodalmában? Vagy annyira nem vették komolyan XIV. Benedek pápa kiközösítő fenyegetését, hogy protestánsokkal is szövetkeztek? Hiszen a „Providas" tiltása éppen ezzel kezdődik: „Az ilyenfajta társaságokban a legkülönbözőbb vallásokhoz és felekezetekhez tartozó emberek szoktak összejönni, amely tény nyilvánvalóan súlyos károkat jelent a katolikus vallás tisztaságával szemben." De úgy látszik, hogy Brassóban *Riemer Lukács* tisztelendő úr és *Rauss János* tiszteletes úr már akkor jobban ismerte és tisztelte egymást, semhogy saját vallásuk tisztaságát a másiktól féltették volna. Noha csak jó kétszáz évvel később jött divatba az ökuménia.

Tény, hogy 1778. július 26-án, immáron a nagyszebeni páholy védnöksége alatt beiktatták a megújított brassói páholyt, régi nevén a *Három oszlophoz* címezve. És ekkor tört ki a már említett skandalum. Mert néhány régi testvér, hivatkozván a *Saulen-féle* berlini pátensre, elfogadhatatlannak tartotta, hogy az ő régebbi és így rangban magasabb páholyuk *filiáléja* legyen a fiatalabb nagyszebeninek. Elkezdődött a szabadkőművesekhez méltatlan huzavona és civakodás, amelyet aztán 1779 decemberére a bécsi anyapáholy bevonásával tudtak úgy-ahogy elfogadhatóan rendezni. Pedig voltaképpen csak emberi gyarlóságról volt szó, amely úgy látszik, elkerülhetetlen bármely közösségben, amint nem fenyegeti létüket külső veszély.

A magyar alapítású Draskovich-féle rendszer

A brassóiak és szebeniek vitája, amely már érezteti a szabadkőművesség hierarchikus megmerevedését – érthető tehát, ha a pápák rossz szemmel nézték a szövetség fejlődését, hiszen az már egyre jobban hasonlított az egyházra –, tehát ez az erdélyi páholyháború nem volt teljesen előzmény nélküli Magyarországon. Csakhogy amíg Brassóban a kényelmetlen csomót végül is kelletlenül kibogozták, addig a horvát-szlavón területen egy Nagy Sándor-i kardvágással oldották meg az összegabalyodott alá-, fölérendeltségi viszonyokat. Nagyon is katonásan tehát, amely kardvágásnak az lett az eredménye, hogy 1774 első hónapjaiban a megújult varasdi pá-

holy a *Szabadsághoz* címet vette fel. Ami persze sokkal több volt és sokkal messzebbre mutató, mint egy közönséges névcsere.

Már a legelső páholyok igen esetleges felsorolásánál feltűnhetett a Glinán alakult s a többitől egyszerűségével is elütő *Hadibarátsághoz* elnevezésű szervezet. Pedig hát kézenfekvő, ha a páholyt csupa katona hozza létre a bánsági határőrezred székhelyén, abban az isten háta mögötti mezővárosban, amely csak nagy jóindulattal s a laktanyák és tiszti szállások miatt nevezhető városnak. Száműzetés az ottani szolgálat egy kicsit is művelt katonának, úgyhogy talán nem véletlen, hogy a tisztikar java a magdeburgi fogolytáborból szabadulván helyeztetett Glinára. Amolyan zsilipelő, „fertőtlenítő" tábornak szánhatta ezt a felsőbb hadvezetés, hogy a hétéves háborúban a poroszok fogságába esett osztrák, magyar, horvát tisztek ne olyan hirtelen szabaduljanak bele a vidám katonaéletbe. Alkalmazták ezt a „fokozatos szoktatást" később is, másutt is, sokkal gorombábban.

Hanem ezek a tisztek még Magdeburgban szabadkőművesek lettek, s egészen természetes, hogy itt újra összeverődve, saját kis páholyt alapítottak. Ez eddig még nem is érdemelne ekkora figyelmet, hiszen csak egy volt a katonapáholyok között, amelyek csupán abban különböztek a többi vidéki szövetségtől, hogy gyakrabban felbomlottak s másutt újraszerveződtek, aszerint, hogy hová vezényelték a csapattesteket. Mégis, ez a glinai puritán repülő-páholy azért nagyon fontos a mi vizsgálódásunk szempontjából, mert 1769-70-ben már egy *gróf Draskovich János* nevű ezredes vezeti, aki majd meghatározó fordulatot ad az egész magyar kőművesmozgalomnak. Továbbá, mert ezt a majdani fordulatot segíti elő egy alig huszonöt esztendős szabadkőműves, aki 1772 januárjában kerül a közeli Varasdra: *gróf Niczky István*. Ők lesznek az úgynevezett *Draskovich-szisztéma* megalkotói, alapítói és első nagymesterei.

A Vas megyei Niczky család 1270-ben kap nemeslevelet, valószínűleg még IV. Béla királytól, de csak 1765-ben, Mária Terézia idején emelkednek grófi rangra. A fiatal *Niczky István*ról tudni lehet, hogy már 1768-ban szabadkőművessé avatták valamelyik pesti katonapáholyban, s talán még ugyanott több francia magasabb fokba is feljutott. A kiváló képességű fiatalember hivatali emelkedése is szokatlan gyorsaságú: huszonhat évesen már helytartósági tanácsos, harmincéves korára pedig, 1777-től Kőrös megye főispánja.

Draskovich hét évvel idősebb Niczkynél, régi katonacsaládból származik; 1567-től bárók, 1631-ben birodalmi grófok, s 1635-ben magyar grófi rangot kapnak. Nyilván ő maga sem tehetségtelen katona, ha a hétéves háborúban kitüntetve magát, harmincéves korára ezredesi rangban kerül Glinára, az I. határőrezredhez.

De mielőtt kettejük mozgalmas szabadkőművesi tevékenységét tárgyalnánk, itt illik elmondani, hogy mit jelent az a magasabb fok, ha már Nickynél olyan magától értetődően említettük. A témával foglalkozó történészek 1737-re teszik a magasabb fokok kialakulását, amikor egy *Michel de Ramsay* nevű, Franciaországban élő skót származású lovag azt kezdte hirdetni, hogy a szabadkőművesek a keresztes lovagok örökösei. Ezért a különböző lovagrendek mintájára új rangokat vezetett be a szabadkőműves hierarchiába, s ezzel megalakította az úgynevezett *skót szertartást*, amely mind a mai napig az egyszerűbb rangokkal működő *János-rend* (a szimbolikus szabadkőművesség) ellenlábasa. Olykor ellenfele is, mint majd látni fogjuk. A skót rítus nemcsak a három alapfokot ismeri – *inas, legény, mester* –, hanem bevezetett egy sor közép és magas rangot. Általában 33 fokkal dolgozott (dolgozik), de volt olyan páholy is, ahol 92 fokozat létezett. Ott aztán már elszabadulhatott a középkorba révedő fantázia, s némelyik páholy magasabb tisztségviselője a *Királyi Bárkalovag*, a *Szent Boltozat Nagy Választottja*, a *Kelet Lovagja*, az *Érckígyó Lovagja*, a *Jeruzsálem Hercege* vagy a *Királyi Titok Fennkölt Hercege* címet is kiérdemelte. (Kazinczy később döbbenten és méltatlankodva utasítja el ezeket a magas fokokat, s azt írja Aranka Györgynek, hogy ő már csak megmarad a testvériség hármas jegyében.) Azután 1773-ban, vagyis egy évvel a Draskovich-szisztéma megalkotása előtt, Franciaországban megalakult a *Grand Orient páholy* (*Nagy Oriens, Nagy Kelet*), amely először 7 fokkal dolgozott; három alsó és négy felső fokkal.

Draskovich ezredes vezetésével tehát 1771-ben már oly ígéretesen működik Glinán a *Hadibarátsághoz* címzett katona-

páholy, hogy rangosabb civileket (polgárokat) is fölvesznek; november 18-án például Varasd megye főorvosát, *La Laugne K. Jánost*. Ám Draskovich nem elégszik meg a helyi páholyépítéssel, hanem ezzel egy időben Zágrábban megalapítja az *Esélyességhez* (*Értelemhez*) nevű páholyt is. És körülbelül ez időben jelenik meg Varasdon Niczky István gróf egy Párizsból érkezett *Brescsi* nevű orosz kapitánnyal.

Ők Varasdon először még nem szabadkőműves-páholyt alapítanak, hanem valami francia eredetű, egyszerűbb rokonszervezetet, a *szabadácsok rendjét*, amely azután egy-két hónapos szerveződés után – Draskovichék zágrábi gyűlésének hatására – szabadkőműves renddé alakul. Fölveszik a *Tökéletes egyesüléshez* nevet; a páholy *főmestere Niczky*, a két *felügyelő La Laugne* és *Holzmann Antal* helytartósági iktató, a *titkár* pedig *Pászthory Sándor*. Pászthory, a művelt jogtudós, *Ürményi Józsefnek*, a királyi kúria ítélőmesterének pártfogoltja, aki a következő két és fél évtizedben igen jelentős szerepet visz a magyar közéletben, s a század végén mint a Szent István-rend lovagja Fiume kormányzójaként hal meg – ez idő tájt szintén helytartósági iktató. Felbukkanása ebben az első Niczky-féle páholyban azért érdemel figyelmet, mert később egyik kulcsfigurája lesz annak a törekvésnek, mi több: távlatos reformfolyamatnak, amelyet majd a Draskovich-szisztéma elindít.

Ám most még, 1772-ben a nyugtalan és elégedetlen Niczky úgy érzi, hogy ebben a varasdi elszigeteltségben nem tudják céljukat elérni, ezért Körösön és Eszéken újabb páholyokat alakít, s ezeket szorosabb szálakkal köti Draskovich glinai és zágrábi szövetségéhez. Csakhogy az ifjú főmestert ez a szélesebb páholyszövetség sem elégíti ki, ezért saját varasdi szervezetét – bekapcsolandó a birodalmi véráramba – a bécsi *Három sashoz* címzett páholyhoz akarja kötni. Némi tárgyalás után 1774 januárjában aláírják a szerződést, amelyben a *Tökéletes egyesüléshez* mindenben elfogadja a *Három sashoz* feltételeit, s anyapáholyának tekinti, ha az megszerzi nekik az alkotmányt. (Niczkyt ugyanis annak idején *egy irreguláris páholyban* avatták szabadkőművessé, így sem neki *jogosítványa* a páholyalapításra, sem páholyának *pátense* nem volt még.)

A brassói és szebeni páholyok történetének ismeretében már sejthetjük, hogy ez a sebtében megkötött egyezség lesz okozója annak a hatásköri vitának, amely végül sorsdöntő változáshoz vezet – de hiszen csakis ezért foglalkozunk ilyen részletesen Niczkyék útkeresésével. Mert miután Bécsben és Varasdon aláírják a megállapodások szövegét, csak azután jut eszükbe a bécsieknek, hogy talán mégis jóvá kellene azt hagyatni főhatóságukkal, a prágai skót páhollyal. Erre a prágaiak – nyilván hiúsági kérdést csinálva abból, hogy kész tények elé állítják őket – a beküldött okmányok minden mondatába belekötöttek; s az 1774. február 14-én kelt levelükben a bécsieket megfeddik az önkényes eljárásért, a varasdiakat pedig kioktatják, hogy a rendi főigazgatóság beleegyezése nélkül új páholyt a páholyszövetségbe fölvenni nem lehet. Tehát várjanak türelemmel, amíg ők majd elrendezik ezt a hebehurgyaságot.

A türelmetlen Niczky éppen nem ezt várta a szélesebb testvériségtől, úgyhogy minden bizonnyal kihívó dac és büszkeség is munkált benne, amikor 1774 tavaszán, mielőtt még bármilyen újabb értesítést kaptak volna Bécsből vagy Prágából, a *Tökéletes egyesüléshez* nevű páholyukat a *Szabadsághoz* nevűre változtatta. Tehát nem akart már „egyesülni"? Sem „tökéletesen", sem sehogy? Hanem inkább a „szabadságot" választotta, egyelőre csak a megmerevedett páholyszövetségektől akarván szabadulni? Valószínűleg ez történhetett.

Közben pedig újabb jeles férfiak léptek be a *Szabadság páholyba*, mint például *gróf Draskovich Ferenc Lőrinc* császári és királyi kamarás, alezredes; *Kolosváry István* zágrábi kanonok, egyetemi tanár; *Dolovácz Ferenc* Verőce megye alispánja; *gróf Auersberg Károly* vérteskapitány; *gróf Erdődy László* helyhatósági tanácsos; *gróf Erdődy Lajos* császári és királyi kamarás; *Dolovácz Miklós* zágrábi kanonok; *Barich Béla* egyetemi tanár; *Raips Antal* kollégiumi igazgató; *Petrichevich György* Kőrös megye alispánja. Főpapok, főtisztek, főhivatalnokok, magasan képzett értelmiségiek. Ha összejöttek, nyilván nem csak azért, hogy a rituálét gyakorolják vagy a páholybeli előmenetelüket egyengessék. Fontosabb és hasznosabb dolgokra szövetkeztek, semhogy valamelyik bécsi vagy prágai nagymestertől végül elnyerhessék a *főalamizsnás* címet.

A magyar korona alá tartozó megyék **Szabadság páholy*ának rendje*** *(Latomia Libertatis sub corona Hungariae in Provinciam redactae)*

A türelem, amelyre a prágai skót páholy a varasdiakat intette, 1775 októberére termette meg a maga szokásos rózsáját, csakhogy ez a rózsa, azaz a fogadókészség megkésve érkezett. Hiába írták már Niczkyéknek, hogy „a csatlakozásnak valahára mi sem állja útját; a páholy küldje be e célra az aláírt szerződést, melynek vétele után constitutio és pátens nyomban menesztetik". Varasd ez idő alatt külön rendszer kidolgozásán munkálkodott, amelyet aztán éppen a prágai meghívólevél érkezésekor fogadott el négy délvidéki páholy.

Ugyanis Niczky és Draskovich az 1774 februárjában kelt prágai kioktató levél után úgy ítéli meg a helyzetet, hogy amit ők ezektől a nagyobb páholyoktól vártak, abból befogadásuk esetén is vajmi kevés előnyük származik, függőségük a hierarchikus kötelmek miatt viszont nyilvánvaló, tehát legjobb lenne valami *független szabadkőművességet* létrehozni. Úgy gondolták, hogy kettejük négy páholyát összevonják, s az összes ismert rendszer lényegét megtartva új szisztémát alkotnak, amelyhez a többi magyarországi páholy is csatlakozhat.

Hanem a két főmester elhatározása még nem volt elegendő a páholyok egyesítéséhez. Niczky páholyai ugyanis elvetették a magasabb fokok „üres pompáját", míg Draskovich két szervezete ragaszkodott hozzá – a tagok nyilván hiúságból sem akartak lemondani megszerzett „címeikről" –, úgyhogy a két vezérnek nagyobb körültekintéssel s némi megalkuvással kellett hozzálátni az egyesítés előkészítéséhez. Első lépésben Draskovich a glinai és zágrábi páholyait elnevezte *Katonai unió*nak, Niczky pedig a varasdi és a körösi páholyt *Szabad unió* cím alatt egyesítette, és csak ezután láttak hozzá az alapszabály és a közös szertartások kidolgozásához. Ez az új alkotmánytervezet mindössze kilenc rövid fejezetből állt, s ellentétben az általánosan elterjedt angol, francia és német

nyelvű szövegektől, *latinul* íródott. Lényege pedig magyarul a következő:

1. A *Katonai* és a *Szabad unió* páholyainak közgyűlésén a javaslattevő két főmester indítványozza, hogy *egy tartománnyá* egyesüljenek. A jelen lévő tisztségviselők, amennyiben a javaslattal egyetértenek, írják alá az *egyesülési okmányt*. Ezt követően a testvérek válasszanak *nagymestert*, aki évenként összehívja a közgyűlést, s annak munkájában minden *magas fokú* testvérnek részt kell vennie. A tartomány annyi *kerület*re oszlik, ahány páhollyal dolgozik; a páholyok élére *parancsnokot* kell választani, aki mellett három tanácsadó *felügyelő* áll (felügyelők tanácsa).

2. A közgyűlés feladata:

a) megválasztja a tartomány nagymesterét, a páholyok főmestereit és főtisztviselőit (két felügyelő, fővizsgáló, szónok, titkár);

b) beiktatja a parancsnokokat, akik az egyes páholyokat felügyelik;

c) lezárja az aktuális föllebviteli ügyeket (bíráskodás, az elmúlt év intézkedéseinek felülvizsgálata stb.)

3. A nagymester kötelessége:

a) összehívja a közgyűlést, ahol ő elnököl;

b) összegyűjti a szavazatokat;

c) ismerteti a közgyűlés határozatait;

d) kiállítja a megválasztott tisztségviselők igazolványát (*pátens*);

e) ügyel arra, hogy minden testvér teljesítse kötelességét és részesüljön a szent szövetség előnyeiből.

4. A felügyelők feladata: mindenben segítik a nagymester munkáját; a parancsnokoknak küldendő rendeleteket ők is aláírják.

5. A fővizsgáló feladata: irányítja a páholyok főmestereit; a páholyok helyzetéről vázlatos jelentést készít a főmesternek, majd kibővítve ezt terjeszti a közgyűlés elé; levezeti a közgyűlést.

Ehhez a fejezethez tartozik még a titkár és a szónok feladata; a titkár a nagymester „jobb keze": végzi a levelezést, őrzi a tartomány irattárát. A szónok kidolgozza a szükséges rendeleteket, és a nagymester felkérésére beszédeket tart.

6. A parancsnok és a tanácsadó felügyelők jogai és kötelességei:

a) minden új felvételnél jelen kell lennie a parancsnoknak és két tanácsadójának;

b) ha a nagymester rendeleteivel vagy egyéb publikálandó határozattal sem a parancsnok, sem tanácsadói nem értenek egyet, akkor azok a következő közgyűlésig érvénytelenek;

c) ha a felügyelők tanácsa valamely ügyet elintéz és jóváhagy, azon a közgyűlés sem változtathat.

7. A felügyelők tanácsa dönt minden vitás vagy peres ügyben; új kerület csak az összes parancsnok egyetértésével alapítható.

8. A parancsnokok, nézeteik tisztázására bármikor összeülhetnek, hogy a közgyűlésen egységes álláspontot képviseljenek.

9. Nagymesterré jelölni senkit nem lehet. A nagymestert a testvérek választhatják azok közül, akik:

a) hosszabb ideig voltak főmesterek;

b) a szabadkőműves rend elkötelezett hívei, s annak összes ügyében járatosak;

c) az egész tartományt alaposan ismerik;

d) úgy élnek és gondolkodnak, hogy megfelelnek a királyi művészet méltóságának.

A többi tisztségviselőt a nagymester javaslatára választja meg a közgyűlés.

Ezt az alkotmánytervezetet, mint tárgyalási alapot elfogadta a négy bánáti páholy, úgyhogy 1775. október 22-re összehívták a közgyűlést, amely Brezovicán ülésezett. De még előtte, hogy elejét vegyék a két unió további vitájának, a két okos gróf úgy oldotta meg az alacsonyabb és magasabb fokok híveinek ellentétét, hogy tervezetükben csak *három fokozat*ot állítottak föl, de azokba belecsempészték a magasabb rangokat is. E szerint az első az *inas-* és *legényfok*ot, a második a *mester* és a *skót fok*ot, a harmadik pedig a *kilenc* és a *tizenöt választott tisztségviselőt* foglalná magába. Niczkyék számítása bejött; a brezovicai közgyűlés némi kiegészítéssel elfogadta és hitelesítette az új alkotmányt, amely így alaposan leegyszerűsítette a páholyok korábban igen bonyolult – s különbözőképpen bonyolult – szervezeteit. Ennek megfelelően elkeresztelték *A szabadsághoz címzett református páholy rendszeré*nek, elismerve ezzel a varasdi *Szabadsághoz páholy* kezdeményezését, szellemi örökségét. Majd az így megalakult *tartomány* az érdemi munka első lépéseként nagymesterré választotta *gróf Draskovich János*t, helyettes nagymesterré pedig *gróf Niczky István*t.

Az új főhatóság közgyűlései

Mint már említettük, a Draskovich- és a Niczky-féle páholyok egyesülési közgyűlése idején érkezhetett Varasdra az a prágai levél, amely kilátásba helyezi a majdnem két évvel korábban aláírt szerződés ratifikálását. Azt tudniillik, hogy ha ismételten elküldik Prágába a szükséges okmányokat, akkor ők mint skót rendszerű főhatóság, jóváhagyják a *Tökéletes egyesüléshez* nevű páholy csatlakozását a bécsi *Három sashoz* címzett filiáléjukhoz. Hanem hát hol volt már akkor a *Tökéletes egyesüléshez* elnevezés, s ezekben a napokban már el is felejtették Bécset is, Prágát is. A varasdiak már másfél éve átpártoltak a *Szabadsághoz*, s éppen ennek „kiterjesztésén" munkálkodtak a brezovicai közgyűlésen.

Ez az utolsó mondat mintha patetikusabbra sikeredett volna a kelleténél, ráadásul van benne egy kis hízelgő általánosítás a varasdiakat illetően. Ugyanis a figyelmes olvasónak már feltűnhetett, hogy itt csak négy páholy egyesüléséről esik szó, holott Niczky Eszéken is alapított egy *Éberséghez* címzett páholyt, ez tehát az ötödik a térségben – míg a hatodikról mindeddig szó sem esett. Ezek miért nem csatlakoztak az új szövetséghez?

Az eszékiek sorsát homály fedi, de a hatodik páholy létrejötte, amely éppen Varasdon alakul a *Három sárkányhoz* címezve, igazi kelet-közép-európai történet. Mert a *Három sárkányhoz* a Niczky-féle *Tökéletes egyesülés*ből válik ki, mielőtt az fölvenné a *Szabadsághoz* nevet. Vagy talán éppen akkor, s éppen a névváltoztatás miatt? Nem tudni pontosan. De tény, hogy az első varasdi páholyból ekkor lépett ki a frissen csatlakozott testvérek közül *gróf Erdődy László* és titkára *Haslinger József*, továbbá *gróf Draskovich Ferenc Lőrinc*, *gróf Auersberg Károly* valamint *Wohlgemuth Antal* – és új szervezetük védnökségére fölkérték a bécsi *Koronázott reményhez* címzett páholyt.

De mert ez a bécsi szövetség a berlini nagypáholy szertartását követte, s annak védnöksége alatt állt, ők csak ideiglenesen nyilváníthatták filiáléjukká a szakadár varasdiak *Három sárkányhoz* nevű páholyát, amelyet azután csak 1776-ban iktatott be hivatalosan a berlini nagypáholy egyik leküldött tisztségviselője. Ám az anyapáholy ezt is feltételhez kötötte: marcona nevüket meg kellett változtatni *A barátsághoz* címre.

Mindezen közjáték nem zavarhatta meg a Szabadság Rendszer alakuló közgyűlését, amely, mint már tudjuk, 1775. október 22-én kezdődött és két-három napig eltartott, hogy az alkotmánytervezet kisebb módosításait, kiegészítéseit, valamint a szövetség vezérelveit mindannyiuk egyetértésével kidolgozhassák. Elöljáróban mindjárt kinyilvánítják, hogy a *„szabadkőművesi főhatóság szervezésével és az azzal járó reformokkal legtávolabbról sem akarunk az ősrégi intézményen bármit is változtatni.*

Minthogy azonban legtöbbünk olyan profán hivatalt vállalt, amely sok időbeli elfoglaltsággal jár, továbbá az összejövetelek helyének kiválasztása és időpontjának egyeztetése sokunk számára nehézségekbe ütközik: célszerűnek véltük átalakítani mindazt, ami profán ügyeink intézésében fölöslegesen akadályoz. S csak annyiban változtatni az általunk olyannyira tisztelt magasztos intézményen, amennyiben e változás a szabadkőművességgel nem ellenkezik.

Ennek megfelelően elhatároztuk, hogy a Magyar Királyság területén alapítandó tartományunkat két kerületre osztjuk. A tartomány élén áll a nagymester, a kerületeket egy-egy helyettes nagymester irányítja. A helyettes nagymesterek alatt állnak a páholyok; ezek közül a glinai és a zágrábi a Száván túli, *míg a varasdi és kőrösi a* Száván inneni *kerülethez tartozik.*

E szabadkőművesi főhatóság minden külföldi páholytól teljesen független. Minthogy a szabadságot a szabadkőművesség legbiztosabb alapjának tekintjük, nem lenne helyénvaló, hogy mint adófizetők vagy eszközök bárkinek alárendeljük magunkat. Mindazáltal barátságban vagyunk a berlini rendszert követő testvérekkel, valamint Németországban a braunschweigi herceg, Bécsben pedig a mecklenburgi herceg alatt álló testvérekkel. – Szabadságszeretetünk folytán páholyaink egymás között teljes egyenlőséget élveznek; tisztségeik betöltését szabadon és saját hatáskörükben végzik.

Ennélfogva az 5775. év X. hónapjának 22.[10] *és következő napjain egybegyűltünk, hogy e rendszert kidolgozzuk, elhatározván, hogy mindazon eddig szokásos szertartást, berendezési tárgyat és díszítést mellőzzük, s a szabadkőművesi munkában mindazon formalitást elhagyjuk, amelyek nem tartoznak a dolog lényegéhez. Szertartásos páholymunkák csupán felvétel, díjemelés, ünnepély vagy választás alkalmából tartandók, mégpedig nem mindig ugyanazon a helyen, sőt nyáron – a kellő óvatosság mellett – mezőkön, erdőkben és völgyekben is.*

Biztonság kedvéért minden testvér rendi nevet vesz fel; minden szabadkőművesi ügyben e néven említtetik. A páholyok egymás közt szorgalmasan leveleznek, mégpedig titkos írásban, amelynek kulcsát csupán a főmesterek ismerik."

Ismerjük el, hogy ez a kiegészítő bevezetés – minden magyarázkodása ellenére – forradalmi változásokat jelent a már megszilárdult, sőt megmerevedett hierarchikus szervezetben, s alapjaiban tér el a korabeli európai gyakorlattól. Az igaz, amit Draskovichék erősen hangsúlyoznak, hogy a szabadkőművesség lényegén nem akarnak változtatni – s ezt mindjárt láthatjuk is „A szövetség fő célja" című kiegészítésből –, de hiszen Luther Márton sem változtatta meg a kereszténység alapelveit, Krisztus tanításait, éppen csak megreformálta a római kereszténységet. Ők ott Brezovicán valami hasonló dolgot hirdetnek: inkább csak az eredeti állapotokat akarják visszaállítani. És hogy tovább folytassuk az analógiát a kereszténységgel: mintha nem is Jézusig mennének vissza, de Keresztelő Szent János koráig. Hiszen képzeljük el a jelenetet, amint valamely erdei tisztáson, Varasd vagy Zágráb közelében titokban találkozik tizenöt-húsz ember, s minden rituális ceremónia és mindenféle szimbolikus eszköz nélkül, csak a fűben ülve vagy hátukat egy-egy fatörzsnek döntve hallgatják a „főmester építészeti vázlatát". Mintha csak Keresztelő János prédikációját látnánk az idősebb Pieter Bruegel festményén.

De van ebben az idézett szövegben még valami, ami fel-

10 A szabadkőműves „időszámítás" szerint 5775=1775-tel. Ez a szimbolikus időszámítás abból indul ki, hogy a Bibliabeli Krónikák Első Könyve szerint Ádámtól Ábrahámig 2000 év telik el, Ábrahámtól Dávidig 1000 és Dávidtól Jézus Krisztusig ismét 1000 év: így összesen 4000 évet kell hozzátenni a *profán* időszámításhoz.

keltheti kíváncsiságunkat. Hogy vajon hagyományőrzésből titkolóznak-e, vagy komolyabb okuk is lehet a rejtezkedésre? „Biztonság kedvéért minden testvér rendi nevet vesz fel" – olvashattuk az elfogadott alkotmány szövegében, s tudjuk, hogy ez gyakorlattá is vált Magyarországon; így lett Kazinczy Ferenc *Orpheus*, Pálóczi Horváth Ádám *Arion* vagy gróf Festetics György *Helikon*, hogy itt most csak a legismertebbeket említsük, s amely „rendi nevek" az irodalomtörténetbe is bevonultak. Ám ismerve a Szabadság Rend gyakorlatiasságra és ésszerűsítésre törekvő puritánságát, nyilván nem írták volna elő, hogy levelezésüket titkosírással kell továbbítani, ha csak nem lett volna rá jó okuk.

Valószínűleg még ezen az első közgyűlésükön körvonalazták a szövetség legfőbb célját is, noha a föllelhető iratok szerint ennek végleges formáját csak az 1778-ban tartott *harmadik közgyűlés* fogadta el. Az a végleges szöveg meglehetősen hosszú, és bonyolult részletességgel tárgyal újra korábban is rögzített elveket és feladatokat, úgyhogy itt most elég lesz néhány olyan passzusát felidézni, amelyek a magasztos elvek általános megfogalmazásán túl azok gyakorlati megvalósítását célozzák.

„A szövetség fő célja: a Magyar Királyságban összegyűjteni és kiképezni olyan józan gondolkodású, nemes szívű és köztiszteletben álló férfiakat, akik belső buzgalommal kötelességüknek érzik előmozdítani mindazt, ami az emberiség javát szolgálja. Minthogy azonban az emberek nem egyenlő tehetséggel képesek az emberiség boldogságát előmozdítani, célszerűnek véltük a szövetség tagjait két osztályba sorolni: a választottakra és a közreműködőkre.

Ezért (a jövőben) új testvérek felvételénél a jelentkezőket szigorúan meg kell rostálni. Különösen fontos esetek kivételével a jelentkezők egy évig álljanak megfigyelés alatt: kikkel érintkeznek, milyen szórakozásokat kedvelnek, milyen szenvedélyeik vannak, miként viselkednek a szép nemmel szemben, barátaikhoz hűek-e, háznépükkel vagy jobbágyaikkal miként bánnak stb.

Minthogy a szövetség legfőbb célja az emberiség javát minden lehető módon előmozdítani, támogatandók a nyomorba jutott testvérek, özvegyek, szegények és betegek is, de különösen felkeresendők az ártatlanul üldözöttek. Ezáltal kettős kötelességet teljesítünk: egyrészt megmentjük az üldözött ártatlanságot, másrészt pedig a gőgöt és az önkényt megtörjük. Tévedés azt gondolni, hogy a törvények kellően intézkednek a gyöngébbek védelmében. A szabadkőműveseknek a törvények szigorú tanulmányozásával meg kell győződniük arról, hogy azok még mindig az elnyomattatás eszközei.

Törekvéseinkben kitüntetett helyet foglal el az elérendő egyenlőség. Megcáfolhatatlan igazság, hogy természet szerint mindnyájan egyformák vagyunk, és hogy csupán a fortélyok és a becsvágy okozza az emberek közti egyenetlenséget.

Távolról sem akarjuk azonban az elfogadott társadalmi rendet felforgatni; nem óhajtunk egyebet, mint a rendelkezésünkre álló eszközök felhasználásával a hatalmasokat magunkhoz visszavezetni, az elesetteket pedig felemelni magunkhoz."

Fölösleges magyarázatokat fűzni az idézett célkitűzésekhez és csodálkoznunk is fölösleges. Még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy mindezeket csaknem kétszázharminc éve írták le egy bánáti kisvárosban. Még akkor is, ha tudjuk, hogy ezeket a mondatokat két magyar gróf: egy horvát származású főtiszt és egy Vas megyei nagybirtokos fogalmazta meg, s a többiek – szintén grófok, főtisztek, állami főhivatalnokok, sőt főpapok – ezzel egyetértettek, s aláírásukkal hitelesítették. Hiszen tudták, hogy minő szövetség tagjai: ismerték a szabadkőművesi alkotmányt, legtöbbjük olvasta a francia enciklopédisták munkáit –, ez volt a korszellem, szinte a levegőben volt a felvilágosodás eszméje. És hogy ez az új rendszer és új alkotmány némileg eltér a többi szabadkőművesi rendszertől és alkotmánytól? De hiszen azért csinálták, hogy eltérjen, hogy „testre szabottabb legyen": jobban kövesse a magyarországi viszonyokat, jobban igazodjék a páholytagok lehetőségeihez. Független, magyar szabadkőművességet akartak.

Talán csak egy kitételén akadhatunk fönn, miszerint *célszerűnek vélték a szövetség tagjait két osztályba sorozni*. Hát ez az a híres egyenlőség, amit Draskovichék el akarnak érni? Csakhogy – tetszik, nem tetszik – a tehetségben nincs demokrácia; egyenlőek vagyunk, de nem vagyunk egyformák. Ezt, sok „népboldogítóval" ellentétben, a Szabadság Rend megalkotói ki merték mondani.

A tartomány soron következő közgyűléseit viszont nem tudták évente megtartani – ahogy azt a szervezeti szabályza-

tukban lefektették –, azok összehívását mindig a szükség szorítása és az alkalom lazítása diktálta. Mint tudjuk, a páholyok tagsága felerészt katonákból állt, akiket békeidőben is ide-oda vezényelnek, háborúk idején pedig csak oda.

Draskovich ezredest 1776-ban Pestre helyezték a Gyulai-ezred élére, ahonnan először csak a következő év februárjában tudott tartományi területére látogatni. Részint ezért is, másrészt pedig mert távollétében nem folytak úgy a dolgok, mint kívánta – Niczky ekkor már komolyan beteg – 1777. február 24-re összehívták a tartomány *második közgyűlését.* Ezen már részt vettek az időközben hozzájuk csatlakozott eszéki, likai és budai páholyok képviselői is, és a szervezetet az új helyzetnek megfelelően kissé „átstruktúrálták". (Hogy Draskovich szabadkőművesként sem tétlenkedett Pesten, azt a budai páholy csatlakozása is bizonyítja – de minderről még lesz mit mondani.)

Hanem még ugyanebben az évben Pesten sokaknak szemet szúrhatott az ezredparancsnok népszerűsége és gyors előmenetele, úgyhogy többrendbeli áskálódások után, amelyekkel a királynőnél eredménytelenül, majd a trónörökösnél eredménnyel próbálkoztak, november végén Draskovichot megfosztják rangjától, és nyugállományba vonul. Ugyanekkor értesül Niczky haláláról, s az új helyzetben 1777. december 17-én ismét közgyűlést tartanak. Ezen igen aprólékosan meghatározzák az egyes tisztségviselők feladatait, de mert néhány magasabb posztra nem tudnak közmegegyezéssel vezetőt választani – ebben megint közrejátszhatott a szokásos féltékenység, némi torzsalkodás a régi és az új páholyok tagjai között: Pest után Pozsony is csatlakozik, és hát bizony ezek közt több a „kiművelt emberfő", mint a déli garnizonokban – ezt a közgyűlést fél évre elnapolják.

Az 1778-as *negyedik közgyűlés*en aztán a nyolc páholy egyesülése folytán kimondják a *Tartományi páholy* végleges megalakulását és az egyes páholyok *főmesterei* közül megválasztják a tartomány *vezérkarát. Nagymester Draskovich János* a zágrábiaktól, *felügyelő Pászthory Sándor* Varasdról és *Knezevich* ezredes Glináról, *fővizsgáló báró Splény Ferenc* kanonok Pozsonyból, *szónok Barich Béla* Pestről és *titkár Pausenwein* kapitány, szintén a pesti páholyból. S ekkor a jól induló tartományi munkát a bajor háború zilálja szét: a testvérek többségét kivezénylik, a vezetőségből is Knezevichet és Pausenweint, Draskovich pedig aktivizálva magát önként bevonul. Így a csonka állomány csonka vezetése három „civilre" hárul, akik ráadásul messze vannak; Pászthoryt is Pozsonyba helyezik.

Legközelebb csak egy év elteltével, 1779. július 22-re hívhatják egybe a közgyűlést, miután véget ért a háború, és Draskovich ismét átvehette a tartomány irányítását. Itt azonban nyilvánvalóvá vált, hogy sok páholytag a hosszú semmittevés idején úgy vélte, hogy szép dolog ugyan a függetlenség, de ha tenni akarnak valamit, akkor mégiscsak jobb lenne valamelyik bécsi páholyhoz csatlakozni. Így a közgyűlés azzal a vitával telik el, hogy – nevük és rendszerük megtartásával – a berlini vagy a braunschweigi bécsi páhollyal egyesüljenek-e? Végül a döntést elhalasztják, de minthogy az újabb hadi érdemeket szerzett Draskovich ezredest 1779 végén áthelyezik Erdélybe az I. székely határőrezred parancsnokának, a júliusban függőben hagyott kérdést ez a *főhatóság* már soha nem tudja megválaszolni.

Közbevetőleg: Draskovich „missziós útjai"

Itt a tartományi közgyűlések vázlatos tárgyalása során már kiderült, hogy miután Draskovichot Pestre vezényelték, rövidesen az ottani *Nagyszívűséghez* címzett páholy is áttért a Draskovich-féle rendszerre. (Niczky halála a után a „Systema Libertatis" röviden és általánosan már csak *Draskvich-féle rendszer*ként vált ismertté.) Az ezredes ugyanis jó érzékkel úgy gondolta, hogy az idő szerint hiába Pozsony Magyarország fővárosa, de a Duna két partján ébredező Pest és Buda, ez a szinte jelentéktelennek tűnő ikerváros olyan látványos fejlődésnek indult, hogy talán hasznos lenne megtenni a magyar szabadkőművesség egyik központjává. Pesten a 70-es évek elejétől működött a *Nagyszívűséghez* nevű páholy, amelynek alapítóokiratát Mecklenburg herceg közvetítésével egyenesen Londonból kapták. És amit még nagyon fontosnak tartott Draskovich: a jól működő páholyban jelentős számban egyesültek a magas állami tisztségek viselői, a befolyásos családok tagjai, továbbá olyan polgári foglalkozású

testvérek, akik a Niczky-Draskovich-féle célkitűzések kidolgozásában és majdani keresztülvitelében nélkülözhetetlenek lesznek. Jogászok, mérnökök, tanárok. Hiszen *evolúciót* akarnak, s ebben a folyamatban hasznosabbak leszek a *civilek*, mint a katonák.

1776 őszén Draskovich azzal a céllal veszi át a *Nagyszívűséghez* irányítását, hogy ebből országos mintapáholyt fejlesszen. *Kazinczy Ferenc* néhány évvel később lett a miskolci *Erényes világpolgárhoz* nevű páholy tagja, az ő egyik beszámolójából ismerjük Draskovich ebbéli ténykedését. Tehát: *minden vármegyéből összeszedte a rátermett vezetőket, bevonta őket a pesti páholy munkájába, amely akkor főleg a vallási türelem gondolatának elfogadását, illetve elfogadtatását célozta. És olyan derekasan dolgoztak, hogy amikor II. József kiadta híres türelmi rendeletét, Draskovich páholya erre már úgy előkészítette az elméket, hogy „amit József rendele, az a kőművesek gondolkozásához képest kevés is volt".*

A páholy létszámának rohamos növekedése, valamint az a tény, hogy közülük sokan Budán laktak, akik az 1776-77-es hosszú tél idején nemigen tudtak átjönni Pestre, Budán nyitottak egy fiókpáholyt, külön névmegjelölés nélkül. A budai új páholy *főmestere báró Orczy József* főispán, császári és királyi kamarás lett; *két felügyelője Szily József* megyei alispán, később alnádor és a Hétszemélyes Tábla tagja, valamint *Barich Béla* egyetemi tanár; *titkára Rátonyi Gábor* ügyvéd. Vezetésük alatt dolgozott a többi között *báró Splény József* helytartósági tanácsos, cs. k. kamarás, később koronaőr; *báró Schaffrath Lipót* piarista tanár; *Millivoin György* a pesti görög templom lelkésze; továbbá a régi főúri családokból egy *Batthyány*, egy *Szapáry* és egy *Erdődy*.

Közben Draskovich ezredével rövid ideig Pozsonyban állomásozott, s ezt a rövid időt használta ki az ottani *Hallgatagsághoz* címzett páholy csatlakoztatására. A negyvennégy tagot számláló igen tekintélyes páholy a helytartó *Albert herceg* védnöksége alatt állt, *főmestere* volt *báró Splény Ferenc* kanonok, későbbi váci püspök. Nevesebb tagjai: *gróf Gyulay Ferenc* császári és királyi kamarás, *báró Orczy László* Abaúj megye főispánja és 1779-től a Varasdról áthelyezett *Pászthory Sándor*.

Amikor 1779 végén Draskovichot az I. székely határőrezredhez vezénylik, Csíkszeredán új páholyt alapít, és a nagyszebeni páholyt is a saját szervezetéhez kapcsolja, de aztán 1781-ben végleg lemond katonai rangjáról, hogy minden erejét és idejét a szabadkőművességnek szentelhesse. Még mindig csak negyvenegy éves.

IV. A magyarországi tartományi páholy

Az osztrák országos nagypáholy

Olyan nagyvonalúan léptünk itt át azon a másfél-két éven, amely 1779 és 81 között eltelt, mintha mi is ugyanolyan természetes, sőt zökkenőmentes folytatásnak tekintenénk Mária Terézia halála után II. József uralkodását, mint egykor alattvalóik. Nekünk itt elég csak annyit jelezni, hogy ezután majd a szabadkőművesek is hol jobb, hol rosszabb, de merőben más feltételek között dolgozhatnak, mint az 1780-ban megboldogult királynő negyven éve alatt. És talán megkockáztathatjuk azt a kijelentést, hogy – mindent egybevetve, s a látszólag pártoló intézkedések következményeit is tekintve – rosszabb feltételek mellett dolgozhatnak ezután.

Aki kicsit is foglalkozott történelemmel, de akár csak a saját életében történtekre néz vissza, tudhatja, hogy gyakori fintora ez a túlzott várakozásnak. *József trónörököstől* is elsősorban a szabadkőművesek várták eszméik megvalósítását. Már társuralkodóvá emelése és német-római császárrá koronáztatása után feltűntek a szemérmesen vagy kevésbé szemérmesen árulkodó páholynevek, mint a *Koronázott reményhez*, a *Szent Józsefhez* vagy (később) az *Újonnan koronázott reményhez* – ám ezek a „koronázott remények" általában is csak félig-meddig, s a magyarok számára egészen „kalaposan" teljesültek. Ennek természetesen napi-politikai okai voltak; II. József úgy látta, hogy a testvérek nemzetközi kapcsolataikkal nem tudják őt a kívánt mértékben segíteni, ezért aztán külpolitikájában „leírta" őket. Ez még nem lenne baj, sőt: az a baj, ha háborús területszerzésre használunk föl egy testvériségre szövetkezett társaságot.

Németh Sándor ezt írja[11] a *Bécsi szabadkőműves-páholy* néven ismert festményről:

[11] Németh Sándor: „Polgárosodás és szabadkőművesség" (Változás és állandóság. Tanulmányok a magyar polgári társadalomról. Hollandiai Mikes Kelemen Kör, 1989.)

... a bécsi Kunsthistorisches Museumban található, ahova 1926-ban került egy hagyatékból. Festője ismeretlen, méretei 100x80 cm. Közelebbit nem lehetett tudni róla, míg 1980-ban egy schönbrunni kiállításon elő nem került a Zur Neugekrönten Hoffnung, *vagyis az* Újjákoronázott reményhez páholy *tagnévsora 1790-ből. Robbins Landon angol történész e névsor birtokában újra megvizsgálta a képet, és sikerült korabeli arcképek segítségével azonosítania számos résztvevőt. A háttérben* gróf Esterházy Jánost *látjuk, főmesteri hivatalának jelképével, a kalapáccsal; a bejáratnál* herceg Esterházy Miklós *áll, a páholy az évi* szertartásmestere, *Haydn patrónusa. A harmadik Esterházy balról a függöny mögött áll útiköpenyben, ő* gróf Esterházy János *Nepomuk, a Brassóban székelő kormányzótanács tagja. A kép jobb oldalán két papi személy foglal helyet. A fehér reverendás* Johann Lambert von Hanotte, *liège-i apát; a barna reverendás barát* Ignaz Faber *kapucinus. ... Az első és a második rend képviselői után nézzük meg a harmadik rendet. Felismerhető többek között* Johann Georg Kronauer, *a nyelvész,* Ignaz Alberti, *a könyvkiadó és* Karl Ludwig Giesecke, *az operaénekes, aki a „Varázsfuvolá"-ban is fellépett. Vele szemben, a kép jobb szélén látjuk a zeneszerzőt magát,* Mozartot, *aki ebben az időben az* Újjákoronázott reményhez páholy *tagja volt. A szereplők azonosítása után, a történészek a cselekményt igyekeztek megállapítani. Feltűnő ugyanis, hogy a képen egyidejűleg több, egymástól elütő cselekményt látunk. A* főmester *figyeli a szónokot, aki gyertyavilág mellett egy papírlapról olvas fel valamit; középen a páholyszőnyegen állva a* két felügyelő *folytat rituális párbeszédet, az előtérben, a bejáratnál bekötött szemű* neofita, *vagyis* kereső *kér bebocsátást. Rendhagyó ezenkívül a nézők viselkedése is: a szokásos rendtartással ellentétben többen kedélyesen csevegnek egymással, egyikük meg éppen burnótozik. Az igazi magyarázatot nem ismerjük, valószínű azonban, hogy emléktablóként festették a képet, a tagok mulattatására mindenkit jellegzetes szokásával ábrázolva. ...)*

Mintha csak megérezték volna az osztrák és a magyar szabadkőművesek, hogy az évtized közepére őket is ki fogja tüntetni a császár központosító figyelme, s ezért úgy gondolták, jobb lenne szorosabbra fűzni a szövetséget, s megerősödni úgy, hogy a birodalom *tartományi páholyai*ból létrehoznak egy *nagypáholyt*. Ám ehhez még a tartományi páholyok stá-

tusát is el kellett rendezni, vagy legalább valami módon egységesíteni: a bécsiek a berlini nagypáholyhoz, a prágaiak a svéd nagypáholyhoz, míg a pestiek (a Draskovich-szisztéma szerint dolgozó többi hat páhollyal) éppenséggel egyik nagypáholyhoz sem tartoztak. Az osztrákok és a magyarok ebbéli közeledése pedig más-más okból ugyan, de szinte egyszerre indult meg.

A bécsiek már el akartak szakadni Berlintől, Draskovichék pedig, ha emlékszünk még az 1779. júliusi közgyűlésükre, éppen azt akarták eldönteni, hogy a berlini vagy a braunschweigi (osztrák) páholyokkal egyesüljenek-e. Sok egyéb ok mellett nyilván az döntött végül az osztrákok mellett, hogy a bécsi páholyok majdnem mindegyikében jelentős számú magyar testvér dolgozott. Anélkül, hogy hosszú és hivalkodó névsorokkal untatnánk az olvasókat, csupán néhány név azok közül, akik a jövőben jelentős szerepet visznek majd, illetve fiai azon családoknak, amelyekkel már az 1740-es évek elején is találkozhattunk a Mária Terézia által szétugrasztott *Három ágyúhoz* címzett első páholyban. *Apponyi Antal, Batthyány Lajos, Bánffy György, Bethlen József, Eszterházy Ferenc, Eszterházy János, Festetich György, Pálffy Károly, Pálffy Lipót, Pálffy Miklós, Teleki Sámuel.* Ez eddig csupa gróf és udvari főhivatalnok. És természetesen most is páholytag a testőrök közül például *Berzeviczy Imre, Majthényi József, Szentgyörgyi Horváth Zsigmond, Vécsey Ferenc.*

Az ilyen nevek olvastán – és a félreértések elkerülésére ismételjük meg, hogy nem valamiféle „arisztokratizmusból" kell itt a sok grófi cím és hivatali méltóság, hanem mert nélkülözhetetlen *eszközök*, amelyek nélkül a „Szabadság-szisztéma" nem érhetné el legfőbb célkitűzéseit – tehát ilyen fontos nevek olvastán nagyon is természetes, hogy amikor 1781. február 20-ra Draskovich János tartományi nagymester Pestre közgyűlést hivatott, a páholyok többsége a Béccsel való egyesülés mellett döntött. Csupán a varasdi *Szabadsághoz* címzett páholy ellenezte függetlenségük feladását és rendszerük megváltoztatását. Végül Draskovich kilenc pontba foglalta az egyesülés feltételeit, amelyeket aztán az osztrák tartományi páholy 1781. szeptember 25-én örömmel elfogadott. Látszólag nem volt már akadálya az *osztrák(-magyar) nagypáholy*

megalakulásának, ezért Draskovich, mint aki élete főművét befejezte, még ezen szeptemberi közgyűlésen lemondott *tartományi nagymesteri* tisztéről, s helyébe *gróf Pálffy Károly* alkancellárt választották a *Koronázott reményhez* címzett bécsi páholyból.

Draskovich ezúttal rosszul ítélte meg a helyzetet: a különféle akadékoskodások, továbbá a soron következő *konvent* határozatainak bevárása, majd a határozatok áttanulmányozására hivatott *központi bizottság* (sic!) felállítása úgy elhúzta az időt, hogy az áhított *országos nagypáholy* végül csak 1784. április 24-én alakulhatott meg. Ez fogta össze az *osztrák* tartományi páholyt (Felső- és Alsó-Ausztria, Trieszt és Tirol), a *cseh* tartományi páholyt (Csehország, Morvaország és osztrák Szilézia), a *magyar* tartományi páholyt (Magyarország, Horvátország, Szlavónia, Dalmácia) és az *erdélyi* tartományi páholyt (Erdély és Bukovina). És még ezen a napon megválasztották a nagypáholy tisztikarát is, amelyet érdemes szó szerint idézni az egykori lajstromból.

„*Országos nagymester: gróf Dietrichstein K. János*, udvari főlovászmester, *helyettes országos nagymester: gróf Pálffy Károly*, magyar alkancellár, a magyar tartományi páholy nagymestere, *első felügyelő: gróf Bánffy György*, erdélyi alkancellár, az erdélyi tartományi páholy nagymestere, *második felügyelő: gróf Stampach J. Antal*, főtörvényszéki alelnök, a cseh tartományi páholy nagymestere, *főtitkár: Born Ignác*, udvari tanácsos, az *Igaz egyetértéshez* címzett bécsi páholy főmestere, *főkincstárnok: Puthon János* bankár, a *Három sashoz* címzett bécsi páholy főmestere, *főszertartásmester: Loibl J. Márton*, a magyar udvari kancellária számtanácsosa, a *Pálmafához* címzett bécsi páholy főmestere, *főlevéltárnok:* báró *Linden Miksa*, közigazgatási tanácsos, az *Állandósághoz* címzett bécsi páholy főmestere."

Az *országos nagymesterről, gróf Dietrichstein K. János*ról itt még tudni kell, hogy már 1776-tól ő volt az osztrák tartományi páholy nagymestere, továbbá, hogy mint II. József bizalmasa, már-már barátja, mindig ő kísérte el a császárt országjáró útjaira, s ezáltal sokkal nagyobb befolyása volt az államügyekre, mint akármely miniszternek. Tehát nemcsak a magyar tartományi páholynak volt érdeke a „fontos személyek" megnyerése, általuk nemcsak Draskovichék akarták elérni

magasztos céljaikat, de – láthatjuk a fenti névsorból – az országos nagypáholynak is érdeke. Magasztos célból mindjárt kettő is volt a nagypáholy megalakulásakor: az első és legfontosabb, hogy a császárt minél előbb be kell léptetni az egyik bécsi páholyba, a második pedig, ha ez valamiképpen mégsem sikerülne, akkor legalább deklarált védelmet kapjanak, nyílt kiállást a szabadkőművesség mellett.

Ez első hallásra nem is olyan meghökkentő, ha belegondolunk, hogy hiszen a császár édesapja is szabadkőműves volt, továbbá, hogy ennek a most létrejött önálló osztrák nagypáholynak az oly igen befolyásos Dietrichstein gróf (később herceg) lett a nagymestere. Hanem hát a hosszú trónörökösség és társuralkodóság idején sokféle ígéretet sejtető József ezekből a szabadkőművesi törekvésekből csak a másodiknak engedett, s annak is amolyan *uralkodói* módon: azzal a feltétellel ígérte meg a páholyok oltalmát, hogy létszámukat ne nagyon szaporítsák. Nem valami barátságos feltétel ez, de még nem barátságtalan vagy ellenséges, mint az a másfél évvel későbbi, 1785. december 11-én kelt rendelete, amely már nemcsak durván korlátozta a szabadkőműves-páholyok létszámát, de bejelentkezési kötelezettségük folytán elindítójává lett annak a kikerülhetetlen folyamatnak, amely tíz évvel később a lenyakazásokhoz vezetett.

Közbevetőleg: volt ennek némi külpolitikai előzménye, pontosabban II. József bajorországi törekvései, s az erre felelő bajor ellenlépések, amelyek azt eredményezték, hogy 1784-ben Bajorországban betiltották a titkos társaságokat, köztük a szabadkőművességet is. Ott ugyanis, okkal vagy ok nélkül, de úgy gondolták, hogy ezek a titkos szervezetek – erős nemzetközi kapcsolataik révén – az osztrák érdekeket szolgálhatják, így vezetőiket bebörtönözték vagy kiutasították az országból. S nyilvánvaló, hogy eme intézkedést magyarázó bajor propaganda hatására Európa-szerte kezdték rossz szemmel nézni a szabadkőműveseket, úgyhogy ilyen előzmények és a kialakult közhangulat hatására kértek Józseftől védelmet az osztrák nagypáholy vezetői. Aztán 1785-ben – önvédelemből – súlyos taktikai hibát követtek el.

Mert az addig rendben van, hogy az erősödő politikai gyanú és fenyegetettség miatt oltalmat vagy valamiféle biztosítékot kérnek az uralkodótól, a hibát akkor követték el, amikor kizárólag maguknak kérték, sőt mások betiltatásával akarták ezt az oltalmat biztosíttatni. Az történt ugyanis, hogy Bajorországban ez idő tájt két másik titkos társaság, nevezetesen az *illuminátusok* és a *rózsakeresztesek* igen megerősödtek, szervezeteik kiterjedtebbek és befolyásosabbak voltak a szabadkőművesekénél, s híveik lettek olyan tekintélyes hazai szabadkőművesek is, mint például *gróf Pálffy Károly* és *gróf Bánffy György* kancellárok, akik mellesleg éppen az új osztrák nagypáholy frissen megválasztott *helyettes nagymesterei* voltak. És ők eme szimpátiájukat nem is rejtették véka alá, de hát korábban miért is kellett volna titkolniuk? Csakhogy: mivel Bajorországban éppen ezt a két társaságot tartották a legveszélyesebbnek, így elsősorban ellenük irányult a már nemzetközivé szélesedő gyanakvás, rágalom és üldöztetés, s ekkor már Pálffyéknak a saját társaságuk, a szabadkőműves nagypáholy védelmében is taktikázniuk kellett. És persze, rosszul taktikáztak.

Ismerjük ezt a jóhiszemű naivitást korábbról is, későbbről is a történelemben, amely mindig gyászos eredményre vezetett. Az osztrák nagypáholy vezetői azt javasolták a császárnak, hogy miközben őket óvó szárnyai alá veszi, tiltsa be a többi titkos társaság működését a birodalomban. Ennek a javaslatnak lett aztán eredménye az az 1785. december 11-én kiadott megszorító rendelkezés, amelyre igazán nem számítottak a császár legbefolyásosabb hivatalnokai. Vagyis: *a birodalomban csak a nagyobb városokban lehet egy-egy páholyt megtartani, az összes többi páholy feloszlatandó; minden összejövetelt be kell jelenteni a helyi rendőrségnél; a tagok névjegyzékét fel kell küldeni a kormánynak.* Megkezdődik tehát az összeírás, amely beláthatatlan folyamatoknak lesz elindítója.

Továbbá ismerjük még a történelemből azt a nemzetközi hisztériává fejleszthető bűnbakkeresést – és nem csupán a szabadkőműveseket érintően és nem csupán bajorországi indítással –, amikor valamely kevéssé ismert társaság, szövetség, népcsoport vagy felekezet betiltásával, üldözésével, esetleg kiirtásával akarták elterelni a figyelmet a belső vagy külső bajok megoldatlanságáról. Sokszor – mint ez esetben is – egyenesen őket vádolva ama bajok előidézésével. De ne sza-

ladjunk ennyire, előre és ne nagyon rugaszkodjunk el a korabeli valóságtól: II. József pontosan tudta, hogy kik azok a szabadkőművesek, s egyelőre még azt is, hogy mit akarnak, épp csak „rendet" akart maga körül. S valószínűleg azt sem szerette, ha egyik titkos társaság a másik betiltását javasolja. Az említett napon, a rendelettel egyidőben saját kezű levélben írja Pálffy kancellárnak a következőket:

„Minthogy jól szervezett államban bizonyos rend és vezetés nélkül semmi nem történhet, szükségesnek tartom megküldeni Önnek ezen rendeletemet, hogy azt az Ön alá tartozó országos hatóságokhoz pontos teljesítés végett eljuttassa. Az úgynevezett szabadkőművesi társaságok –, amelyeknek titkai előttem ismeretlenek, minthogy sohasem vágytam misztikus bűvészkedéseiket megtudni – nagyon elszaporodtak és már minden kisebb városban megtalálhatók, így ezek a társaságok, ha mindenféle felügyelet nélkül tevékenykednek, igen könnyen szélsőségekbe lendülhetnek a vallás, a rend és az erkölcs veszedelmére. Különösen veszélyes lehet olyan hivatali elöljárók esetében, akik fanatikus szervezkedési hajlamuktól vezérelve méltánytalanul viselkednek a velük nem azonos nézetet valló vagy nem egy szövetségben lévő beosztottjaikkal."

Ismerjük el a felvilágosult uralkodó éleslátását és életismeretét. Nyilván találkozott már – mint ahogy találkozhattunk kétszáz évvel később is – hasonló elfogultságokkal, amikor ilyen-olyan döntésekbe és választásokba belejátszott az *egy akolba tartozás* mindent lebíró, s így elvtelen elsőbbsége. A hivatalnok-császárnak talán ez a legfőbb baja a szabadkőművesekkel, akiknek „titkait" egyébként nem ismeri, mert „bűvészkedéseiket" (*Gaukelein*) nem is akarta megismerni. Egyrészt mindent tudhatott és tudott is, másrészt az a több mint kétértelmű „Gaukelein" tudatosan választott kétélű szóhasználat. Szótári jelentése: **1** *bűvészmutatvány, szemfényvesztés*, **2** *alakoskodás, megtévesztés*, **3** *káprázat*, **4** *libegés, lebegés*. Pálffy is, mások is az „alakoskodás" jelentésváltozatot értették a levélből, amitől részint megsértődtek, részint igyekeztek magát a kifejezést kihagyni a rendelet nyomtatott szövegéből, de II. József kifejezetten ragaszkodott ehhez az egy szóhoz. És mivel nincs okunk feltételezni róla valami kisszerű mániákusságot vagy szerzői rátartiságot, azt kell gondolnunk, hogy ő valamennyi jelentésváltozatát érvényesnek és fontosnak tartotta – nem is annyira a szabadkőművességre, inkább az egésznek akkori állapotára nézve.

Ha pedig ezt gondoljuk, akkor az uralkodó összetévesztette a szabadkőműveseket az illuminátusokkal vagy az alkimista rózsakeresztesekkel? Erről sincs szó, noha nem lett volna nagyon nagy tévedés, hiszen ezek a társaságok szervezetileg is, személyileg is erősen keveredtek, sok volt köztük az átfedés, az átjárás. A császár persze nem „összetévesztette", hanem csak „összemosta", vagyis egy kalap alá vette a titkos társaságokat. Tehát *üzenet* volt ez a kétértelműség az osztrák-magyar nagypáholynak, és személy szerint a levél címzettjének, *Pálffy Károly* kancellárnak. Értelme pedig a következő: *Rólad is tudom, amit tudok, ne nagyon bízd hát el magad, mert a te társaságod is rászolgált a regulára, s ezt Magyarországon éppen veled fogom végrehajtatni.* – De különben semmi harag, sőt. A levél így folytatódik:

„Más országokban már korábban betiltották a páholyokat, megbüntették a szabadkőműveseket és háborgatták a páholyokban tartott gyűléseiket csak azért, mert titkaikat nem ismerték. Nekem – habár azok előttem éppoly ismeretlenek – elegendő tudnom, hogy a szabadkőművesi szervezetek mégis némi jót tettek a felebaráti szeretet, az ínség és a nevelés ügyében. Ezért többet téve értük, mint amennyit bármely más országban valaha is tettek, elrendelem, hogy mindaddig, amíg jótékonyan működnek, az állam oltalma és védelme alatt álljanak, gyűléseiket ne háborgassák. Következő rendszabályomat azonban pontosan kövessék."

Ezután következik a négy pontba szedett rendelet, amelynek tartalmát már ismerjük. Tehát anélkül, hogy részletes elemzésükbe kezdenénk, érdemes kiragadni egy-egy mondatot az első és második paragrafusból. A rendelet azzal kezdődik, hogy csak a fővárosokban, illetve a kormányszéket tartó nagyobb városokban működhet egy-egy páholy. Ugyanakkor: *„Ha egy páholy az összes testvért be nem fogadhatná, legfeljebb még egy második vagy harmadik engedhető meg, amelyek azonban az anyapáholy főmesterétől függenének és gyülekezésük napját és óráját szintén bejelenteni tartoznának."* Mi ez? Eleve beépített kiskapu a rendelet megkerülésére? Valami olyasmi, hiszen ezáltal mindjárt háromszorosára növelhető az enge-

délyezett páholyok száma. Kérdés, hogy élnek-e ezzel a lehetőséggel a testvérek.

Ám ezt a nagyvonalúan megengedő mondatot gyakorlatilag megsemmisíti a második paragrafus, az úgynevezett *zugpáholy*nak minősülő egységek munkájáról szólva: *„azok feljelentésére ugyanaz a díj tűzendő ki, amelyet a hazárdjátékosok feljelentésére rendeletileg már meghatároztunk."* Feljelentés és díj, amely nem is volt kevés: 300 aranyra büntették az „elkövetőt", amely összegből 100 arany a feljelentő jutalma. Borzasztóan veszélyes dolog ez, nem is kell magyarázni, és hát ez az a lavina, amelynek várható lezúdulásáról már szó esett, noha még mindig várat magára majdnem tíz évet, hogy aztán valóban maga alá temessen néhány szerencsétlent. És még az sem menti a lavinát elindító intézkedést, hogy egy-két feljelentő is a „hó alá" került.

Pálffy kettős szorításban

Éppen ideje már néhány szót ejteni a *Magyarországi tartományi páholy*ról is, mert úgy előre szaladtunk, hogy egyszer csak nem lesz mit mondani róla: II. József óvó rendelete nyomán – ebben az intézményi formában – rövidesen elsorvad. Pedig micsoda reményekkel indult, teljesen Draskovich szellemében, bár az „alapító atya" az aktív irányításból már kivonult. Tegyük hozzá: túl korán.

Tehát ott hagytuk abba, hogy 1781. szeptember 21-én *gróf Pálffy Károly*t választották *tartományi nagymesterré*, hogy a nagypáholy létrejöttéig vigye az ügyeket. Már tudjuk, hogy a nagypáholy csak négy év múlva alakult meg, s akkor Pálffy, már az országos nagypáholy *helyettes nagymester*eként, előző tisztéről lemondott, illetve 1784. május 21-én közgyűlést hívott össze új nagymester-választásra, akinek majd a tartományi páholy újjászervezése is feladata lesz. A közgyűlés az új helyzetben is Pálffyt választotta meg a tartományi páholy nagymesterévé mondván: „Valóban boldogok lehetünk, hogy oly férfiú által vezettetünk, aki *szent respublicánk* felvirágzására annyi buzgalommal és körültekintéssel működött."

Egyébként Pálffy igazán demokratikus ügyintézéssel készítette elő a közgyűlést: nyilatkozatíveket küldetett minden páholynak, hogy a felmerülő kérdésekre ne rögtönözve vagy a gyűlés pillanatnyi hangulatától befolyásoltan válaszoljanak. A körlevél tartalmát az eszéki páholy válaszaiból ismerjük, s aszerint talán így lehetne rekonstruálni:

Hogyan ítélik meg a leköszönő nagymester szabadkőművesi tevékenységét?

A majd megválasztott nagymester nevét ismerhetik-e az inasok is?

Egyetértenek-e azzal, hogy az adminisztrációt intéző helyettes nagymestert a Bécsben lakó testvérek közül válasszák?

Egyetértenek-e azzal, hogy a tartományi páholyt az ország központjába, Budára helyezzék át?

Miként szervezzék át a kerületi páholyokat, és mi a véleményük a szerveződő új páholyokról?

Egyetértenek-e azzal, hogy mindazon magyar páholyokat, amelyek eddig az osztrák tartományi páholy fennhatóságához tartoztak, a magyar tartományi páholyhoz csatolják?

Elfogadják-e a páholyonkénti 80 forintos tagdíjat, amit az országos nagypáholynak évente befizetnek?

Körülbelül ezek voltak az előzetes kérdések, amelyeket aztán a közgyűlés megtárgyalt, s nyilván ki is bővítette, esetleg finomította azokat. Azt tudjuk, hogy megválasztották a főbb tisztségviselőket: Pálffy mellé *helyettes tartományi nagymesterré gróf Splény Józsefet, tartományi titkárrá Pászthory Sándort.* A hivatalos jegyzőkönyv szerint tizenkét páholy tartozott a magyar tartományi páholy fennhatósága alá: *Az erényes kozmopolitához* Balassagyarmaton, *Az erényes utazókhoz* Eperjesen, *Az éberséghez* Eszéken, *A vitézséghez* Károlyvárosban, *Az aranykerékhez* Monyorókeréken, *A nagyszívűséghez* Pesten, *A biztonsághoz* és *A hallgatagsághoz* Pozsonyban, *A három fehér liliomhoz* Temesvárott, *A barátsághoz* és *A jó tanácshoz* Varasdon, valamint *Az eszélyességhez* Zágrábban. De hát éppen csak elkezdhették a munkát, vagy még el sem kezdhették igazán, amikor újólag megválasztott nagymesterük, az országos nagypáholy helyettes nagymestere udvari kancellárként

kénytelen volt utasítani őket II. József rendeletének betartására. Ez bizony eléggé tudathasadásos feladat volt, nem is csoda hát, ha sokan meghasonlottak.

Mi lett volna az a munka, amit meg sem tudott kezdeni az újjáalakult magyarországi tartományi páholy, hiszen eddig jószerével csak szervezkedésekről esett szó: a szervezet megszervezéséről. De ne feledjük, kőművesekről lévén szó, először még saját magukat kellett felépíteniük, hogy azután hozzákezdhessenek az Emberiség Templomának felépítéséhez. Ahhoz pedig már megvolt az építészeti vázlatuk a Draskovich-szisztéma alkotmányában, amelynek egyik legfontosabb, bár eddig még eléggé ki nem emelt mondata (felszólítása) a következő:

„A szabadkőműveseknek a törvények szigorú tanulmányozásával meg kell győződniük arról, hogy azok még mindig az elnyomattatás eszközei. Fordítsuk csak figyelmes pillantásunkat adózó jobbágyaink állapotára, és azonnal láthatjuk, hogy azok szinte elpusztulnak a reájuk nehezedő terhek alatt. Meg kell vizsgálnunk, milyen módon lehetne ezt a tarthatatlan helyzetet megjavítani."

Sehol Európában nincs ennél forradalmibb gondolat a korban, hiába írják le néhány paragrafussal arrább, hogy: *távolról sem akarjuk azonban az elfogadott társadalmi rendet felforgatni.* Nagyon is akarják, épp csak nem mondják ki azt a két bűvös szót, amelyet már bizonyára olvastak valamely francia tanulmány címében: társadalmi szerződés. Vagyis *új törvényeke*t akarnak, *új magyar alkotmány*t akarnak, ezért igyekeznek körükbe vonni minden jeles jogtudóst, befolyásos udvari hivatalnokot. Hiszen éppen ezért adta át Draskovich példátlan önzetlenséggel és ügyszeretettel nagymesteri tisztét Pálffynak, mert pontosan tudta, hogy a szervezet csúcsán többet tehet közös ügyükért egy udvari kancellár Bécsben, mint egy nyugállományú határőrezredes az isten háta mögötti Sztariákon.

„Építészeti vázlata" pedig – amely hosszú évtizedekre kijelölte az elvégzendő feladatokat – korántsem elégedett meg az általános felszólításokkal és a főhivatalnokok megnyerésével, akik talán majd saját belátásuk és hivatali lehetőségeik szerint valósítják meg azokat. Szó sincs róla, semmit nem bíztak a véletlenre. Az Alkotmányhoz csatolt rendelkezésekben pontosan és részletesen kidolgozták a munkafolyamatot. Először is: *a tehetséges, éppenséggel tudományos képességekkel rendelkező testvérekre ezért bizonyos feladatokat kell kiosztani. Egyes kérdéseket megvizsgálnak, azokról tanulmányokat írnak, s ha erre lehetőség van, meg kell ezeket jelentetni.*

Még ennyivel sem elégszik meg a rendelkezés, hanem szakmák szerinti tematikát ad a feldolgozandó kérdéscsoportokról:

***Hivatalnokok** számára: Kívánatos-e Magyarországon, figyelemmel az ország állattenyésztésére, a lakosság számának emelése? Ha igen, vajon idegenből kell-e telepeseket hozni, vagy kínálkozik-e más megoldás? Lehetséges-e az ország kereskedelmének fellendítése? Ha igen, milyen módon, milyen törekvésekkel érhető ez el? Mi lenne az adók elosztásának legjobb módja? Hogyan lehetne a katonaság eltartásának terheit csökkenteni? Hogyan lehetne a parasztság helyzetén javítani? A fényűzésnek miként lehetne korlátokat szabni?*

***Oktatók** számára: Hogyan lehet a nép gondolkodásmódját megváltoztatni? Min alapszik a hazaszeretet? Miként lehet ezt általánossá tenni? A nevelésben mit kell a középpontba állítani? Hogyan lehet a hazaszeretetet az egész emberiség szeretetével összeegyeztetni?*

***Jogászok** számára: Milyen a magyar alkotmány? Mi a legjobb uralmi szisztéma? Érvényes-e ez minden országban, vagy a helyi körülményekhez kell alkalmazni? Az alkotmány örök érvényű vagy a változó körülmények között átalakítandó?*

Vajon gondolták-e 1775-ben Niczkyék, Draskovichék, hogy ezek a kidolgozandó kérdéscsoportok még több mint kétszáz évvel később is égetően aktuálisak lesznek, s kidolgozásukra ma is érdemes lenne megbízni néhány munkacsoportot? S vajon komolyan gondolhatták annak idején, hogy ezeknek a végére tudnak járni?

Azt viszont valószínűleg komolyan gondolták Varasdon, Glinán és Eszéken, hogy a szükségesnek tartott változtatásokat nem „felforgatással" akarják elérni, azaz nem forradalommal, nem fegyverrel, nem vérrel. Ők aztán igazán tudták, hogy miért nem: képzett és hadviselt katonák voltak valamennyien.

Tehát ezt a Draskovich-alkotmányt fogadta el az országos nagypáholy kebelén újonnan alakult magyar tartományi pá-

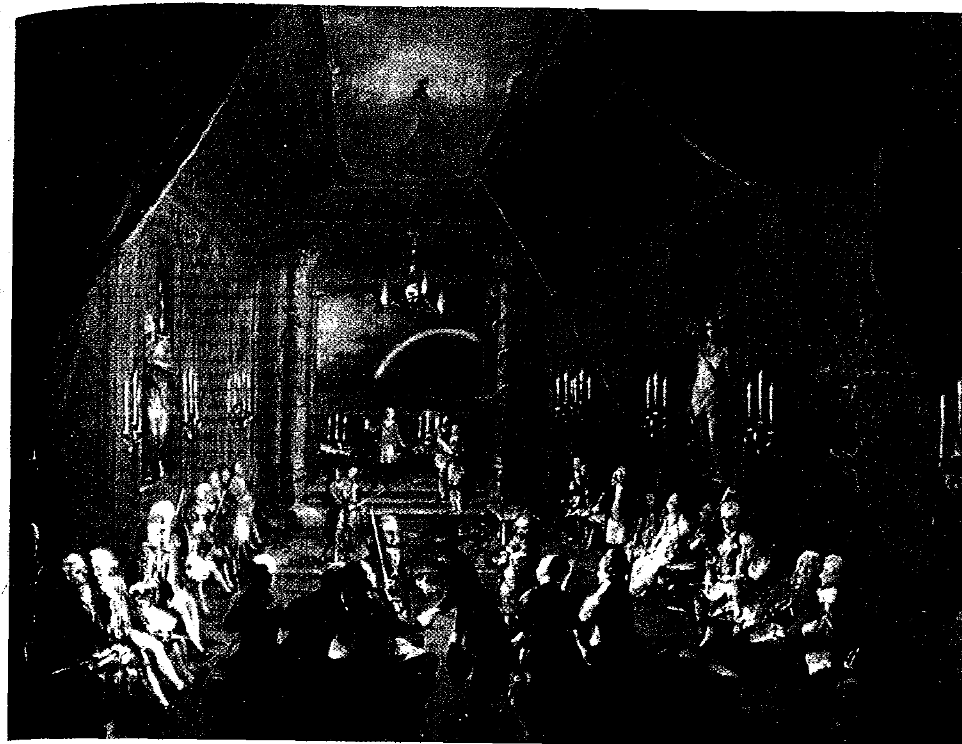
holy, élén gróf Pálffy Károly nagymesterrel. Hát, lett volna min munkálkodniuk!

Ez az „elfogadás" pedig Pálffy részéről sem volt amolyan kegyeletes, hagyományőrző gesztus, ahogyan a szabadkőművesek továbbviszik a jobbára már jelentésüket vesztett vagy a bonyolult szimbólumokká szublimálódott rituálékat. Nem. Az udvari kancellária vezetője Draskovichéknál sokkal patetikusabban fogalmazta meg szabadkőművesi „hitvallását" egy francia nyelvű levélben, amelyet 1784-ben írt Pászthory Sándornak:

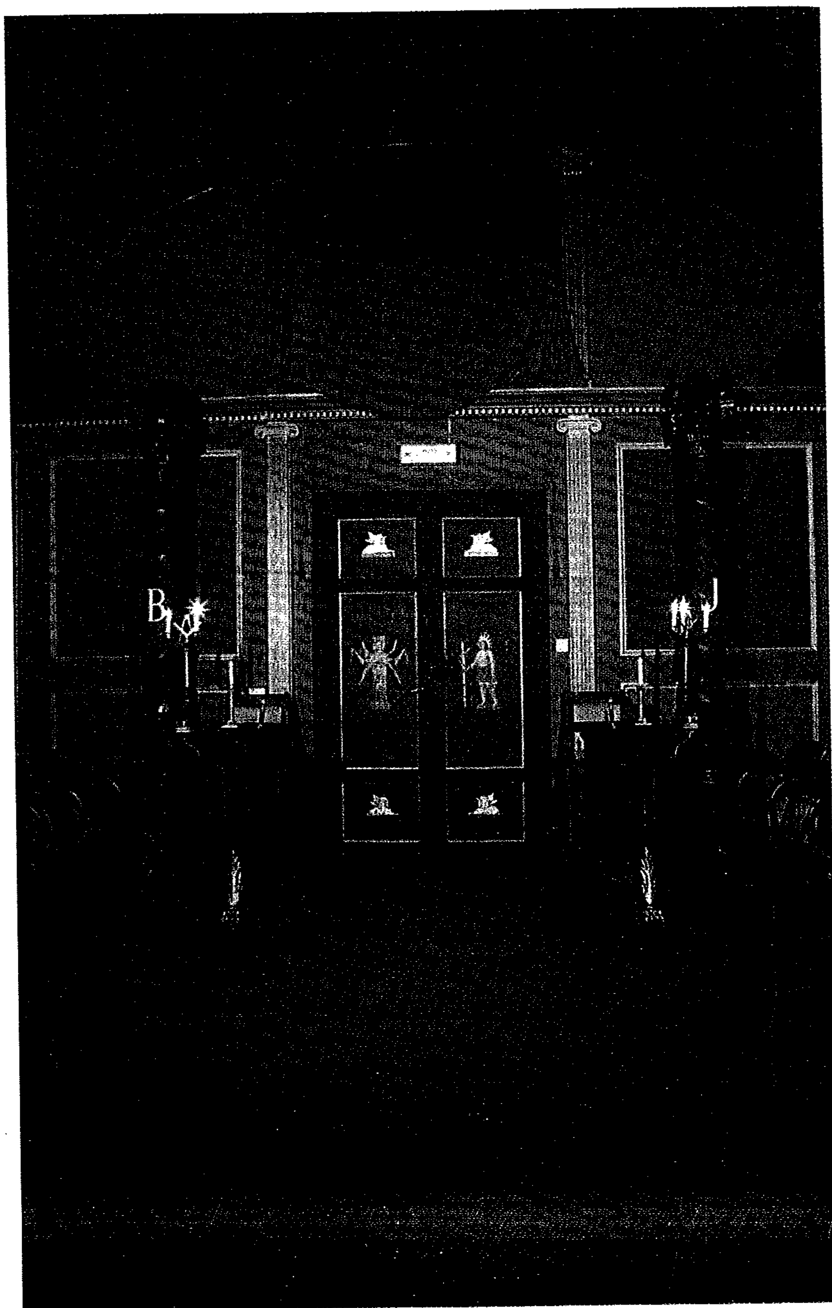
„Szövetségünk feladata, hogy testvéreinkben megtartsa és erősítse a fennkölt hazafias szellemet, amelyet azután a profán társadalomba is át kell plántálnunk. Mi, mint jó hazafiak, azzal tartozunk édes hazánknak, hogy ezen érzések csíráját ápolva neveljük ifjainkat, hogy ők majd, kedvező alkalom kínálkoztán, visszaállítsák azokat az erényeket, amelyek Magyarország népét korábban jellemezték. Használjuk hát arra ezt a szövetséget, mint egyetlen eszközt, amely számunkra még megmaradt, hogy hazánknak hasznos szolgálatokat tehessünk. És eredményét bár meg nem láthatjuk, utódaink majd élvezhetik azt, s hűlő porainkat áldják."

Költői. A fiak nemzedéke: Berzsenyi, Vörösmarty sem mondja majd szebben. Aztán egy évvel később ennek a „költőnek" kellett – kettős minőségében is – továbbítani a császári rendeletet, s felügyelni annak végrehajtását. Mi mást tehetett volna?

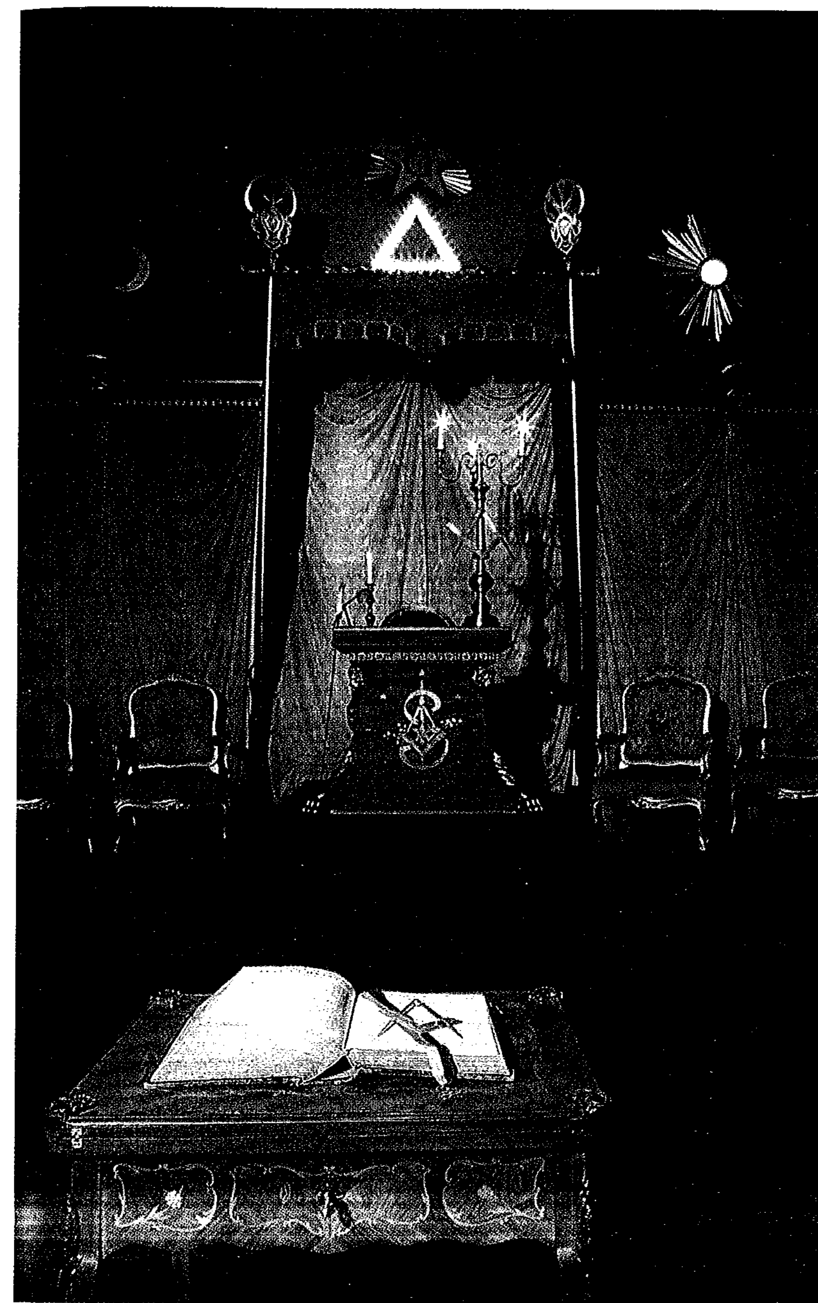
A rendelet értelmében Magyarországon és Horvátországban mindössze öt helyen működhetett volna páholy: Budán, Pesten, Zágrábban, Károlyvárosban és Péterváradon. Csakhogy Péterváradon nem létezett páholy, így maradt volna négy. Azonban ilyen feltételek között a tartományi páholy már elvesztette jelentőségét és jogosultságát, s miután az országos nagypáholy is feloszlott, az egyes szervezetek saját belátásuk szerint folytatták munkáikat. Pontosabban: saját felelősségükre. A jelentősebbek természetesen folytatták s nem csak a kijelölt városokban, jó kereseti lehetőséget biztosítva a feljelentőknek.

A bécsi Újjákoronázott reményhez páholy *„tablója".*
(festmény 1790-ből)

Egy 175 éves brüsszeli páholy bejárata...

...és a főmesteri emelvény.

Az 1991-ben alapított Tolerancia és testvériség páholy *tagsági jelvénye egy ötputtonyos Tokaji Aszú címkéjén*

„Az első ártatlanság elvesztése"

Első zavarodottságukban, ahogy az ilyenkor lenni szokott, a megszorító rendelet kiadatásáért egymást okolták a különböző társaságok: az illuminátusok, a rózsakeresztesek és a mindkettővel bonyolult átfedésben lévő szabadkőművesek. A rózsakeresztesek „a Draskovich-féle rendszer illuminátusait" vádolták, más társaságok viszont a szervezet felső vezetését, éppen a bajorországi rózsakeresztes kapcsolataik miatt – mint ahogy arról már korábban itt is szó esett. Közelről nézve nyilván mindegyiknek volt valami igaza, noha azok részigazságok voltak, amelyek mindig kiváló felkorbácsolói az indulatoknak.

Ha távolabbról, a nagyobb történelmi összefüggések egybevetésével szemléljük az ezt megelőző másfél évtizedet, s most csupán a magyarországi szabadkőművesség szempontjából, tehát ha minden elfogultság nélkül meg akarjuk érteni, hogy mi is történt itt, akkor leghelyesebb ha beleolvasunk H. Balázs Éva „Berzeviczy-könyvé"-nek előszavába.

„... a magyarországi szabadkőművesség a 70-es évektől a 80-as évek közepéig a felvilágosodás terjesztését az udvartól, a felvilágosult abszolutizmustól várta, és számos intézkedés indokolja is ezt a várakozást. Azok, akiket a reformkor előkészítőinek tartunk, meggyőződéses jozefinisták. Azonban a józsefi szisztéma lényege a birodalmi központosítás, a mindennemű (egyházi vagy világi hatalmak) beavatkozásának kíméletlen megakadályozása. Ily módon II. József szükségszerűen kerül összeütközésbe a szabadkőművesekkel, akiket előbb felhasznál, de azután, főként külföldi kapcsolataik miatt, szigorú ellenőrzés alá von. Éppoly kevéssé engedhette a belga szabadkőművesek angol, mint egyes bécsi és magyar páholyok berlini irányítását. Közismert szabadkőműves-pátense azzal a következménnyel járt, hogy számos páholy beszüntette működését, másutt illegalitásba szorította a páholymunkát, ami új vonzerőt is adott a szervezetnek. Tekintve a feszült politikai viszonyokat, valóban fonák helyzetet teremtett az, hogy Bécsben, Brüsszelben vagy Magyarországon a kulcshelyeken dolgozó magas hivatalnokok és az értelmiség színe-java egy olyan szervezetben beszélte meg az ál-

talános emberi – egyúttal a nagyon is napi politikát érintő – kérdéseket, mely szervezet Londontól vagy Berlintől függött. Mégis, II. József egyik legszerencsétlenebb, kihatásában szinte végzetes taktikai balfogását akkor követte el, amikor magára haragította az egész birodalom szabadkőműveseit."[12]

Tehát ez a puszta igazság a történelmi igazság. II. József nagyléptékű politikai igazsága. Térjünk most vissza a „kelepcébe hullt szomorú dúvadakhoz" az illegalitásban vagy féllegalitásban dolgozó páholyokba.

Itt viszont most elbizonytalanodik a magamfajta krónikás. Nem mintha vonakodna lemenni a rejtekajtók mögötti pincehelyiségekbe, ahol egészen romantikus körülmények között folynak a titkos páholymunkák, hiszen erre készült, de ilyenekről alig van híradás. Talán csak *Jancsó Elemér* említ egy ilyen „pincepáholyt" a *gróf Török Lajos* alapította miskolci *Az erényes világpolgárhoz* címzettről szólva: *„A végleges feloszlatás ideje valószínűleg 1788, akkor a szertartásokhoz szükséges tárgyakat Ragályi István alsószihai kastélyába vitték, itt még összegyülekeztek egy pinceszerű szobában, ahová titkos lépcső vezetett. Mind a körülmények, mind a célkitűzések illegálisak voltak."*[13] – Két évig még nyugodtan dolgoztak tovább Miskolcon, mintha mi sem történt volna? Innen most mindenesetre úgy látszik, hogy a józsefi rendelet kihirdetésekor nagyobb volt az ijedtség, mint aztán a félelem, különösen azon vidéki városokban, amelyek egyik listán sem szerepeltek, sem az engedélyezettekén – na ez nem volt túl hosszú –, sem pedig a tartományi páholy hivatalos névsorában.

Az engedélyezett helyek közül talán Buda ocsúdik leghamarabb, mégpedig úgy, hogy be is tartja pontosan a rendelet előírásait. Egy erőtlen szójátékkal úgy is mondhatnánk, hogy először Buda *veszíti el első ártatlanságát* – s mindjárt kiderül, hogy miként. Természetesen ott is csak egy páholy megtartását engedélyezték, ezért gyorsan feloszlott a Pozsonyból odatelepült, nagytekintélyű *Hallgatagsághoz*, tagjai pedig beléptek a kisebb és jelentéktelenebb *Az első ártatlansághoz* címzett páholyba. Ez a szervezet is pozsonyi eredetű volt: a *Biztonsághoz* nevű ottani páholytagok alapították 1784. augusztus 24-én, hogy a Budára áthelyezett tíz testvér ne maradjon majd itt „fedél nélkül". Jelentőssé és népessé pedig csak akkor válik, amikor 1786. február 6-án váratlanul hozzácsatlakozik a *Hallgatagsághoz* címzett páholy harminc tagjával. Közöttük – a további történet szempontjából is – olyan fontos személyekkel, mint *Kovachich Márton György, báró Podmaniczky József, Ócsai Balogh Péter, Skerlecz Miklós* vagy *gróf Széchenyi Ferenc.*

[12] H. Balázs Éva: „Berzeviczy Gergely, a reformpolitikus" (1763-1795) Akadémiai Kiadó, Budapest 1967.

[13] Jancsó Elemér: „A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században." Cluj, 1933.

A testvérek ezen az első összejövetelükön megfogalmaznak egy feliratot, s ezt a tagok névjegyzékével együtt szabályszerűen beküldik a helytartóság elnökének:

„Az a fájdalom, amelyet minden szabadkőműves testvér érzett – megértvén a közelmúltban kibocsátott legmagasabb rendeletből, hogy őfelsége nem viseltetik irántunk azzal a bizalommal, amelyet rendünk legtisztább óhajjal remélt – csak ahhoz a fájdalomhoz hasonlítható, amely az ártatlanul vádoltak szívét elszorítja. A mi fájdalmunkat még tovább növelte azon szomorú következményeknek a felismerése, amelyeket majd a rendőri felügyelet és a szigorú korlátozások okoznak. Kétségbeesve latolgattuk, hogy mivel bizonyítsuk töretlen hűségünket, amellyel szabadkőművesekként legkegyelmesebb királyunknak kétszeresen is tartozunk. Végre győzött bennünk a szabadkőműves szellem: a jót, habár kisebb körben is, cselekedni kell. Egyúttal pedig eltölt bennünket az a meggyőződés, hogy legkegyelmesebb fejedelmünk iránti változatlan bizalmunknak azzal adhatjuk tanújelét, ha az elrendelt legmagasabb rendszabályoknak magunkat alávetjük, és hódolatteljes hálával elfogadjuk azt a császári és királyi kegyet, amellyel szabadkőművesi munkáinkat az állam oltalma alatt folytathatjuk."

Politikus fogalmazvány, mondhatnánk erre szándékaik ismeretében, de nyilván igazuk volt, s nyilván ők tudták, hogy mit kell írniuk, hiszen annyi okos ember volt közöttük. Meg is indult a rendszeres munka, bár egyelőre ez újabb tagok felvételében merült ki, de aztán tíz hónap elteltével, még 1786. december 3o-án szakított egymással a két korábbi páholy. Részint mert már túl sokan voltak, részint mert a *Hallgatagságból* jött testvérek ragaszkodtak az általuk megszokott Dras-

kovich-szisztéma rítusához és szervezeti felépítéséhez, a befogadók pedig nem engedtek a berlini nagypáholy szertartásából, mert ők meg azt szokták meg. De békésen és barátságban váltak el, hiszen továbbra is egy fedél alatt maradtak, közösen használták a páholyházat. Sőt, a helytartóságnak nem is jelezték a különválást, de hát a rendelet értelmében nem is jelezhették, éltek az eleve beépített kiskapu lehetőségével.

Amíg a budaiak ilyen életrevalóan viselkedtek, addig a pesti *Nagyszívűséghez* címzett páholy kezdetben kifejezetten élhetetlennek, sőt mamlasznak bizonyult. Ők éppen nem léteztek, amikor az ominózus császári rendszabály életbe lépett, ez a Draskovich által mintapáhollyá fejlesztett szervezet még 1784-ben, nem sokkal a nagypáholy megalakulása után, jobb idők bekövetkeztéig felfüggesztette tevékenységét. A páholy élén 1781 óta *báró Orczy József* állt, s a következő három évben valóban sikerült még hozzájuk csatlakoztatni a vármegyék legműveltebb vezetőit – amint ezt idéztük is *Kazinczy Ferenc*től –, és ekkor már közöttük találjuk azokat a későbbi híres szereplőket, akik még korántsem meghatározó alakjai a mozgalomnak: *Hajnóczy József*et, *Laczkovics János*t és *Martinovics Ignác*ot. De még nem miattuk a leginkább szabadságszerető és függetlenségét óvó páholy a pesti *Nagyszívűséghez*, amelynek vezetősége már igen korán fölismerte II. József központosító törekvéseinek veszélyeit. Ilyen veszélyt láttak az osztrák nagypáholy fennhatóságában is, s altatták el a páholy munkáját jobb időkre várva.

Ismét a történelem fintora, hogy számukra ez a „jobb idő" éppen akkor jön el, amikor más páholyok illegalitásba vagy megszűnni kényszerülnek. Az pedig már kifejezetten komikus történet, ahogy a szögletes, fafejű hivatal ismét életre hívja a *Nagyszívűség*et. (Bár azt hiszem, sohasem tudhatjuk meg, hogy ami innen a hivatal stupiditásának látszik, az nem volt-e tudatos intézkedés e fontos személyek ellenőrzésére.) Ugyanis 1786. február 9-én utasítja a helyhatóság Pest város elöljáróságát, hogy a területén működő szabadkőműves-páholy „munkájában semmi tekintetben nem háborítandó!". Nosza, ijedten és buzgón kezdik keresni a pesti hivatalnokok, hogy kiket nem szabad nekik háborgatniuk, s így jutnak el az „alvó páholy" néhány tagjához.

A helyhatósági biztosíték hatására március 16-án néhány testvér összejön *Pongrácz Boldizsár* pesti lakásán, hogy megtanácskozzák a teendőket, s úgy döntenek, hogy reaktiválják a *Nagyszívűséghez* címzett páholyt. A régi tagokhoz csatlakozik még néhány egyetemi tanár, hivatalnok és a megszűnt páholyokból „hajléktalanná" vált testvér, úgyhogy április 5-én huszonhárom fővel ünnepélyesen újra megnyitják a páholyt. Ideiglenes vezérkara: *Kreil Antal* egyetemi tanár, *Lipthay Antal* gránátos kapitány, *báró Villers Ursman* gránátos kapitány, *Doloviczényi Sándor* városi tanácsos, *Hoffmann Lipót Alajos* egyetemi tanár, *báró Schaffrath Lipót* kegyesrendi gimnáziumi igazgató, *Barich Béla* egyetemi tanár és *Cornides Dániel* egyetemi tanár. Látható, hogy alaposan megváltozott a vezetőség összetétele, sőt ismerős név is csak kettő van közöttük, de hát nyilván ez is hozzátartozik az újraindulás nehézségéhez (esetleg lehetőségéhez is), ám kikötik, hogy júniusban újraválasztják a vezetőséget, és hogy a Draskovich-féle Szabadság-szisztémát követik.

Csakhogy a hivatal nem mindig szögletesen buzgó, de olykor „slamposan trehány" tud lenni, hogy nyelvileg is stílusban maradjunk. Itt van például a már említett miskolci páholy esete, amely ugye két évig még háborítatlanul működhetett – talán meg is feledkeztek róla –, s amellyel most közbevetőleg csak azért foglalkozunk részletesebben, mert ez volt a későbbiekben oly igen fontos Kazinczy Ferenc anyapáholya. Az *Erényes világpolgárhoz* nevű szervezet megalakulásának történetébe nem nagyon érdemes belemennünk, elég annyit tudni, hogy *Szendrői Török Lajos* (később gróf, kassai tankerületi főigazgató, s majdan Kazinczy apósa) nyitja meg 1781. május 18-án, s ehhez az eperjesi az *Erényes utazóhoz* című páholytól kér alapítólevelet. A kissé túlbuzgó Török 1773-ban lett szabadkőműves Bécsben, ahol még valamelyik rózsakeresztes társaságba is belépett. Miskolci páholyába gyűjtötte a borsodi, abaúji, zempléni, szabolcsi urakat, megyei elöljárókat: ott voltak a *Vayak, Ragályiak, Fáyak, Fráterek.* És itt avatják páholytaggá a még csak huszonöt éves *Kazinczy Ferenc*et 1784. január 16-án. Egyéb okok miatt ez azért is érdekes, mert saját beszámolójából kaphatunk képet arról, hogy miként került a „titkos és szent társaság" közelébe. A helyszín Pest, 1783 tavasza.

„Egy estve egy barátomnál gyűlénk öszve, tiszta és tisztátalan lelkek, mint a szent Péter lepléé, s a beszéd a kőmívességre fordult. Mely bolondság, mondá az egyik, oly társaságba, oly titkos társaságba lépni, melynek célját, törvényit, tagjait egyen-kettőn kívül nem ismerjük, s csak azért, hogy ez által pillonghassunk; csak azért, hogy azt mondhassuk magunknak, hogy mi jobbak vagyunk, mint mások. Én pedig, mondám azzal a nagy tűzzel, mely engem, hatvannegyedik esztendőmben most is ifjúvá teszen; én pedig nem ismerek nagyobb szerencsét, mint azt, ha valaki kőmívessé lehetett. És, hogy valaki közületek azt ne gondolja, hogy én magamat kőmívesnek akarom vétetni, kimondom, hogy az nem vagyok, de hogy meg nem szűnök mindent elkövetni, ami szükség, mindaddig, míg azzá nem lehetek. Nem elég-e az a biztatás, hogy ott minden vallás tiszteletben van, s mindenki azt követheti e részben, amit lelkiismerete javall? Nem elég, hogy az uralkodás ellen munkájokban semmi sincs? és hogy ők új tisztet s kötelességet senkire nem tesznek, de azt, amire minden köteles, még szentebbül kívánják? Rossz és érdemetlen tagot semmi társaság nem óhajt, semmi nem tűr. A kőmívesség tehát jókat keres, jókat vesz fel. És osztán az a szép egység, mely nem születést, mely nem fényt, hanem érdemet tekint! Ferenc császár, a Mária Terézia férje, egy lózsiban egy consiliariussal, egy concipistával, egy hadnaggyal, egy franciscánussal, egy kálvinista vagy egy rác pappal, s ott feltett süveggel mindenike, s ott mint barát és barát, mint testvér és testvér! Képzelhettek-e istenibb pillantást, mint az volna, ha őket látnátok a virtus nevében egyesítve?

Ketten-hárman ellenem kiáltának. – Én meghagyom, mondám, kinek-kinek a maga vélekedését, s elégnek nézem, ha a magamét elmondhatom. De még egyszer: meg nem szűnök mindaddig zörgetni, mihelyt megtudhatom, hol kell, míg azzá nem leszek. Gyönyörűség annak a társaságnak lenni tagjává, melyben Kelemen pápa *a* XIII. *és* XIV. s Fridrich porosz király, Ferenc császár *és* Swieten miniszterelnök *voltak.*

Késő éjjel eloszlánk ki-ki szállására. Fráter István *megszólít, maga maradván velem, ha igazán szándékom-e kőműves lenni? – De hogy kételkedhetel szavaim felől? mondám, s ismét előbbi tüzemmel. – Tehát barátom, én vagyok az, aki neked kimutatom az utat. – S te az vagy-e? kiáltok, s nyakába borultam: imhol már kőmívesi csókkal csókollak meg. – Most, mondá* Fráter, *nem mondhatok többet; de imhol a kőmívesi tilalom: soha többé szándékodról*

senkinek nem szólasz; én elindítom dolgodat, s mikor ideje lesz, neked hírt adok.

A dolog húzódott. Az augusztusi terminusra, 1783-ban, én megjelenék Pesten, s a Fejér Farkas fogadóban ebédlék. Ott ebédel gróf Török József *is, a Lajos testvére, akkor asszesszor a debreceni disztriktuális tábla mellett. Nyílik az ajtó, s belép* Berzeviczy Gergely, *s mellettem fog helyt; ő akkor szálla le szekeréről. – Tudod te, hogy ez a* gróf Török *kőmíves? – kérdé tőlem fülembe súgva. – Nem tudom: s te bizonyosan tudod? – Bizonyosan. – Az vagy? – kérdém. – Nem vagyok, de az leszek, törik, szakad. – De miként? – Az éppen a baj; sokszor próbáltam, s mindég elnémultam, mikor szólanom kelle. – Én nem fogok, mondám, csak tudjam, hol és kinél s miként kell kezdenem. – Oh, barátom, felele Berzeviczy, tedd meg te a lépést, s vezess osztán; íme egész bizonyossággal mondhatom neked, hogy Orczy Józsefnek, a generális fijának elölülése alatt szeptember elsőjén itt lózsi tartatik. Jelentsd be még ma magadat, hogy akkor felvétethessünk."*[14]

Ha figyelmesen olvassuk ezt a patinás szöveget, sok mindent megérthetünk belőle. Először és legfőképpen azt, hogy mi vonzotta a felvilágosult nemesifjakat, *Kazinczy*t, *Berzeviczy*t, *Pálóczi Horváth*ot, vagyis a magyar szabadkőművesség második nagy nemzedékét a mozgalomhoz. Megérthetjük azt az őszinte és ártatlan lelkesedést, amellyel a század nagy eszméjét ebben a körben testközelből is megérezhették, s itt látták a komoly megvalósíthatóság esélyét. Miközben még, vagy éppen ezzel összefüggésben is, lelkes jozefinisták. Ebből az emlékezésrészletből érthetjük meg, hogy mit jelent II. József császár politikai baklövése: a „reformpátensnek" hitt vagy csak annak titulált intézkedésével a szabadkőművesek elvesztették ezt az első ártatlanságukat. Nevezetesen pedig azáltal, hogy a rendelet betartásával megszegték egyik legfőbb játékszabályukat, a titoktartást: a páholyok névsorát „önként" kiszolgáltatták a hatóságnak, összejöveteleik helyét és időpontját a rendőrségnek. Ezáltal hivatalosan is kapcsolatba kerültek a hatalom ellenőrző és elnyomó eszközeivel, s tudjuk, hogy ekkor már igen nehéz kivédeni a nyájasan

[14] Kazinczy Ferenc: „Az én életem." Összegyűjtötte, szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta Szilágyi Ferenc. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987.

erőszakos „érdeklődést", vagy elkerülni az ágensek sunyi beépítését.

Ráadásul a szabadkőművesek teljesen fölöslegesen szolgáltatták ki magukat: öt év múlva a császár ezt a rendeletét is visszavonta, de akkor már a névsor java bent volt, és a császár kevésbé felvilágosult utódai felhasználhatták azokat. Fel is használták, mint tudjuk, legdurvábban az unokaöccse, 1795-ben. De annál is fölöslegesebb volt ez az „önfeljelentés", mert egy-két év múlva, még a rendelet visszavonása előtt, mindkét budai páholy felfüggesztette tevékenységét: *Az első ártatlansághoz* 1789. július 16-án, mivel *Podmaniczky főmester* szavai szerint „a mostani szomorú helyzetnél fogva a páholy egy időre pihentessék", a *Hallgatagsághoz* pedig még ugyanez év végén végleg feloszlott.

Maradt a pesti *Nagyszívűséghez*, amely kisebb-nagyobb meghasonlásokkal kínlódott, de ezek olyan szokványos és szánalmas emberi gyarlóságokból fakadtak, hogy nem is érdemes már foglalkozni velük. A páholy újjászerveződésének első évfordulójáról viszont meg kell emlékeznünk, s csupán azért, mert szomorúan egybeesett egy gyászhírrel.

1787 márciusában a varasdi páholy küldöttsége kereste föl a *Nagyszívűség*hez nevű páholyban dolgozó testvéreket, jelentvén, hogy egykori *nagymester*ük, *Draskovich János* február 21-én sztariáki birtokán hosszas betegség után elhunyt. Negyvenhét évet élt. A pesti páholy március 23-án gyászmunkát tartott a nagyérdemű testvér emlékére, s ott egykori bajtársa, *Jeszenovszky József* kapitány tartott emlékbeszédet, majd ötven példányban szétosztotta a Draskovichot méltató, latin nyelvű epitáfiumát. Ezután a *Draskovich páholyok* küldöttsége Varasdra utazott, s ott, valamiféle rosszul értelmezett áldozati szertartásként ünnepélyesen elégették az összes, általa szerkesztett rendi iratot. Így a varasdi gyászszertartásból csupán *Kazinczy* disztichonos sírfelirata maradt ránk:

Kit födöz e szent sír, név és jel nélkül? Örök díszt
Önte ki Flóra reá, s a csapodár Zephirek
Nyájas csókjaikkal nyitogatják gyönge virágit;
S Sylphek s Sylphidák nyája seregli körül.
Jel s név, oh idegen, nem kell e sírra. Titokban
Tette a jót, s itt is szent titok őrzi nevét.

Ezzel a verssel kellene méltóan bezárni ezt a fejezetet, mégis ide kívánkozik még a legújabb francia szabadkőműves lexikon Draskovich és Niczky címszava:

„**DRASKOVIČ (Ivan, gróf), 1740-1787.** Horvát katonatiszt (Horvátország akkor Ausztriához tartozott). Megalapítója a *Hadibarátsághoz* címzett páholynak a Zágráb melletti Glinán. Első nagymestere a róla elnevezett rendszernek. Neki köszönhető, hogy a szabadkőművesség elterjedt a délszláv országokban. Az általa és gróf Niczky István által alapított katonapáholyok 1777-ben egyesültek a Draskovič-féle rendszerben. 1784-ben csatlakoztak az osztrák nagypáholyhoz, amely az I. világháború végén a dualista monarchiával együtt megszűnt. Draskovič kivételes egyéniség volt abban a korban, amikor még II. József császár nem törölte el a jobbágyságot. Márpedig a szabadkőműves alkotmány szerint mindenekelőtt az elnyomottakon kell segíteni. Emellett tudnunk kell, hogy a páholyok tagjai nagybirtokosok voltak, akiknek volt bátorsága ezt mondani: »Mindannyian egyformáknak születtünk, a természet nem tett köztünk különbséget. Tehát azoknak, akiknek a sors alattvalókat és szolgákat adott, kötelességük dolgaikat megértéssel kezelni, nehogy a sorsuk, amely amúgy is nehéz, még nehezebb legyen.« Ezek nem csak üres szavak voltak. Draskovič minden tőle telhetőt megtett, hogy a Zágráb melletti brezovicai birtokán javítson a parasztok életkörülményein. Ivan kivételével családjának hat tagja szabadkőműves lett: így Janko (1770-1756), aki a török elleni harcokban kiváló lovastiszt volt Illíriában, és megalapítója a Malice Hirske irodalmi egyletnek.

NICKY (István, gróf). 1773-ban Ossijeken (Esseg) megalapította az *Éberséghez* címzett és más horvát páholyokat, amelyek 1777-ben *Draskovič-Observancia (Draskovič-szabályzat)* néven egyesültek Draskovič gróf korábbi páholyaival.

Nicky lelkes munkatársa volt Draskovičnak."[15]

Nem érdemes ennek a két rövid szócikknek minden tévedésére, pontatlanságára és következetlenségére kitérni, az olva-

[15] Dictionnaire de la Franc-Maconnerie, (Daniel Ligou) Presses Universitaires de France, 1987.

só úgyis észrevette már azokat. Most csak azt a látszólagos ellentmondást szeretném föloldani, amely nem csupán e francia lexikon kapcsán, de talán már korábban is szemet szúrhatott. Hogy tudniillik, miért is nevezzük itt folyamatosan magyarnak Draskovich Jánost, független magyar páholyoknak Draskovich délvidéki szervezeteit? Ennek megértéséhez pedig legalább kilencszáz évet kell hátrálnunk a történelemben, s ezt a hátrálást kezdjük az 1987-es francia lexikon első téves mondatával: „Horvátország akkor Ausztriához tartozott..."

Először is: Horvátország 1097-től – miután I. Kálmán magyar királyt horvát királlyá is megkoronázták – 1526-ig a Magyar Királysághoz tartozott; Szlavóniát pedig Zágrábostól, Varasdostól, Verőcéstől együtt már 1260-ban egyenesen Magyarországhoz csatolták. Akkor, tehát Mária Terézia és II. József uralkodása idején is Magyarország része, s mint ilyen tartozik bele a Habsburg-birodalomba. Amely birodalom természetesen nem azonos Ausztriával.

Továbbá: akkor, és már az Árpád-házi királyok óta, aki a magyar korona országaiban élt, az *hungarus*nak nevezte magát. Akár magyar volt az anyanyelve, akár nem. Így a horvát származású *Draskovich család* is, amelynek tagjai közül egy *Gáspár* nevű kapitány 1567-ben *magyar báró*, egy *János* nevű, a későbbi nádor pedig 1635-ben *magyar gróf* lett.

De még ez sem bátorított volna arra, hogy magyarnak nevezzem a Draskovich-féle szabadkőművességet, ha nem éppen ő és Niczky gróf írja alkotmányuk fölé, hogy „*Latomia Libertatis sub corona Hungariae in Provinciam redactae*". (Vagyis: A magyar korona alá tartozó megyék *Szabadság páholyá*nak rendje.)

V. A második „ártatlanság" elvesztése

Ima a pesti Nagyszívűség*ben*

A délvidéki török háborúból hazatért II. József súlyos betegségének híre valószínűleg 1789 augusztusában jut el Pestre, mert a *Nagyszívűséghez* címzett páholy frissen megválasztott *helyettes főmestere*, *Gabelhofer János Gyula* augusztus 27-i munkájukon azt javasolja, hogy mondjanak el egy szabadkőművesi imát a császár gyógyulásáért. Csakhogy ekkor már olyan erős az alig elfojtott országos harag és felháborodás II. József alkotmányellenes (magyarellenes) politikája miatt, hogy Gabelhofer indítványa, amely több szempontból volt tapintatlan és ízléstelen, váratlanul egészen hangos ellenkezést vált ki a testvérekből. Elannyira, hogy a tiltakozás nyílt németellenességbe csap át, mondván, hogy ezután a szertartásaikat is latinul és ne a gyűlölt német nyelven tartsák. A jelenet egy pillanat alatt inkább hasonlít egy ugocsai megyegyűlésre, semmint szabadkőművesi szertartásra. Erre nem számított a korábban igen népszerű és buzgó *helyettes főmester*, magyarázkodni próbál, de látva, hogy csak *Liedemann János szónok* testvér áll mellé, mindketten lemondanak tisztségükről, sőt páholytagságukat is felfüggesztik. Helyükre mindjárt megválasztják *gróf Schaffrath Lipót*ot és *gróf Haller Antal*t.

Ez a kis jelenet sokat elárul az ország politikai hangulatáról, de ami most a mi szempontunkból érdekes vagy tanulságos: a szabadkőművesek immáron második játékszabályukat szegik meg, hogy tudniillik „kizár köréből minden politikai és felekezeti vitát". Vitát – és ez a lényeg –, amely megosztja a testvéreket, amely belső pártoskodáshoz vezet; hiszen általános politikai kérdésekkel korábban is foglalkoztak, nálunk is, más nemzeteknél is. Tágabb értelemben a *felvilágosodás eszméje* is politikai kérdés, nálunk pedig kifejezet-

ten *nemzeti politikát* (is) jelentett a jog, az alkotmány megváltoztatására és a felekezeti türelemre irányuló szándék – láthattuk a Draskovich-féle alkotmányban.

Persze, most is a hatalom kényszeríti rá őket, (mint első alkalommal a titoktartás megszegésére), de most, az „ártatlanságnak" ez a második „elvesztése" minőségileg mégis más; akkor *felszólításra* teszik, kötelességtudó alattvalókként, ráadásul az még egyfajta alku része: valamit valamiért. Ez viszont *ellenszegülés*, a hatalom nyomásának reakciója. (Természetesen ez sem magyar jelenség, benne van a kor levegőjében; gondoljunk csak az éppen kitört francia forradalomra, annak teljes szabadkőműves vezérkarára.)

Hanem az ilyen eseményeknek híre megy, fölfigyel rá a hatóság is, mások is. Megnő a páholy iránti érdeklődés. Egyelőre első érzékelhető jele a keresők számának növekedése; a következő egy év alatt tizenhárom új tagot vesznek föl, közöttük, még 1789 végén *Pálóczi Horváth Ádám*ot. A bejegyzés szerint: „ügyvéd és mérnök, az ismert költő".

Közbevetőleg: a költők

Pálóczi regénycímét („Felfedezett titok") már sokkal korábban felhasználtuk itt, megelőlegezve majdani szabadkőműves szerepének jelentőségét. Hivatalosan ez a szerep 1789. január 14-én veszi kezdetét, pontosabban ekkor szerepel neve először a *Nagyszívűség páholy* jegyzőkönyvében úgy, hogy a munkán felolvasták *Schaffrath nagymester*hez címzett felvételkérő levelét. De tudunk róla – s ezt Németh József írja le az említett Pálóczi-regény előszavában –, hogy „az ismert költő" már 1786-ban szeretett volna belépni valamelyik páholyba, de a feltételek szigorúsága miatt hosszú vizsgálódás előzte meg a felavatási szertartást. Legalább két ajánló kellett a régi testvérek közül, s azokat sem volt mindig könnyű megtalálni. Egyik fönnmaradt levelében panaszolja is Kazinczynak, hogy *„egy jó barátomnál már harmadfél esztendeje van, hogy bejelentettem magamat, de amint látom, nagyon kemények vagytok a befogadásban"*. Pedig fiatal kora ellenére valóban ismert költő: az „Orpheus" című folyóirat (Kazinczy saját „szabadkőműves nevét" adta a lapnak) megbecsült munkatársa, több

verseskötete hagyta már el a nyomdát, s ráadásul, mint maga írja, az egész megyében már úgyis azt hiszik róla, hogy szabadkőműves.

Ennek ellenére a január 14-i munkán még elnapolják kérelmének megtárgyalását, és csak szeptemberben olvasnak fel róla jellemzést, majd bocsátják szavazásra az ügyét. A szavazás eredményéről nyilván értesül Kazinczy (lehet, hogy ő volt az egyik külső ajánló), mert ő értesíti elsőként Pálóczit: *„majd talán veled és több világosság fiával nemsokára együtt utazhatok a valóságos boldogság útján"*. Ilyen rébuszokban leveleznek egymással, s ezeket a leveleket közös megegyezéssel, elolvasás után elégetik – csoda, hogy egy-kettő megmaradt. Utoljára az október 16-i munkán Pálóczi két régi ismerőse, *Cseh-Szombati József* főorvos, a páholy *első felügyelő*je és *Magyari György* előterjesztik a felvételi javaslatot, s ekkor végre kitűzik az ünnepélyes avatás napját november 19-re. Azon Kazinczy nem volt jelen, úgyhogy barátja áradozó levélben számol be neki az örömteli aktusról, természetesen az előbbihez hasonló rébuszokban, de hát azt egy szabadkőműves pontosan érti. A mellékelt rögtönzött versike így szól:

Arionnak, ki született vak vala,
Feltetszett már a fényes nap hajnala...
Arion, hogy a virtust meglelhette,
A Szent Hajlékba Orfeusz vezette.

Ebből kiderül, hogy *Pálóczi Horváth* szabadkőműves neve *Arion* lett, és hogy ezt *Orfeusz*tól, vagyis *Kazinczy*tól kapta. (Ezt maga a „keresztapa" is megerősíti Aranka Györgynek írott levelében: *Horváth Ádám is barátunkká leve. Pesten vétetett fel 19-e febr, s én őt – szokásból kiment rendtartásunkhoz képest – Arionnak neveztem. Ő minden tekintetben érdemes szorosabb szövetségünkre.*) Továbbá ebből az is világos, hogy mind a pesti *Nagyszívűséghez*, mind pedig a miskolci *Erényes világpolgár*hoz a Draskovich-obszervancia szerint dolgozott; csak azon rend tagjai használtak mitológiai álneveket. S tegyük hozzá, hogy ekkor már (még?) korántsem csak „konspirációs" okokból, de már-már hivalkodó kiállással; Kazinczy most irodalmi folyóiratára, húsz év múlva meg Pálóczi íratja dalgyűjteményének címlapjára az „álnevét": *Magyar Arion.*

A „Felfedezett titok" című szabadkőműves regényén viszont semmilyen nevet nem tüntet föl, mégis, amikor 1792-ben megjelenik, a beavatottak pontosan tudják a szerző kilétét. (Kazinczy: „Horváth Ádám egy Psychológiát ada ki, most pedig egy kőműves munkát ád ki." Kresznerics Ferenc, zalaegerszegi káplán: „Sok okaim vannak, melyekre nézve azt Horváth Ádám munkájának gondolom lenni.") Olvassák tehát vidéki parókiákon is, pedig őszintén szólva, ma már nem könnyű olvasmány. Ne feledjük, nyelvújításunk előtti irodalmi szöveg, ahol a címben sem a mai értelemben használt „felfedezésről" van szó, hanem a „felfedről", „feltárról". De nem is csak a szóhasználat nehezíti (nekünk) az olvasását, sokkal inkább a dagályos, hosszadalmas, körülményeskedő mondatfűzés, amelyet még állandóan megakasztanak a közbevetett elmélkedések. Bárhol ütjük föl, még a legcélratörőbb kérdés, majd arra a legrövidebb válasz is több mint egy oldal:

„... *Nem udvariaskodtam hát én semmit valami cifra felelettel, hanem azt kérdeztem:*

– Hogyha már, amint bizony elhiszem, ez a társaság olyan szent s olyan tiszteletes, ugyan miért tesznek hát benne olyan inas, legény és mester *rangú osztályokat? Miért vették fel éppen a kőmíves vagy építő nevezetet? Talán csakugyan igaz az, amit én régen hallottam csúfolódóképpen, hogy a gyülekezetben szinte úgy bőrkötényt kötnek, s kalapácsost vesznek?*

Erre elmosolyodik az én A. barátom, s azt mondja:

– Ha a Krisztus ácsmester fia lenni nem szégyenlett, mi szégyen volna a legszentebb társaságnak a kőmíves nevezet? Az Isten is épített, mikor világot teremtett. Sőt fazekasmesterséget láttatott tettnek lenni, mikor Ádámot agyagból formálta. Ami pedig a bőrkötényeket illeti, arra neked szükséges volna-e felelnem vagy nem, nem tudom. Azt mindazonáltal bátran kimondom, hogy valamint a templomban a vallásgyakorlásban, a szent papi rendben, amit a világon minden jó keresztyén a legbecsületesebbnek tart, vagynak olyan bizonyos ékességek és ceremóniák, amelyeket egy megemberesedett gusztusú pogány, aki olyant azelőtt nem látott, kinevetne, s gyermekségnek mondana. Úgy vagynak nálunk is különös és nagy titkokat példázó ceremóniák, vagynak különös öltözetek s más ékességek, melyeket a gyülekezetben nem örömest hagyunk el; és amelyeket ha társaságunkon kívül való ember látna, megnevetne eleinte, míg az azokkal példázott valóságot meg nem értené. De hogy éppen teelőtted bőrkötényeket emlegettek, ímé, lássad, ha bőr-e ez az enyim.

Akkor kivesz a könyvespolcból egy szép tokban összecsinált valamit, kinyitja a tokot, de nem vette ki, ami benne volt; nézem, tapogatom, hát tiszta selyem készület, össze volt szépen hajtogatva, de ki nem bontotta; láttam mellette valami kis arany pléhforma függőlékeket is, melyeket hogy asszonyi fürkészelődéssel ne lássam magamat elárulni, sem nem tudakoztam többé, sem nem vizsgáltam."[16]

„Irodalmi szöveg", pontosabban „leírt szöveg", nehogy véletlenül azt hihessük, hogy így beszéltek a XVIII. század végén! Nem, így soha nem beszélt élő ember, Pálóczi se, Kazinczy se. Így csak írtak. Divatos, finomkodó modorban, végtére is egy szentimentális regényrészletet látunk. De ha nem regény, s nem szentimentális, hanem tudományos elmélkedés, akkor is ilyen lenne. Hát még ha az első kiadást olvasnánk, korabeli ortográfiával, a szavakat is alig tudnánk kiböngészni.

Pálóczi regénye tehát a kor ízlésének megfelelő stílusú és a kor irodalmi divatját követő szentimentális román, pontosan olyan, mint a „Fanni hagyományai", a „Bács megyei utazásai", vagy az összes többi regény szerte Európából, amelyek ekkor mind Goethe „Werther"-ét akarják utánozni.

A „Felfedezett titok" kerete az, hogy egy haldokló – s ezekben a regényekben kötelező a haldokló fiatal főhős! – huszonnyolc éves fiatalember megvallja élete nagy titkát legjobb barátjának. Ez pedig a következő: hat évvel ezelőtt baráti társaságban megismerkedett néhány igen rokonszenves férfivel, akiket bizonyos apró jelekből *frajmaurerek*nek gyanított. Minthogy korábban nagyon sok rosszat hallott már a szabadkőművesekről, hogy ilyen-olyan istenkáromlók, erkölcstelenek, felforgatók, hát érthető idegenkedéssel kezdte figyelni őket. De eközben, viselkedésük alapján annyira megkedvelte azt a társaságot, hogy hosszú tépelődés után maga is kérte fölvételét a közösségükbe. A történet következő részletei azok az aprólékos próbatételek, amelyeket ki kell állnia, hogy méltó legyen a páholytagságra. Ez több mint három

[16] Pálóczi Horváth Ádám: i. m. 286-287. old.

évig tartott. (Pálóczi itt nyilván saját, hosszú várakozási idejét írja meg.) Ezekből a próbákból aztán egyértelművé vált, hogy csakis nemes, jószívű, istenfélő, minden embert egyenlőnek tekintő férfiú lehet a páholy tagja.

Már kiállta a próbák java részét, amikor megismerkedett egy szép grófkisasszonnyal. Természetesen egymásba szerettek, de házasságuknak az volt a feltétele, hogy az ifjúnak meg kellett esküdnie: nem szabadkőműves, és soha nem is lesz a páholy tagja. Képzelhető, hogy ekkor milyen szörnyű lelki megrázkódtatásokat élt át, s nem csoda, hogy ez egy időre mindkét érzésében megingatta. Ezalatt szerelme lázas betegségbe esett, sorvadozott, s végtére meghalt. Egy-két év múlva az ifjú ismét kopogtatott a páholy ajtaján, már átesett a legutolsó próbán is, amikor régi félelmei miatt mégsem merte átlépni a Dicsőség Templomának küszöbét. Rövidesen ő is megbetegedett, s most, halála előtt azzal búcsúzik barátjától: „Én azt számtalanszor megsirattam, hogy abba a társaságba be nem mehettem. Olyan oskola az, amelyet keresve kell keresni a legjobb erkölcsű embernek is."

Ne mosolyogjunk, akkor ilyen regényeket szerettek olvasni. És nagyon is elképzelhető, hogy Pálóczi könyvének hatására – ahogy például a „Werther" nyomán öngyilkossági divathullám söpört végig fél Európán – tehát, hogy a „Felfedezett titok" hatására viszont egy sor magyar nemesifjú akart szabadkőműves lenni. Mert olvasták, amint láthattuk a zalaegerszegi káplán naplójából, aki még a névtelen szerző kilétét is megpróbálja felfedezni.

Zalaegerszeg említése mégse véletlen: 1790 végén oda települ át Varasdról *A jó tanácshoz* címzett páholy, amelyhez a következő év elején már Pálóczi Horváth is csatlakozik, lévén Zala megyei táblabíró. Pálóczit mindjárt beválasztják a tisztikarba; *Spissich János* alispán a *főmester*, s ő a páholy *titkára*. Nem tudni pontosan hogy miért, de 1792-ben már Kazinczy is hozzájuk csatlakozik, amit egy Pálóczihoz küldött leveléből is tudunk: *„A mi fő tiszteletű Terentiusunknak* (ez Spissich szabadkőműves neve) *mondj nevemben egy hálàdatos örvendező idvezletet szerencsésen tett utazásáért, és köszönd meg, hogy fiának fogadott. Nékem veletek lenni nagyobb szerencse, mintsem hogy erről lemondjak."*

Spionok ideje

Amitől II. József „reformpátensének" következtében tartani lehetett, hogy tudniillik majd elszaporodnak a besúgók és megsokasodnak a feljelentő levelek – mindaz csak az utódai alatt következik be. És nem is egészen úgy, ahogyan gondolták.

Az időzített bomba óraszerkezete 1790 február végén, a „kalapos király" halálakor kezd el ketyegni, de egyelőre még nem robban. A robbanást maga a haldokló császár is késlelteti: január 28-án két rendelete kivételével az összes többit visszavonja, így a szabadkőművesek megrendszabályozását is, tehát már halálhíre előtt fölöslegessé vált a „zugpáholyok" felkutatása, beárulása. Halálakor mégis szinte érthetetlen örömmámorban úszik az egész birodalom: Bécsben ujjong a zsarnokság végét ünneplő tömeg, Pesten hálaadó misét tartanak a korona visszahozataláért, a betiltott páholyok pedig fölszabadult bizakodással kezdenek szerveződni. A „felvilágosult abszolutizmus" bukása tehát szinte mindenkit örömmámorba szédít, s úgy látszik, hogy a mámor most ugyanabba a táborba sodorja mind az *abszolutizmus*, mind a *felvilágosodás* ellenfeleit. Mintha a két fogalom szoros összefüggésben lenne egymással.

II. József öccse, az 1790. február 20-án trónra lépő Lipót néhány hónapig majdnem mindenkinek „a nagy ígéret" volt Magyarországon. Toscana nagyhercegeként bölcs és igazságos uralkodó hírében állt, itthon pedig mindjárt a magyar Szent Koronával való megkoronáztatását, a rendeknek az országgyűlés összehívását ígérte. A szabadkőművesek meg még ígéretet sem vártak; tudták róla, hogy két rendnek is tagja: szabadkőműves és rózsakeresztes. Úgyhogy most már valóban felvirradt az ő napjuk is. Egyszóval kitalálni sem lehetne jobb uralkodót, ahogy ma mondanánk.

A dolog mégsem volt ilyen egyszerű. Ennek vázlatos áttekintéséhez néhány mondattal vissza kell térnünk II. József uralkodásához. A császár 1785 utáni rendeletei olyan következtetésre juttatták a magyarországi közvéleményt, de végül már a korábbi jozefinistákat is, hogy ezzel a törvénytelen kormányzással a Habsburgok elvesztették örökösödési jogu-

kat, az országnak pedig ebből következően jogában áll a szabad királyválasztás. Úgyhogy még a császár életében titkos tárgyalások kezdődtek a porosz udvarral, hogy általuk vagy segítségükkel létrehozzanak egy, a Habsburg-monarchiától független Magyarországot.[17] Ezeket a tárgyalóküldöttségeket *Orczy László, Podmaniczky József, Ócsai Balogh Péter* vezette, csupa szabadkőműves; ami azt jelenti, hogy ezekben az akciókban összefonódott a felvilágosodás eszméje a nemzeti függetlenség óhajtásával. Úgyhogy 1790 februárjától néhány hónapig, de az országgyűlés összehívásáig mindenképp úgy tűnik, hogy a magyar rendek szabhatnak feltételeket az új Habsburg-uralkodónak, ha magyar királlyá akarja koronáztatni magát. Ritka pillanat, évszázadokra visszamenően nem volt ilyen konstelláció, amikor a kül- és belpolitikai helyzet egyformán kedvezett a saját út megválasztásának.

A belpolitikát a szükséges mértékben már körüljártuk, a külpolitikához pedig vázlatosan annyit, hogy a poroszok kihasználva II. József sikertelen török háborúját, kelet felé terjeszkedtek, továbbá a belgiumi felkelés is lekötötte a Habsburgok figyelmét és erejét, de mindennél jelentősebbek a franciaországi változások. Persze, az 1789-ben összehívott francia Rendi Gyűlés által elfogadott „Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata" közelebb állt a halálán lévő osztrák császár elképzeléseihez, mint a rendi szemléletű magyar nemességéhez – fogalmazza meg tömören a helyzet ellentmondásosságát Boreczky Beatrix történész. *„Mégis maga az a tény, hogy az uralkodóval* (XVI. Lajos) *szemben a nemzet, az annak nevében összeült országgyűlés érvényesítette akaratát, hallatlanul fellelkesítette a magyar nemesi közvélemény rendi kiváltságaihoz makacsul ragaszkodó zömét is. A köznemesség azonosította magát a francia Rendi Gyűlés harmadik rendjével, s elképzeléseit ennek példáján felbuzdulva maga is megvalósíthatónak remélte az 1790-i országgyűlésen. ... A nemesi mozgalom vezetői Mirabeau-knak, La Fayette-eknek érezték magukat."*[18]

[17] H. Balázs Éva: i. m. 142. old.

[18] Boreczky Beatrix: „A magyar jakobinusok." Gondolat Kiadó, 1977.

Mindezek fényében-árnyékában tökéletesen érthető, hogy az országgyűlést előkészítő fél évben egyre-másra születnek a különböző röpiratok és tervezetek, amelyeket csakis a diétával akarnak elfogadtatni, s arra még csak meg sem hívják majd II. Lipótot. A röpiratokban – noha majdnem mindegyiket szabadkőművesek fogalmazzák meg – igen sokféle elképzelés tükröződik, attól függően, hogy milyen érdekcsoportot képviselnek.

Ócsai Balogh Péter – nógrádi alispán, majd királyi táblabíró, hétszemélynök, később torontáli, majd zólyomi főispán – nevével először 1781-ben találkozhatunk, mint a pozsonyi *Hallgatagsághoz*, illetve a balassagyarmati *Az erényes zarándokhoz* nevű páholyok tagja. 1790-ben a legjelentősebb reformerekkel együtt a pesti *Nagyszívűség*ben találjuk, ahol május 10-től a német helyébe a latin nyelv lép, amely az egykori „zendülés" formai, bár egyáltalán nem formális következménye. Ócsai Balogh diétai programja fejezi ki legmarkánsabban a hazafias nemesség törekvéseit, s ennek lényegét röviden így lehetne összefoglalni: 1. Ha II. Lipót Magyarország trónjára akar kerülni, el kell fogadnia a nemzet követeléseit. 2. Ahhoz, hogy a nemzet (a nemesség) szabhasson feltételeket, az országgyűlésen egyesült erővel kell fellépniük. 3. A rendeknek és a különböző vallásfelekezeteknek meg kell egymással egyezniük; biztosítani kell a protestánsok jogait, hogy vallási problémák ne okozzanak ellenségeskedést. 4. Ugyanezért garantálni kell a jobbágyság és a polgárság számára a személy- és vagyonbiztonságot.

Ezeket az általános alapelveket a szabadkőműves-páholyokon keresztül akarta terjeszteni, általuk kialakíttatni az egységes álláspontot, s a Draskovich-szisztéma páholyai természetesen fel is karolták a nemzeti törekvéseket. A tervezet részletesen kifejti még, hogy Magyarország örökös királyság helyett *választókirályság*gá alakuljon, ahol viszont a királynak lényegében alig lesz szerepe. A nemzet teljes *külpolitikai függetlenség*ét és *önállóság*át nemzeti hadsereg biztosítaná.

Berzeviczy Gergelyt 1783 őszén avatták inassá a miskolci *Erényes világpolgárhoz* címzett páholyban, ugyanott, ahol néhány hónappal később Kazinczyt is. Külföldi utazásai során valószínűleg más páholyokba is belépett, mert egy korábbi

életrajzírója – tévesen – úgy tudta, hogy külföldön lett szabadkőművessé. Nem tudjuk viszont, hogy 1790-ben aktív tagja-e valamelyik magyarországi páholynak, most azért kell mégis említeni, mert az ő tervezete radikálisabb Ócsaiénál. Röpiratában a Habsburg-háztól való teljes elszakadást javasolja, s kifejti, hogy ha például az angol királyi családból választanánk uralkodót, akkor ez az ország iparának és kereskedelmének fellendítését segítené. A későbbi jeles reformközgazdász tehát már ekkor a modern gazdasági szempontok szerint írja meg „De dominio Austriae in Hungaria" című röpiratát, amelyből, minden tömörítésre törekvő szándékunk ellenére – s éppen mert a jövőre, sőt a mi majdani jövőnkre nézve is tanulságos és használható – most lássunk egy rövid részletet.

„... *A magyarok szemében semmi sem lehet szentebb, mint hazájuk törvényes és szabad alkotmánya és nemzeti boldogulása. Azoknak, akik uralkodnak s a többi, hozzájuk hasonlóknak parancsolnak, kötelességük a közjót minden igyekezettel előmozdítani, mert ha ezt nem teszik, méltatlanokká teszik magukat az uralomra, és e felett ítélni az egész nemzetre tartozik, tehát a magyar királyság karaira és rendeire, kik a teljes nemzetet képviselik; ebben az emlékezetes időpontban összehíva egyhangúlag elhatározhatják, amit ezek a szerencsés idők az állandó közjó, az egész utókor, a mai Európa, a szabad nemzetek, akik készek bennünket magukhoz ölelni és amit mi, természettől a legnagyobb boldogságra hivatott hazánk méltán megkövetelhet: megszabadítják hazánkat az osztrák uralomtól. ... Amikor ezt szóvá tettem, gyakran azt az ellenvetést tették nekem, hogy Magyarország nem tudja önmagát fenntartani; ez az észrevétel kizárólag abból származik, hogy századokon át szerencsétlen sors folytán, mintegy ősi jogon, mindég más uralkodók hatalma alatt volt hazánk. A legjobb statisztikai adatok szerint Magyarországot a csatolt tartományokkal, Galícia, Ladoméria, Horvátország, Dalmátország a tengerparttal, lazán számítva is a monarchia harmadrészének lehet tartani. Az egész Osztrák-Magyar Monarchiában van több mint 20 millió lélek, több százmillió forint jövedelem és 300 ezer katona; Magyarországon pedig van a csatolt részekkel együtt csaknem 7 millió lélek, 33 milliónál több jövedelem és 100 ezer fegyveres katona.*

A porosz birodalomban van:
lélekszám: 5,5 millió
jövedelem: 32 millió
katona: 200 ezer
Svédországban:
lélekszám: 3 millió
jövedelem: 6 millió
katona: 50 ezer.

Ha tehát ezek az országok fennállhatnak, mennyivel inkább és mennyivel jobban fennállhat a mi országunk, mely még ebben az elnyomott állapotában is sokkal erősebb. ...

...Nincs király, nincs uralkodó, meggyengültek Ausztria erői, kimerült a kincstár, egész Európa az ellensége, mindenfelől háború fenyegeti, kellően vannak hangolva és előkészítve a polgárok lelkei, s a magyar katonák készek arra, hogy cserbenhagyják a zsarnokságot s megvédjék hazájukat. Fel kell használni az alkalmat, mellettük beszél ügyünk igazsága, a nemzetek kedvező ítélete; ha ezt az alkalmat elszalasztjuk, jaj, akkor a régi koldusállapotba sodródunk vissza, melyben sem életünk, sem halálunk nem bizonyos, századok fognak elmúlni, és nem fognak hasonló alkalmat szülni. ..."[19]

Az összeülő országgyűlés lehetőségeinek megítéléséről a két szabadkőműves gróf: *Fekete János* és *Széchényi Ferenc* véleménye tér el egymástól leginkább; Fekete a legradikálisabb álláspontot képviselve a jobbágyságnak is országgyűlési képviseletet javasol, míg a reálisabb (gyávább? józanabb?) Széchényi egyelőre megelégedne azzal, hogy a Mária Terézia-kori állapotokat kell visszaállítani a Habsburgok jogfolytonosságához, s a többi változtatást hagyják a későbbi országgyűlésekre.

Hajnóczy József – aki, mint tudjuk, már a 80-as évek első felétől a pesti *Nagyszívűséghez páholy* tagja – mostani „Ratio proponendarum in comitiis Hungariae legum" című programja igen közel áll a legradikálisabb nemesi javaslatokhoz, ugyanakkor első lépésben csak annyit remél elérni, mint Széchényi Ferenc. A magyar közjog kiváló ismerőjeként viszont ő már a nemzeti királyság visszaállítása utáni időszak teendőire gondol: a nemzeti állam létének alapja egy olyan alkotmány, amely nemcsak

[19] „A magyar jakobinusok." Iratok, levelek, naplók. Szerk.: Benda Kálmán. Bibliotheca Kiadó, Budapest, 1957.

egy kiváltságos osztály, de mindenki számára biztosít jogokat. Tehát nála a nemzet a haza minden polgárát jelenti.

De hogy pontosan értsük a majdani mártírt, az ilyen tankönyvszerű megállapítások helyett nézzük csak meg röpiratának egyetlen bekezdését!

„... Ilyen váratlan változás idején, amidőn minden hazáját szerető polgár figyelme azok felé a kérdések felé fordul, amelyeket az eljövendő országgyűlés tárgyalni fog, úgy hiszem, mindenkinek az a kötelessége, hogy amilyen módon csak képes: tekintélyével, vagyonával, tehetségével, tapasztalataival vagy tollával – hozzájáruljon hazája felvirágoztatásához. Ettől az igyekezettől ösztönözve – ha már érvényes hazai törvényeink szerint a törvényhozásban nem is vehetek részt – hazájukat forrón szerető és a jelen kiváltsággal rendelkező férfiak által közlöm azt, amit a maga helyén szerettem volna előadni: hogy mi a véleményem a megalkotandó törvényekkel kapcsolatban. ...“

Fölösleges fölhívni a figyelmet arra a gondolatjelek közé tett fájdalmas félmondatra, hogy „ha már érvényes hazai törvényeink szerint a törvényhozásban nem is vehetek részt", amely annál fájdalmasabb számára, mert csak néhány hónapja még részt vehetett volna benne – persze, ha lett volna törvényhozás. De II. József – magyar szempontból – törvényellenes uralkodása idején Hajnóczy Józsefnek nem volt, lehetőségük volt viszont a nem nemeseknek – így Hajnóczynak is – magasabb hivatali tisztségeket betölteni. Most pedig a tegnap még megyei alispán, Széchényi gróf barátja, a páholyban egyenrangú testvére a megkoronázandó Lipótnak is – most, a józsefi rendeletek visszavonása és különösen a császár halála után, a birodalom általános örömmámorában, ez a kiváló jogtudós jogilag a kocsisával kerül azonos sorba. Így aztán, természetesen, nem vehet részt a törvényhozásban. De ettől még szeretné hallatni a véleményét, szeretne a nemzetén segíteni – és nem átállni a másik oldalra, sértetten, ahogy tették többen is: a király kegyeit és a maguk tiszteletdíját remélve.

Elmélkedésünket II. Lipótról ott hagytuk abba, hogy toszkánai nagyhercegként bölcs uralkodó hírében állt, ami valószínűleg csak annyit jelent, hogy inkább ravasz volt, semmint bölcs, nagymestere a taktikázásnak, kivárásnak. Most is, látszólag tétlenül tűri a hangos készülődést: a számtalan röpiratban megjelenő feltételeket, az esetleges függetlenedési kísérleteket, a futkosást II. Frigyes Vilmos porosz királyhoz, az országgyűlés Ócsai Balogh-féle követeléseit – s egyszerre, szinte észrevétlenül, ellentámadásba lendül. Toszkán módszerrel, ahol korábban a méreg és az orgyilkos tőr volt a politika eszköze – de a felvilágosult szabadkőműves már humánusabb eszközöket használ. Megjelennek az ellenröpiratok, amelyeket többnyire az udvar egyik fontos ügynöke, a pesti egyetem tanára, *Hoffmann Lipót Alajos* szerkeszt.

Hoffmann nevével először 1786 márciusában találkoztunk; a pesti *Nagyszívűséghez* címzett páholy reaktivizálásakor mindjárt bekerült a vezetőségbe, minthogy korábban egy bécsi páholyban már *mesterré* avatták. A páholy ünnepélyes megnyitásakor, *titkári* minőségében Hoffmann tartott felolvasást a szabadkőművesség valódi céljáról, s ez a dolgozat annyira elnyerte a testvérek tetszését, hogy kérésükre kinyomtatták, és mintegy a páholy hivatalos programja lett. Később a páholy új házszabályát is ő dolgozta ki, s ezután már kezdett terhessé, sőt elviselhetetlenné válni az amúgy is hiú és rátarti tanár megfellebbezhetetlensége, arrogáns dölyfössége. Végül *Kreil Antal főmester* egyik „díszmunkán" (éppen Draskovich halálakor) valami szimbolikus tanmesével akarta figyelmeztetni Hoffmannt, aki erre néhány hónapos duzzogás után hosszú, önérzetes és sértett levélben válaszolt, majd kilépett a páholyból. Ahogy Abafi írja: „Visszavonult, de úgy, mint a megsebzett tigris, a bosszú percét lesve."

A bosszú perce II Lipóttal érkezik el, aki Hoffmann mellett fizetett ügynökök egész hadát alkalmazva kiépíti birodalmi kémhálózatát; ősi recept szerint a parasztokat a nemesek ellen fordítja, az „erényes világpolgárokat" összeugrasztja a „mentés, gatyás hazafiakkal", a nemzetiségeket a magyarokkal, közben jelentős ráfizetéssel ugyan, de alkut köt II. Frigyes Vilmossal, egyszóval, mire a diétai urak felocsúdnak, már örülnek, ha legalább megkoronázhatják. *„...Ha ezt az alkalmat elszalasztjuk, jaj, akkor a régi koldusállapotba sodródunk vissza ..."* – figyelmeztetett Berzeviczy. Hát, elszalasztották.

És most már itt is vagyunk a *Martinovics-jelenségnél*, amelyről több könyv íródott eddig, mint talán az egész korszakról, s amely lényegét tekintve mindössze abban az „apróságban"

különbözik a Hoffmann-esettől, hogy ennek a másik egyetemi tanárnak mégiscsak lecsapják a fejét. Hagyján, mondhatnánk, mert végül is szinte kierőszakolja, csakhogy még hat másikét is lecsapják, és a dolog még ennél is bonyolultabb – mi sem tudjuk hát teljesen megkerülni.

Ami a „dolgot" a mi szempontunkból bonyolultabbá vagy érthetetlenné teszi az az, hogy végignézve a főbb – vagy csak a mi mostani vizsgálódásunk szerint fontosabb – spionok névsorán: *Hoffmann Lipót Alajos, Strohmayer Ignác Antal, Gabelhofer János Gyula, Martinovics Ignác, Laczkovics János;* ezek mind ismert szabadkőművesek, illetve egykor volt aktív és tisztségviselő tagjai valamelyik magyarországi páholynak. Hogyan egyeztethető ez össze a szabadkőművesek esküjével, a szigorú titoktartással? És itt kell elgondolkodnunk azon, hogy vajon volt-e ennek valami köze II. Lipót szabadkőművességéhez? A gyanút nem lehet kizárni.

A császár – saját tapasztalatából is – nagyon jól tudhatta, hogy, mint minden titkos társaságban, különösen az olyan elitista titkos társaságokban, amilyenek ekkor a szabadkőművesek, a rózsakeresztesek, az illuminátusok, akik közé divat is, megtiszteltetés is bekerülni, a legszigorúbb felvételi rendszer ellenére időről időre felbukkan egy-két kalandor. Akik aztán szerencsés esetben s beilleszkedve a társaság legaktívabb és leghasznosabb tagjai lehetnek, ám a számukra kedvezőtlen körülmények láttán vagy csalatkozva reményeikben többnyire dezertálnak, árulókká lesznek; mindenre felhasználhatóak a társaság vagy annak egyes tagjai ellen. A firenzei vagy pádovai páholyokban, amelyek munkáit az egykori felvilágosult uralkodó nagyherceg is szorgalmasan látogatta, nyilván találkozott efféle kisebb-nagyobb ügyeskedőkkel és szélhámosokkal, s huszonötéves uralkodása alatt tapasztalhatta, hogy miként viselkednek, ha valami miatt kipenderítik őket. Nagyon jól tudta hát, hogy a magyarországi felbuzdulás idején is milyen körben keresse a mozgalmak belső árulóit.

Hoffmann Lipót történetét már ismerjük, Gábelhofer János szerencsétlen ötletére is emlékezhetünk, amikor azt javasolta a pesti *Nagyszívűség*ben, hogy mondjanak szabadkőműves imát a nagybeteg II. Józsefért. Viszont Strohmayerről még semmit sem tudunk.

Strohmayer Ignác Antal nyugalmazott kamarai kancellista nevével 1782. május 2-án találkozunk először a föllelhető szabadkőműves iratokban. E napon avatja őt mesterfokba a nagyszebeni páholy dezertált „ó-skót" *helyettes nagymestere*, bizonyos *Murusi Maurocordato Sándor* herceg, Ypsilanti havasalföldi vajda sógora, aki szorult helyzetében némi pénzszerzési céllal állt meg kis időre Pesten. Itt aztán két igazai szélhámos találkozik s talál egymásra. A nagystílűbb és veszedelmesebb természetesen Murusi herceg, de ő – elindítva egy kisebbfajta morális lavinát – néhány év múlva végleg Szentpétervárra távozik, itt hagyva nekünk Strohmayert. De addig még ezt-azt csinálnak közösen is. Elhatározzák, hogy Pesten alapítanak egy templomos rendszerű páholyt, s miután rászednek a csatlakozásra néhány magasabb lovagi fokra vágyó férfit – elsőként Bécs egykori rendőrbiztosát, *Wieninger Tádét* – 1783. január 20-án ideiglenesen megalapítják a *Szent Sándor a 3 ezüsthorgonyhoz* címzett páholyt, „örök emléket állítva" az alapító Murusi Sándornak. Az „örök emlékművet" azonban gróf Pálffy tartományi nagymester egy vizsgálat nyomán már májusban feloszlatja: a két kókler ugyanis feljelentette egymást. Strohmayer a következő években a titkosrendőrség alkalmazásába áll – polgári foglalkozása könyvkereskedő –, és csak az alkalmat várja, hogy bosszút állhasson a *Nagyszívűség*en, amelynek főmestere vezette ellenük a vizsgálatot.

Martinovics Ignác azért ezeknél sokkal bonyolultabb és tragikusabb jellem, s mint tudjuk, tragikusabban is végzi. A lembergi egyetem tanáraként lép be valamelyik helyi páholyba, talán az 1780-as évek elején, de neve már 1784 előtt a pesti *Nagyszívűséghez páholy* névsorában is olvasható. De semmi több; szabadkőművesi tevékenysége tehát elhanyagolható, hacsak nem számítjuk a páholyokról felküldött titkos jelentéseit. Vagy: hacsak nem égettek el később minden rá vonatkozó adatot. Mindenesetre motivációit, lelki deformáltságát nem a páholyok környékén kell keresnünk.

Martinovicsról kortársai nem tudták, sőt egészen 1880-ig nem tudták, hogy a császár fizetett kémje, mégsem szerették. Kifejezetten viszolyogtak tőle; Kazinczyt például egész életében viszolyogtatta az enyhén szólva jelentéktelen küllemű férfi handabandázó hencegése, lázas fölényeskedése, pedig a

nagy per előtt mindössze egyszer találkoztak Kassán, gróf Török Lajosnál. Évtizedekkel később, a „pályám emlékezetében" megírja, hogy ezt még a tárgyaláson is elmondta az utolsó szó jogán, miután A Királyi Tábla és a Hétszemélyes Tábla őt is fej- és jószágvesztésre ítélte: *„Ha tudtam volna, hogy Martinovics Ignác a Társaságok legfőbb szervezője, bizony, hogy azokat messziről elkerülöm. Én ezt az embert sohasem szerettem, sőt csaknem tíz év óta nem szerettem; én azt, ki férfitársaságban mindjárt hódításait sorolja fel fülledt fantáziával, hamar kiismerem és meg is vetem. Csakúgy mint azt, ki ifjúság körében professzortársait pocskondiázza, ezzel magát akarván felnagyítani. És én e két dologgal ismertem meg. Mondom, ha tudtam volna, a Társaságokat is elkerülöm. S mily nagyon jó, hogy nem tudtam, mert így közéjük álltam: mert Hajnóczytól és Szentmarjaytól kaptam a Kátét, kiket tiszteltem, s most is tisztelek."*

Világos beszéd. Amiből nyilván következik, hogy egy mérhetetlenül becsvágyó lélek és egy átlagon felüli értelmi képesség találkozott egy állandó kompenzálásra késztető testben, amely feszültség a remélt sikerek sorozatos elmaradása folytán tragikusan gyenge jellemet produkált. És éppen az ilyenek kellettek most II. Lipótnak, közvetlenül pedig a titkosügynöki szervezet igazgatójának, Gotthardi Ferencnek.

Laczkovics János tökéletes ellentéte volt gyerekkori barátjának, Martinovicsnak, a körülmények mégis ugyanabba a hálóba sodorták őket: a Gotthardiéba. Kazinczy leírása szerint Laczkovicsnak „növése bajnoki volt, járása affectatio nélkül büszke, mint a lélek, mely benne lakott, arca sápadt ugyan s pöffedni kezdő..., de együvé véve mindent a külsőjéhez aztán a neveltetést és olvasást, a beszélni szeretést, Laczkovics férfi, s szép férfi volt. ... Trónusra szülte a természet, és ha vad tüze ott is lángolt volna, reszketett volna tőle a világ."

Katonai karrierjének azonban véget vetett az a beadvány, amelyet a Graeven-huszárezred tisztjei – élükön gróf Festetics György alezredes és Laczkovics János kapitány – fogalmaztak a német szolgálati nyelv ellen, 1790 tavaszának hazafias felbuzdulása idején. Akkor le is tartóztatják, majd nyugdíjba vonul, de ettől kezdve minden igyekezete arra irányul, hogy visszakapja rangját és századát. Ebbéli hiábavaló és elkeseredett küzdelme végül mindenre kaphatóvá teszi. 1791 őszén

Martinovics és Gotthardi összehozza a császárral, aki állítólag magas állami hivatalt ígér neki, ha bekapcsolódik a titkosügynöki munkába. És ő bekapcsolódik.

A páholyok lehetőségei

Azok után, amiket eddig a reménybeli II. Lipótról fölvázoltunk, vakmerő állításnak tűnhet, mégis megkockáztatjuk, hogy leginkább a szabadkőművesek csalódnak az új királyban. Szabadkőműves létére nemhogy támogatja a páholyok munkáját, de eltűri – vagy éppen buzdítja is – az „aposztata testvérek" támadásait a testvéri szövetségek ellen. Vagy ami még súlyosabban esik a latba, hogy a politikai játszmában megpróbálja fölhasználni őket: *Aignert*, *Hoffmannt*, *Strohmayert*, *Martinovicsot*, de másokat is arra buzdítja, hogy a meglévő páholyok szétzilálásával alapítsanak olyan új páholyokat, amelyek a *polgárság* és a *parasztság* közös érdekeit hangsúlyozva szembefordulhatnak a nemesi-nemzeti irányzatokkal. Éppen ezért először s leghatásosabban a pesti *Nagyszívűséghez* munkáját kell lehetetlenné tenni. És ez majd *Aigner Károly* kapitánynak részben sikerül is, úgy 1792-93-ra.

De hát mire számítottak a szabadkőművesek? Hogy a Német-Római Szent Birodalom császára, Magyarország apostoli királya, aki a koronázásokon felesküszik az összes feudális hagyományra, a különböző előjogok és kiváltságok biztosítására, vagyis egy megmerevedett hierarchikus államszerkezet megtartására – ugyanakkor pedig híven egykori szabadkőműves-esküjéhez a *Szabadság – Egyenlőség – Testvériség* szellemében fog uralkodni? Hát ez nem megy. Vagy szabadkőműves valaki, vagy uralkodó. És ez még Toszkánára is igaz, csakhogy egy „játék hercegségben" és békeidőben még a szabadkőművességgel is el lehet „játszadozni" a nagyhercegnek. De nem lehet a királynak, Magyarországon, a francia forradalom második-harmadik évében. Itt bizony „hitszegni" és taktikázni kell: fönntartani úgy-ahogy s ameddig lehet a *status quót* – mindez pedig sehogy se egyeztethető össze a szabadkőműves erényekkel.

Véletlenül se szeretnék itt abba a látszatba keveredni, hogy meg akarom védeni a kisebbik Lotharingiai-Habsburg-fiú

ebbéli viselkedését. Nem is érdemli meg, és szüksége sincs rá. De azért próbáljuk meg elképzelni addigi életútját, és ezt a váratlanul rászakadó bonyolult feladatot, amelynek a rogyadozó Habsburg-birodalom csúcsán meg kéne felelnie.

Másodszülött fiúgyermekként s a bátyjáénál szerényebb képességekkel „megáldva", abban a biztos tudatban él és nyilván így is nevelik, hogy még csak véletlenül sem kerül majd a trón közelébe. De azért „kárpótlásul" tizennyolcadik születésnapjára kap egy „játék birodalmat" igazi emberekkel, igazi városokkal és igazi palotával – az utolsó Medici-hercegnő hagyta unokaöccsére, történetesen Lotharingiai Ferencre –, és ebben a legigazibb reneszánsz környezetben a fiatal Lipót főherceg kedvére gyakorolhatja az „állam kormányzásának" játékszabályait. De azért csak úgy, mint egy tanpályán, tökéletes biztonságban: ahol senki sem bünteti meg, ha elnéz egy kanyart, vagy nem találja a féket – igaz, itt nem is lehet komolyabb karambol. Jut hát idő a művészetekre, s jut idő a „királyi művészet"-nek nevezett szabadkőművességre is.

Eközben bátyja, a valódi uralkodásra készülő József szinte örökös trónörökösségre kárhoztatva várja, hogy hozzáférhessen a kormánykerékhez. Hiába koronázzák német-római császárrá apja halála után, és hiába nevezi ki az anyja társuralkodóvá az örökös tartományokban és Magyarországon, szinte semmit nem tehet önállóan, Mária Terézia beleegyezése nélkül. Egyre türelmetlenebbül járja a birodalom országait, gyűjti az adatokat, az ötleteket, sorra terjeszti elő a különböző reformjavaslatokat; minden megtörik az erős királynő konzervatív, kissé nehézkes, de még mindig jól használható országlási módszerein. Tizenhat évi várakozás után ülhet végre a trónra, amikor aztán egymásra torlódott elképzeléseit már-már dacból s egyszerre akarja megvalósítani. Nem mindig szerencsés kézzel.

Ha Lipót hall is valamit bátyjának „törvénytelen" és „zsarnoki" uralkodásáról, a magyar rendek sértettségéről, gyakorlatilag nem nagyon érdekli: nem gondolhat arra, hogy valamikor neki kéne azokat a hullámokat lecsendesíteni. Legföljebb majd a fiának, az elsőszülött Ferencnek, minthogy a császárnak nincsenek élő utódai. Na de hol van az még! Aztán egyszer csak ki kell jönnie a huszonöt éve belakott játék birodalomból, s némi tájékozódás és időhúzás után bármilyen eszközzel meg kell fékezni az elszabaduló ilyen-olyan indulatokat.

Néhányan persze tudták ezt a *testvérek* közül is: Széchényi Ferenc, Hajnóczy József például, akik az 1790-es országgyűlésre – első lépésként – egy minimálprogramot nyújtanak be; a király állítsa vissza a Mária Terézia-kori törvényes állapotot. Ezt meg is kapják, s ráadásként még egy ígéret-tartalommal bíró megbízást: az országgyűlés küldjön ki bizottságokat, hogy a két év múlva esedékes diétára dolgozzák ki a reformjavaslatokat. „Na, ezeket már ismerjük, ebből aztán nem lesz semmi!" – gondolhatnánk mai tapasztalatainkkal, de ne feledjük el, hogy a küldöttek java része szabadkőműves, s legtöbbjük a Draskovich-szisztémát követve jól ismeri a *Szabályzat* „tematikai összeállítását". Abban pedig, ha emlékszünk rá, igen aprólékosan és pontokba szedve már húsz éve készen áll a *Jogi*, a *Gazdasági* és a *Kulturális bizottságok* feladatainak teljes vázlata. Nem kell mást tenniük, mint ezek mentén haladva elkészíteni az ország modernizálási tervét. S miután ez most már nem csupán valami hasznos páholymunka, „építészeti vázlat", de királyi jóváhagyással és országgyűlési mandátummal készítendő *törvényjavaslat*, a szabadkőművesek szabadon és nagy szaktudással kezdenek a munkához. Szinte függetlenül a páholyok egyre korlátozottabb lehetőségeitől, kívül a formális páholymunkán.

Olvasókörök

A törvényjavaslatok kidolgozásának megkezdése még az éppen folyamatban lévő országgyűlés idejére esik: 1790. október 3-án *gróf Széchényi Ferenc* házában találkozik néhány szabadkőműves, hogy megbeszéljék egy *magyar tudóstársaság* felállításának lehetőségeit. Pontosabban nem is egy, de mindjárt két *akadémiát* akarnak létrehozni, mai elnevezésük szerint úgy mondhatnánk, hogy egy *Tudományos Akadémiát* és külön egy *Művészeti Akadémiát*. (Jegyezzük meg, hogy mindez így, elkülönítve, pontosan kétszáz évvel később valósul meg, és a

magyar tudóstársaság, az egységes Tudományos Akadémia is csak majd harmincöt évvel később, s éppen a házigazda István nevű fiának kezdeményezésére.) Akik tehát elsőként kapcsolódnak bele a *kulturális bizottság* munkájába: *báró Berényi Gábor* ugocsai főispán, *gróf Eszterházy Károly, Kazinczy Ferenc, Máriássy István, Nagyváthy János, báró Orczy László, Ócsai Balogh Péter, Pálóczy Horváth Ádám, báró Podmaniczky József, báró Vay József* és *báró Vay Béla*.

Kétségtelen, hogy az 1792-es országgyűlésre készülő bizottsági fölterjesztések közül ennek az összejövetelnek és tanácskozásnak a hatását, illetve kézzelfogható eredményét érzékelheti leginkább a XX. század végi magyar közönség – de könnyen lehet, hogy például az *alkotmányjogi-* és a *gazdaságikereskedelmi bizottságok* munkája közvetlenebbül segítette az ország modernizálását, visszatalálását a fejlettebb Európába. Ezeket a tervezeteket is szinte kizárólag az ismert szabadkőművesek készítik, de az előkészítő megbeszéléseket kötetlenebb formában, magánházakban vagy vendéglők különtermeiben tartják. Úgynevezett *Olvasókörök*ben jönnek össze, és a körülöttük szaglászó vagy beépített rendőrspiclik egyre gyakrabban az államrendre veszélyesebb *illuminátusokról* írnak jelentéseikben.

Az illuminátusokról (*felvilágosítók*) már tudjuk, hogy az osztrák-bajor konfliktus kezdetén erősödnek meg Bajorországban, s ott éppen ausztriai, magyarországi kapcsolataik miatt tiltják be tevékenységüket, üldözik el őket, s kezdenek ellenük nemzetközi propaganda-hadjáratot. A szervezet megalakulásáról annyit érdemes megjegyezni, hogy valószínűleg 1770-ben alapítja egy *Adam Weisshaupt* nevű gothai egyetemi tanár a felvilágosodás hathatósabb terjesztésére. „Tagjait a világ minden részéről, rendi és vallási különbség nélkül akarta toborozni, olyan önállóan gondolkozó embereket, akik, ha véleményeik, szenvedélyeik el is választják őket, hajlandóak egy közös nagy cél szolgálatára. ... A tagok között szerepeltek a weimari herceg és minisztere, *Goethe*, a gothai herceg, a braunschweigi herceg, a göttingai professzorok közül *Feder, Koppe*, továbbá *Herder, Pestalozzi, Nicolai, Jacobi* és sokan mások. Weisshaupt több könyvében és röpiratában fejtette ki elveit, melyek között ott szerepel a szabadság és egyenlőség elve is. ... A „szabadság és egyenlőség" réme ekkor még csak kísértett. Amikor azonban kitört a francia forradalom, a bajorok „kiderítették", hogy két tekintélyes illuminátus 1788-ban Párizsba utazott, s ennek a két embernek tulajdonították a francia forradalom előkészítését."[20]

II. József eleinte befogadja és támogatja az illuminátusokat, majd az emlékezetes 1785-ös rendelettel ő is betiltja működésüket, s azóta se hallani róluk. Ha dolgoztak is tovább, akkor a legális vagy illegális szabadkőműves-páholyokban; és csak öt-hat év múlva bukkannak elő a megszaporodó rendőri jelentésekben. Könnyen lehet persze, hogy ezt a félelmetesebbnek tetsző jelzőt csupán a buzgó besúgók aggatják a szabadkőművesekre; felnagyítva ezzel jelentéseik fontosságát, hiszen a fizetett rendőrkémeknek éppen az a főbajuk, hogy állandóan „teljesíteni" és „megfelelni" akarnak, és minél jobban akarnak megfelelni, annál több „veszedelmes embert" kell feljelenteniük, annál nagyobb „összeesküvést" kell „leleplezniük". Tehát érdekük az összeesküvés, és ha nincs, hát ők majd csinálnak. (Lásd később szegény szerencsétlen Martinovics Ignác esetét.) – És persze még az is elképzelhető, hogy jó szimattal így választják el a *testvéri szövetség* ártatlanabb tagjait vagy csoportjait a radikálisabban gondolkodóktól.

Tény, hogy a „radikálisabbak", miközben változatlanul látogatják a még meglévő páholyokat – elsősorban a pesti *Nagyszívűséghez* címzett –, különböző főúri házakban és vendéglői különtermekben jönnek össze. Az *Orczy-ház*ban – a rendőri jelentések szerint – *Orczy László* szűkebb köréhez tartozik *Szily József* Pest megyei alispán, *Pászthory Sándor, Podmaniczky József, Sztáray Mihály, Szentmarjay Ferenc*, továbbá *Berzeviczy Gergely* és *Nagyváthy János*, a már jó nevű mezőgazdász. A szintén pesti *Abaffy-ház* vendéglátója *Abaffy Ferenc*, Árva megye diétai küldötte, aki elsősorban olyan tudósokat gyűjt maga köré, mint *Kreil Antal, Koppi Károly* egyetemi tanárok, és *Hajnóczy József, Szentmarjay Ferenc* jogászok. Ezek a szalonok természetesen „átjárhatóak", ugyanezekkel a nevekkel itt is, ott is találkozhatunk, csak egyikben talán több

[20] H. Balázs Éva: i. m. 185. old.

az irodalmár, a másikban inkább jogászok, közgazdászok jönnek össze. De például a *Beleznay-ház* asszonyának, *Podmaniczky Anná*nak szalonjában *Kármán József, Dugonics András* és *Kazinczy Ferenc* mellett gyakori vendég *Berzeviczy Gergely* és *Kreil Antal*, aki mellesleg ekkor a *Nagyszívűséghez páholy* főmestere. A *Ráday-ház*ba viszont mintha csak fiatal költők járnának; a följelentések főleg *Földi János, Batsányi János, Verseghy Ferenc, Dayka Gábor* nevét említik.

Hasonló átfedéseket találhatnánk az egyre népszerűbb *olvasókörök*ben is, amelyek már nemcsak Budán és Pesten, de Miskolcon, Késmárkon, Kőszegen, Nagyváradon is klubszerű gyülekezési helyek. Közöttük leghíresebb a budai Fortuna vendéglő külön helyiségeiben berendezett olvasókör, amelynek van külön olvasóterme, játékszobája és dohányzója. H. Balázs Éva idézett könyvéből részletesen megtudható, hogy Berzeviczy miként szervezi meg ezt az olvasókört, elsősorban németországi tapasztalatai alapján, és hogy a körnek Berzeviczy számára is két legfontosabb tagja *Hajnóczy József* és *Kovachich Márton György*. Ők ketten, közös lakásukon megalakítják azt a *tudóstársaság*ot is, amelynek feladata a magyar történelem *jogi* forrásanyagának széleskörű gyűjtése és tanulmányozása: tudóstársaságuk készíti a *Jogi Bizottság* törvényjavaslatát.

Az 1792-es országgyűlésre készülő tervezetek közül mégis a legalaposabb és leginkább figyelmet keltő munka – Sándor Lipót nádor is ugyancsak fölfigyel rá – a *Kereskedelmi Bizottságé*. Kinevezett elnöke *gróf Forgách Miklós* nyitrai főispán, tagjai *báró Skerlecz Miklós* zágrábi, *Almásy Pál* aradi, *gróf Szapáry János* szerémi főispán, valamint báró *Podmaniczky József, Spissich János* és *Horváth Stansith Imre*. A bizottság Skerlecz tervei alapján terjeszti elő törvényjavaslatát, aki

„... Minden termelési ágban teljes jártassággal rendelkezett, bölcsen és bátran bírálta az osztrák vámpolitikát, mint amely Magyarországot gyarmati sorba süllyeszti. Törekvése, s az egész bizottság törekvése az volt, hogy a gazdasági fejlődés korlátait megnyissák – akár belső, a feudális viszonyokból adódó korlátok legyenek is ezek, akár kívülről erőltették azokat az országra. A bizottsági tagok kulcspozíciókat betöltő, a kérdésekben gyakorlott szakemberek voltak, de nem hagyatkoztak csak a saját tapasztalataikra. Kértek és kaptak memorandumokat, javaslatokat, feljegyzéseket a legkülönbözőbb testületektől és területekről. ...

A bizottság az operátumokat, javaslatokat figyelembe véve arra törekedett, biztosítsa a szabad kereskedelmi forgalmat Magyarország számára és Ausztriával szemben a kölcsönösség alapján dolgozzon ki vámszabályzatot. ...

... a pincék és magtárak eladatlan áruja tette tevékeny közgazdászokká azokat, akik osztályhelyzetük következtében még egy nemzedékkel előbb a nagyúri élet szórakozásain túl legfeljebb kulturális kérdések iránt érdeklődtek. Amit a Draskovich-obszervancia rendtartása feladatként rótt ki a magyar szabadkőművesekre: megvizsgálni, mennyiben lehet a kommerciumot fellendíteni, az a 90-es évekre már nemcsak penzum, hanem sürgető személyes érdek."[21]

A hirtelen halál

Ez a kifejezés a XX. század vége felé honosodott meg a sportnyelvben, amely jó néhány nyelvi szörnyűség mellett sok plasztikus szót és kifejezést is teremtett. A hirtelen halál azt jelenti, hogy egyik-másik csapatjátékban az idő sürgetése miatt gyors döntéssel kell értékelhető eredményt felmutatni: a futballban például az első gólig vagy tizenegyesrúgásokkal, a teniszben rövidített játszmákkal és így tovább. Van ebben valami igazságtalan, olykor kegyetlen elem is, de hát mindig csak akkor alkalmazzák, ha a rendes játékidőben nem tudnak döntésre jutni a csapatok. Ha nincs jobb megoldás.

Az 1792-es diétára készülő reformerek reményeit egy *valóságos* és egy *képletes* „hirtelen halál" tépázta meg. Március 1-jén valami hirtelen lázroham elviszi a – mindeddig – életerős, negyvenöt éves uralkodót – és ha annak idején azt mondtuk, hogy Lipótot váratlanul és felkészületlenül érte a feladat, hogy bátyja örökébe lépjen, akkor most azt mondhatjuk, hogy II. Lipót elsőszülött fiának ugyanez a helyzet szinte megoldhatatlan feladatot jelent. Hiszen nyilván nem számolhatott apjának ilyen korai és gyors halálával, de ha netalán va-

[21] H. Balázs Éva: i. m. 179., 180. old.

lami Cassandra már Lipót trónra lépésekor megjósolja, hogy az új császár éppen két évig fog uralkodni – hát a kissé lassúbb észjárású Ferencnek valószínűleg már az elmúlt két esztendő sem lett volna elég a fölkészüléshez. Amit pedig nyilván még el sem kezdett; királyi atyja minimum húsz évre tervezhette a majdani I. Ferenc trónörökösségét. Azalatt majd csak beletanul!

Nem így a másodszülöttel, Sándor Lipót főherceggel. Ezt az éles eszű és minden tekintetben kiváló képességű fiatalembert apja már az 1790-es koronázó országgyűlésen nádorrá választatja, s így először fordul elő, hogy nem magyar főúr tölti be ezt a méltóságot. (Tudniillik, hogy az utolsó nemzeti nádorunk Batthyány Lajos herceg volt, még Mária Terézia uralkodása idején.) Ma már elég nehéz megértenünk az akkori „nádorválasztó" magyar urakat, hogy miért fogadják el az alig tizenhét éves Habsburg-főherceget éppen akkor, amikor már több mint egy éve szervezkednek a józsefi évtized magyarellenes sérelmeinek megszüntetésére és orvosoltatására. Lehet, hogy a korona hazaszállítása, a koronázás és az a néhány körvonalazatlan ígéret annyira elkápráztatja őket, hogy nem veszik észre ezt az újabb csorbát a nemzeti önérzeten? – Mindenesetre ez a fiatal nádor az elmúlt két évben is jobban átlátta a magyar ügyeket, mint a király, s amennyire tudta, még apja kedvenc besúgóit is igyekezett korlátozni, nyesegetni jelentéseik túlzásait; most pedig a tapasztalatlan I. Ferenc császár valószínűleg még lépni se tudna az öccse nélkül, s nemcsak Magyarországon, de az egész forrongó birodalomban.

1792-ben tehát ilyen váratlan és rendkívüli előzmények után valamivel korábban ül össze az amúgy esedékes diéta, s a rendkívüli előzmények magát az országgyűlést is rendkívülivé teszik: nem alkotmányozó vagy törvénykiegészítő, hanem koronázó – és erre a magyar urak se voltak felkészülve. Nagyobb baj viszont, hogy a rendkívüliségre hivatkozva nem is tűzik napirendre a rendszeres bizottságok munkáinak megvitatását, noha erre készülnek két éve, hiszen az előző diétának éppen a bizottságok kiküldése volt a legfontosabb – ha nem az egyetlen – eredménye. Most viszont a magyar urak még az előzőnél is sokkal kevesebbel beérik; néhány gesztussal, hogy például a koronázás nem Pozsonyban, hanem Budán lesz, néhány, még megmaradt józsefi és lipóti rendelet visszavonásával, mint például az urbárium, és mindezekért megszavazzák a Franciaország elleni hadviselés terheit.

Ennek a szerencsétlen diétának egyetlen kézzelfogható és hatásában is jelentős eredménye, hogy a *magyar nyelv oktatását* rendes tantárgyként vezetik be a Magyar Királyság területén. Valamiképpen ez is része a bizottságok munkájának; régi ismerősünk, *Pászthory Sándor* dolgozza ki, akit – mint az ellenzék egyik legveszélyesebb emberét – éppen az elmúlt hónapokban száműzött II. Lipót a kancelláriáról, s nevezett ki fiumei kormányzóvá. De Pászthory elfogadott tervezetén kívül a többi elkészült bizottsági munkát elnapolják valamelyik később összehívandó országgyűlésre, föltehetően akkorra, amikor már elmúlik a francia forradalom veszélye. Sőt korábbi követeléseiket is feledve, ezeket a tanulmányokat ki sem nyomtatják, hogy a megyék ne kapcsolódhassanak bele az esetleges vitás ügyek megbeszélésébe.

(Már jó, ha itt előre jelezzük, hogy ezeknek a bizottsági munkáknak a megvitatását az 1792-es koronázó országgyűlésen olyan jól elnapolták, hogy a következő évek, évtizedek előre látható és nem látható eseményei után, csak az 1832-36-os országgyűlésen kerülnek ismét elő. Igaz, hogy még mindig I. Ferenc uralkodása idején, s igaz, hogy még mindig aktuális és megvalósítandó feladatokként. S akkor, negyven év után, java részüket törvénybe iktatják.)

Még a Habsburg-érdekek szempontjából is káros a bizottsági munkák egyszerű elnapolása, azaz: szinte semmibevevése. Ahelyett, hogy inkább további feladatokat adnának a patrióta reformereknek és szabadkőműveseknek, akik, ha nem foglalják el magukat valami ellenőrizhető feladattal, majd kitalálnak maguknak más, esetleg ellenőrizetlen és veszélyesebb tevékenységet. Tehát nem jó az elégedetleneket tétlenségre kárhoztatni, mint ahogy nagyon nem jó a fölöslegesség érzetét kelteni a besúgókban. Márpedig a fiatal és tapasztalatlan I. Ferenc császár és király mindkét hibát elköveti. Feloszlatja, mert már maga is utálja II. Lipót jól kiépített és kiterjedt besúgóhálózatát – s ez első hallásra szimpatikus és emelkedett magatartásra vallana –, csakhogy helyébe létrehozza a

magáét, kisebb létszámmal, kevesebb pénzből és – nagyon nagy hiba – néhány „átigazolással", akiknél felére, kétharmadára csökkenti a megszokott évjáradékot. Így például Martinovics Ignácét, aki pedig még buzgóbb jelentgető, mint volt korábban (persze, most kapkod, csapkod, nem ismeri még az új király gusztusát, nem tudja pontosan, hogy kiket kell följelenteni, ezért majdnem mindenkit följelent); 1500 forintos évdíját megvonja, s némi huzavona után 1000 forintnyi „kegydíjat" folyósít neki. Ez is milyen megalázó, ez a kegydíj. Az ilyen megalázások, sorozatos mellőzések és kudarcok aztán mindenre képessé teszik az embert; még arra is, hogy a király ellen valóban jó röpiratot írjon, még arra is, hogy igazi összeesküvést szőjön. Ferenc alig több mint két év alatt, 1794 tavaszára meg is teremti ezt a helyzetet.

A szabadkőműves-páholyok szétzilálása viszont még az apja műve, ő csak az „eredményt" nyugtázza. 1792 végén két patinás bécsi páholy, a *Szent Józsefhez* címzett és az *Újonnan koronázott reményhez* (látható, hogy mindkettő még a II. Józsefhez fűzött oktalan reménykedés idején jön létre, s természetesen jelentős számú magyar taggal), tehát e két páholy unja meg először az állandó és méltatlan kellemetlenkedéseket (az utóbbinak például herceg *Eszterházy Miklós* a *főmestere*, aki azért egyenesebb magatartást várt volna az uralkodótól, semmint a renegát Hoffmann és Gábelhofer támadásainak alattomos buzdítását) – munkájukat felfüggesztik, amit őfelsége igen kegyesen vesz tudomásul. A bécsiek elhatározását kisvártatva követik a linzi, a grazi, az innsbrucki, a freiburgi, a triesti és a laibachi testvérek, úgyhogy 1792-ben gyakorlatilag minden osztrák páholy beszünteti tevékenységét. A következő évben feloszlik a brünni és a három prágai páholy – vagyis 1795 májusáig csak a magyarországiak tartanak ki. Persze, hát ezek is úgy-ahogy, talán csak a látszat vagy a fedőnév kedvéért s egyre több küszködéssel.

Mindenesetre az 1790 után újra feléledt páholyok közül tizenháromnak a működéséről vannak adataink. Ezen adatok és az ismerős nevek jegyzéke szerint 1794 végéig, 1795 elejéig több-kevesebb sikerrel, de legálisan dolgozik a pozsonyi *Egyesüléshez*, a besztercebányai *Koronázott reményhez*, a selmecbányai *Erényes emberbarátokhoz*, a balassagyarmati *Erényes zarándokokhoz*, a kassai *Rettenthetetlen erényhez* (ez új név, de a régi *Égő csipkebokorhoz* címzett páholyt jelenti), a miskolci *Erényes világpolgárhoz*, a zalaegerszegi *Jó tanácshoz* (mint tudjuk, ez meg a varasdi *Tökéletes egyesüléshez* utódja), az eszéki *Éberséghez*, a brassói *Három oszlophoz*, a nagyszebeni *Szent Andráshoz* címzett, az álmosdi *Becsületességhez* (ennek *Kölcsey Ferenc* is tagja volt), továbbá egy-egy „névtelen" páholy Kolozsváron és Rahón. S ezekhez jön még a két folyamatosan működő páholy, a zágrábi *Eszélyességhez* és a pesti *Nagyszívűséghez*: összesen tehát tizenöt. Hanem itt lesz egy kis bökkenő megint.

Emlékszünk még, hogy a *Nagyszívűség*ben tagadták meg a II. József gyógyulásáért mondandó imát, s erős felháborodásukban még akkor elhatározták, hogy a német nyelvről áttérnek a latinra. A kalapos király halála után ebben a szellemben kezdik meg tevékenységüket, s első dolguk, hogy *Szakmáry* és *Nagyváthy* a rituálé teljes szövegét latinra fordítja. Úgyhogy már 1790. május 10-én megtarthatják az első latin nyelvű ünnepi munkát a pozsonyi országgyűlésre utazó *gróf Forgách Miklós* tiszteletére. Két hónap elteltével tisztújítást tartanak: *Schaffrath* lesz a *főmester, helyettese Laczkovich;* s az ezt követő két évben, a többi páhollyal ellentétben, bámulatos gyarapodásnak örvendezhetnek. Huszonhat új tagot vesznek föl (ezek közül az ifjabb *gróf Festetics Lajost* a *szónok, Haller gróf* magyarul is üdvözli, amely első eset a páholy történetében) – míg a szellemi gyarapodást *Nagyváthy János* négy könyvének megjelentetése jelzi. A négy brosúra közül ma is figyelemre méltó az az „elődatált" utópisztikus munka („A tizenkilencedik században élt igaz magyar hazafinak öröm ódái" – A *Nagyszívűség*nél MDCCC), amelyben Nagyváthy azt fejtegeti, hogy az emberi társadalomnak minő fejlődést kell elérnie száz év alatt, vagyis a XIX. század végéig. Ezek címszavakban a következők:

– a pór már nem rabszolgája földesurának, hanem munkatársa és barátja;

– a katolikus egyház lemondott a coelibátusról és túl pazar javadalmairól, hozzájárult a közterhekhez, és a más hitűek iránti türelem jellemzi;

– a nemesség lemondott adómentességéről, a zsidókat pedig fölmentették a türelmességi adó fizetése alól;

– a büntetőtörvényt a javítás és nem a büntetés szellemében dolgozták át;
– az oktatás állami tulajdonban és irányítással egységes és általános;
– a nép nyomorán árvaházak, kórházak, tébolydák enyhítenek.

Ezek bizony korai örömódái voltak a XVIII. század végén élő igaz magyar hazafinak, s még ha sok minden meg is valósult belőlük száz év alatt, minden azért mégsem, még a mai napig sem, kétszáz év elteltével.

Érdemes bepillantani a *Nagyszívűséghez* címzett páholy pénztárkönyvébe is: 1792. június 13-ig összes bevételük 1845 forint 22 krajcár. Pénzekről eddig még nemigen esett szó, tehát nem árt tudni, hogy ezek *díjemelések*ből (felvételkor, vagyis az első fok elérésénél 30 forintot, másodiknál 15 forintot, harmadiknál 30 forintot kell befizetni az emelkedő szabadkőművesnek), továbbá *havi tagdíjak*ból és *alamizsnapénz*ből (az úgynevezett „özvegyperselyből") gyűlnek össze; jut tehát bőven a jótékony adakozásokra is. Hiszen mint önálló, magyar alapítású *Draskovich páholy*, nem tartoznak egyetlen főhatósághoz sem; nem kell havi *fejpénzt* fizetniük se Bécsbe, se Prágába, se Berlinbe. Közös kiadásuk viszont csak a páholy bérlete (évi 200 forint) és a szolgáló testvér bére (havi 2 forint). Így az összes kiadás levonásával a páholynak maradt 1133 forintnyi vagyona jótékonykodásra, könyvek kiadására, külföldi folyóiratokra, sőt kamatmentes kölcsönökre is. Érthető hát – legalábbis erős a gyanúnk – hogy a pesti *Nagyszívűséghez* címzett páholy megszüntetését nem csupán nyilvánvaló „rebellis volta", de az irigység is motiválta. Hiszen emlékezhetünk II. Lipót erre irányuló kísérleteire, s arra a félmondatra, hogy ezt végül egy *Aigner* nevű kapitány által sikerült csak elérnie. De ekkor már I. Ferenc uralkodik.

Mindebből arra következtethetnénk, hogy ez az *Aigner Ferenc Ádám* is ugyanolyan „jó embere" volt Lipót császárnak, mint a többi, besúgóvá lett egykori szabadkőműves, és hát az előbbi fölvezetésből nem is gondolhatunk másra. (Márpedig itt a „lehetséges világok" poétikájának egyik csapdájával állunk szemben, hogy egy félmondattal utaljunk a korszak irodalomelméleti vitáinak leibnitzi vezérmotívumára; annál is inkább, mert ez az esszé amúgy is rengeteg példát adhat ezekre a csapdákra.) Amit tehát ez a fölvezetés sugallhat, hogy tudniillik *Aigner Ferenc* is besúgó, és pénzért meg valamiféle sértettségből vállalkozik eme „galád tettre", mindez hamis következtetés lenne, s rossz irányba vinné megítélését. Alakja, szerepe a magyar szabadkőművességben mindenesetre ellentmondásos, ennélfogva megítélése is a különböző történeti munkákban, éppen ezért kissé bővebben kell vele foglalkoznunk.

Esztergomban született 1751-ben, s katonai pályára lépve az Eszterházy-gyalogezred hadnagyaként a térképészeti csapathoz osztották. Feladatuk Dél-Magyarország felmérése volt, s eközben hosszabb ideig Temesváron állomásozva, belép a *Három fehér liliomhoz* címzett páholyba, ahol később mesterré is avatják. Följegyzik róla, hogy fiatal kora ellenére igen olvasott, s különösen ismeri a szabadkőművességre vonatkozó irodalmat. Még itt a Rózsakeresztes rendnek is lelkes híve lesz, elannyira, hogy amikor 1786 júniusában Eszékre helyezik, s ott a János-ünnepet együtt ülik meg az *Éberséghez* nevű Niczky-féle páholy tagjaival, Aigner több testvért megnyer a Rózsakeresztes rendnek. Ezután Péterváradra kerül, ahol ugye nincs páholyélet, mígnem 1788-ban, már főhadnagyként, visszavezénylik szülővárosába, a katonai nevelőintézet tanárának. 1790-ben már kapitány, s amikor csapatát Németalföldre vezényelnék, ő Prágában megbetegszik, s majdnem egy évig kórházi ápolásra szorul. Lábadozása idején megismerkedik az ifjabb *Kinigl gróf*fal, a prágai skót páholy *főmester*ével, aki 1791 elején *lovaggá* (*Eques a Pannónia*) avatja. Beletanulva így a templomos rendszerbe, Aigner most már teljes érdeklődését és energiáját ennek szenteli, s elhatározza, hogy Magyarországon is elterjeszti ezt a rendet. Hogy életét eztán már csak a szabadkőművességnek szentelhesse, nyugdíjazását kéri a hadseregtől, s mielőtt elhagyja Prágát, a legmagasabb lovagi fokot (*Eques professus*) is eléri, és Kinigl támogatásával, aki egyben ennek a rendi igazgatóságnak is elnöke, Bécsen át Pestre indul.

Mielőtt tovább követnénk Aigner Károly Ádám nyugalmazott kapitány ellentmondásos tevékenységét a magyar szabadkőművesség történetében, néhány mondattal világosítsuk meg, hogy mi is ez a *prágai prefektúra*. A szabadkőmű-

ves-mozgalmon belül létrejött templomos lovagrendről már tudjuk azt, hogy Franciaországban alakul az 1730-as évek közepén egy skót származású lovag, *Michel de Ramsay* kezdeményezésére, aki kitalálja, hogy a szabadkőművesek a keresztes lovagok utódai. Ennek megfelelően s a lovagrend mintájára beiktatja a magasabb fokozatokat, először a negyedik, úgynevezett *skót fok*ot, amely csak a *mesterek*ből választott vezetőséget jelenti, majd ezek fölé a többi, összesen harminchárom lovagi fokozatot – és a szabadkőműves-páholyok rendszerét teljesen a különböző lovagrendek (Johanniták, Máltai Lovagok stb.) szervezeti felépítése szerint a katonai egységek és parancsnokságok mintájára szigorú *területi* alá-, fölérendeltségbe osztja. A szisztéma már Franciaországban is tarka változatosságban jelenik meg, majd átterjedve Németországra, Hollandiára, az osztrák tartományokra tovább színeződik. A magas fokú rendszerekből most csak a *Clermont-félét* emeljük ki, amely szintén Párizsban alakul 1754-ben, onnan terjed át Berlinbe, Prágába, Bécsbe. Ez a rendszer *hét fok*ot ismer, s Európát kilenc *tartomány*ra osztja; közöttük a hetedik tartomány Észak-Németország, ahová Csehország is tartozik. A hetedik tartomány négy *subpriorátus*ból, s ezek mindegyike több *prefektúrá*ból áll; így például a *drezdai subpriorátus* öt prefektúrája közül egyik a *prágai prefektúra*. Ez 1765 elején alakul, majd a szokásos hiúsági perpatvarok és kalandorakciók után 1772 közepén indul egyenletes fejlődésnek *gróf Kinigl Sebestyén* és fia, *gróf Kinigl Gáspár Ármin* vezetésével. Húsz évvel később emez ifjabb Kinigl gróf pártfogásával indul tehát Magyarországra Aigner kapitány.

Bécsben kihallgatást kér II. Lipóttól, aki – nem minden hátsó szándék nélkül – szívesen támogatja Aigner tervét, hogy Pesten „új német páholyt" alapítson. 1791 végén érintkezésbe lép a *Nagyszívűséghez páholy* néhány elégedetlen tagjával (*Kreil Antal*lal, *Gabelhofer Gyulá*val, *Cseh-Szombati Józseff*el, *Molnár János*sal, *Miliovoin Györggy*el stb.) akik hajlandóak új páholyt alapítani, s elhatározzák, hogy 1792. január 20-án ünnepélyesen megnyitják a *Hét csillaghoz* címzett templomos páholyt a pesti Magyar utcában, Kreil lakásán. Végül, némi személyes ellentét és hiúság okán január 27-én lesz az ünnepség *Macher András* házában, de ez nem változtat a lényegen: megkezdődik a patinás *Nagyszívűséghez páholy* bomlása. És Aigner tovább bomlaszt, sőt már robbant is.

Június 3-án értesíti a *Nagyszívűséghez* tagjait, hogy új páholyában értekezletet tart a többi szervezethez való viszonyukról, amelyre meghívja a nagynevű testvérpáholy képviselőit is. Itt a vendégeknek, a szabályoknak megfelelően, bemutatja a prágai prefektúrától kapott alapítólevelet és a maga felhatalmazását, majd kéri az ő jogosítványuk bemutatását. A *Nagyszívűséghez* címzett páholynak természetesen nincs ilyen, lévén, hogy magyar alapítású, s a Draskovich-szisztéma szerint működő. Ám ezt Aigner mint „Eques professor" nem fogadhatja el, s így nem is jósol nekik hosszú életet. Zavar, elbizonytalanodás, némi félelem is úrrá lesz a régi páholytagokon, s az augusztus 21-én megtartott, ám eredménytelenül végződő tisztújító munkájukon elhatározzák, hogy az újabb választást bizonytalan időre elhalasztják. Addig a régi vezetőség *Schaffrath főmester* „kalapácsa alatt" folytatja a munkát, de tisztújításra már nem is kerülhet sor: 1793 márciusában feloszlanak. Tehát így értendő az a korábbi vádló félmondat Aigner kapitány felszámoló tevékenységéről.

Pedig hát Aigner, mint már utaltunk is rá, egyáltalán nem sorolható a strohmayerek és gábelhoferek közé; nem is tudja róluk, hogy új páholyának lelkes alapító tagjaiként titokban császári ágensek. Hogy a júdáspénztől olyan lelkesek. Nem, ő csak „reguláris" szabadkőműves, aki komolyan veszi az esküjét, a szabadkőművesit is meg a szigorúbb és merevebb lovagit is; és hát nem szereti a „szabadcsapatokat", a „népfölkelőket", ahogy később, egy nagyobb horderejű ügy során Görgey sem szerette, Mészáros Lázár sem szerette. S lehet, hogy a hadvezetés, meg a katonai regula szempontjából nekik volt igazuk, mégis szívünkhöz Bem József és Petőfi Sándor áll közelebb.

E föntebbi „szerecsenmosdatás" jogosságát csakis Aigner további tevékenysége támasztja alá. 1793. március 15-én a *Hét csillaghoz* címzett páholy befogadja a megszűnt *Nagyszívűséghez* huszonhárom tagját, és a régi páholy berendezéseit is átveszi. Ez még persze semmit sem bizonyít. Csakhogy ezt a befogadást ő igen jó érzékkel „egyesülésnek" titulálja ünnepi beszédében, s kijelenti, hogy miután ez az egyesülés a

kölcsönös megállapodás eredménye, így a páholyban tetszés szerint használhatják a latin és a német nyelvet, ezért a templomos rend szertartásait és törvénykönyvét is lefordíttatja latinra. Részint ennek hatására egyre többen csatlakoznak Aigner páholyához, immáron a legjelesebb férfiak is; részint pedig sokaknak imponál a kidolgozott tervhez igazodó rendszeres munka, a részvétel megkövetelése, a kapitány határozott viselkedése a belső ellenzékkel szemben, valamint fáradhatatlan buzgalma a templomos rend elterjesztésében. Még 1792 novemberében Budán is alapít egy páholyt az *Egyesüléshez* címezve; majd a két páholyt vezető és felügyelő skót páholyt 1794 júniusában iktatja be, *Ferenc, az őrködő oroszlánhoz* címezve.

Mi tagadás, ebben a névadásban lappang egy kis egészséges szervilizmus, bár nemigen tér el az általánosan elfogadott szokásoktól, sem a korábbi gyakorlattól, de az is lehet, hogy Aigner tudatosan játssza „fölfelé" a jóhiszemű tájékozatlant. Hiszen 1794 első páholymunkáján maga olvassa fel a testvéreknek a már másfél éve „önként feloszlott" bécsi páholyok nyilatkozatát, s ezt követően a prágai káptalan feloszlását sem tudja tovább titkolni – és mit tesz erre a vakmerő pesti főmester? Valami modern előre menekülési ösztönnel skót páholyt alapít, sőt csaknem azzal egyidőben megnyitja Magyarországon az első *magas fokú káptalant*. Mintha a prágaiak helyére állna.

Hanem a szeptember 2-i munka jegyzőkönyve arról árulkodik, hogy a kapitány sem tudja sokáig tartani a lelket a testvérekben: híre jön, hogy Bécsben a nyár folyamán letartóztatták és bebörtönözték az úgynevezett *jakobinusok*at (köztük *Martinovics*ot), s Pesten is sokat lefogtak (*Hajnóczy*t, *Szentmarjai*t, *Laczkovics*ot).

VI. Föld alatt – ég alatt

A kapitány utóvédharcai

Ami a következő kilenc hónapban történik, azt valamennyien tudjuk, benne van az iskolai tankönyvekben is, fölösleges lenne itt részletezni. Az 1794. november 11-én megkezdődött *felségsértési és hazaárulási per*ben (miközben még folyamatosan tartóztatnak le gyanúsítottakat, például *Kazinczy*t csak december 14-én) összesen negyvenkilenc vádlott fölött ítélkezik a Királyi Tábla és a föllebbviteli Hétszemélyes Tábla. A negyvenkilencből hárman meghalnak az ítélethozatal előtt (közülük ketten öngyilkosságot követnek el a letartóztatáskor); tizenkettőt fölmentenek; tizennyolcat egytől tíz évig terjedő börtönre ítélnek és tizenhatot ítélnek fej- és jószágvesztésre. Kemény ítéletek azért a voltaképpen semmiért; azért a két *Kátén*ak nevezett röpiratért, amelyet oly bonyolult konspirálgatással másolgatott néhány naiv franciabarát illuminátus. Tehát az ítéletek aránytalanul szigorúak, még akkor is, ha a tizenhatból csak hét elítélten hajtják végre a fej- és jószágvesztést. Mert, s ezt is tudjuk valamennyien, Martinovicsék kivégzése után két héttel, 1795. június 2-án a Generális-kaszálón megismétlődik a véres jelenet: *Őz Pál* ügyvédnek és *Szolártsik János* jurátusnak is fejét veszi a bakó.

Mi van a másik tizeneggyel? Ez már kevésbé ismert történet, érdemes röviden elsorolni.

KAZINCZY FERENC táblabíró és író. A Királyi Tábla ítélete: fej- és jószágvesztés; a Hétszemélyes Tábla ítélete: fej- és jószágvesztés; királyi kegyelemmel: 10 év várbörtön; szabadul 6 év múlva: 1801. június 28-án.

LANDERER MIHÁLY nyomdász. A Királyi Tábla ítélete: 10 év börtön; a Hétszemélyes Tábla ítélete: fej- és jószágvesztés; királyi kegyelemmel: várbörtön; megőrül és meghal a börtönben 1807-ben.

SZÉN ANTAL kamarai számvevő. A Királyi Tábla ítélete: fej-

és jószágvesztés; a Hétszemélyes Tábla ítélete: fej- és jószágvesztés; királyi kegyelemmel: 10 év várbörtön; szabadul: 7 év múlva, 1802-ben.

SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ magántitkár, költő. A Királyi Tábla ítélete: fej- és jószágvesztés; a Hétszemélyes Tábla ítélete: fej- és jószágvesztés; királyi kegyelemmel: 10 év várbörtön; meghal a börtönben 1795. október 6-án.

SZLÁVY JÁNOS jurátus. A Királyi Tábla ítélete: fej- és jószágvesztés; a Hétszemélyes Tábla ítélete: fej- és jószágvesztés; királyi kegyelemmel: 10 év várbörtön; szabadul: 7 és fél év múlva, 1803. január 15-én.

SZULYOVSZKY MENYHÉRT táblabíró. A Királyi Tábla ítélete: fej- és jószágvesztés; a Hétszemélyes Tábla ítélete: fej- és jószágvesztés; királyi kegyelemmel: 10 év várbörtön; szabadul: 6 év múlva, 1801. június 4-én.

UZA PÁL ügyvéd. A Királyi Tábla ítélete: 10 év várbörtön; a Hétszemélyes Tábla ítélete: fej- és jószágvesztés; királyi kegyelemmel: 10 év várbörtön; szabadul: 7 és fél év múlva, 1803. február 27-én.

VERHOVSZKY SÁMUEL ügyvéd. A Királyi Tábla ítélete: fej- és jószágvesztés; a Hétszemélyes Tábla ítélete: fej- és jószágvesztés; királyi kegyelemmel: 10 év várbörtön; meghal a börtönben 1797. augusztus 3-án.

VERSEGHY FERENC volt pálos szerzetes, költő. A Királyi Tábla ítélete: fej- és jószágvesztés; a Hétszemélyes Tábla ítélete: fej- és jószágvesztés; királyi kegyelemmel: 10 év várbörtön; szabadul: 8 év múlva, 1803. augusztus 28-án.

Ez a monoton felsorolás, ezekkel a szenvtelen tömör adatokkal talán még riasztóbb, még sorvasztóbb, mint a mutatványos lenyakazás. S ezt pontosan tudja az okosságáért már korábban megdicsért *Sándor Lipót* főherceg is, az alig huszonhárom éves nádor, a Hétszemélyes Tábla elnöke. A tárgyaláson, amikor *Németh János*, a Szent Korona ügyésze vértolulásos arccal először *Batsányi*ra is, *Kazinczy*ra is halálbüntetést kér, az ifjú nádor rendre utasítja: *Ne kapkodjunk, ügyész úr! Költőket nem szoktunk nyakazni! A mártíromság túl jól áll nekik, nekünk pedig túlzottan is veszélyes! Várfogság, száműzés nyolc vagy tíz évre! Az pusztítóbb, mert elfelejtik őket!*

És amikor Batsányit, aki a per kezdetén még az egyik fővádlott, hiszen Martinovics a legközelebbi munkatársaként említi minden vallomásában, majd a hosszú bizonyítási eljárás után a Királyi Tábla elég rejtélyes módon fölmenti – akkor a Hétszemélyes Tábla elnöke mégiscsak rásóz egyévi várfogságot: *Magát pedig, Batsányi, túl korán mentették föl. Azért ezt-azt csinált! Mi tudjuk azt. Meg hát a versei! Hová figyeljünk? A sorsunk Párizsból jön? Ejnye, ejnye!*

Ismerjük el, okos volt ez a Sándor Lipót, igazán kár érte, hogy olyan fiatalon meghalt. Mert alig fejezi be a nagy per levezénylését, s a belőle leszűrt tanulságokat összefoglalva tanácsokkal látja el bátyját, I. Ferenc császárt, néhány napra hazamegy, hogy Laxenburgban családi körben ünnepelhessék meg huszonharmadik születésnapját. Ott aztán, mint amatőr pirotechnikus, az ünnepi tűzijátékhoz maga készíti a petárdákat, ám az egyik felrobban a kezében, s olyan súlyos égési sebeket szenved, hogy két nap múlva belehal. Ha hinnénk az afféle közvetlen, „kézi vezénylésű" isteni igazságszolgáltatásban, azt mondhatnánk: megérdemli, hogy szinte egyszerre temessék el az utóbb kivégzett *Őz Pál*lal és *Szolártsik Sándor*ral. És lehet, hogy ő megérdemli, de mi nem érdemeltük meg. Mert az ő friss indulatból írott tanácsaihoz tartja magát a császár még évtizedekig, amit aztán a kisebbik testvér, a Sándor Lipót helyébe lépő József nádor csak igen lassan tud mérsékelni.

És mi van a szabadkőművesekkel? Félnek, rejtőzködnek természetesen. De hát hogy is ne félnének? A „testvéreket" sorra lefogják, majd elítélik; néhányukat kivégzik, a többit börtönbe vetik, s a legtöbbjét szinte csak „találomra", mert aki nem kerül a hálóba, az is úgy érezheti, hogy őt is elítélhetnék, akár le is nyakazhatnák, de legalább rányomhatnának hat-hét év várbörtönt, ahogy szegény Kazinczyra is például, mert azért annyi „bűne" majdnem mindenkinek volt, akiket itt az utolsó ötven oldalon megneveztünk. Úgyhogy a „titkolózás", amivel mindig vádolták a szabadkőműveseket, s amely eddig inkább csak a hagyományőrző rítus része volt, ekkor már minden korábbinál parancsolóbb életszükséglet, az életben maradás föltétele. Pedig most még nincs is semmiféle tiltó rendelkezés.

Az előző fejezet végén említett 1794. szeptember 2-i munkán több testvér javasolja is a páholy feloszlatását, de Aigner

éppen az érvényben lévő engedélyekre hivatkozva nyugtatgatja őket. És a *Hét csillaghoz* címzett páholyban tovább folynak a munkák, bár ezek jobbára csak „szakmai alakizásból" állnak: felolvassák a szabályokat, magyarázzák az inaskátét meg a szabadkőművesi hitvallást a rend igazi céljairól, a barátság és a testvéri szeretet értékeiről. De ez már csak olyan „fütyörészés", amilyennel az ember általában félelmét leplezi a sötétben. Hanem az már mégis meghökkentő bátorságról tanúskodik, hogy még 1795. június 2-án, Őz Pálék kivégzésének napján is szabályos munkát tartanak. Ekkor Aigner ismét felolvassa azokat az 1792. március 16-án kelt császári rendeleteket, amelyek a szabadkőművesség oltalmát biztosítják, de már megtoldja azzal a záró figyelmeztetéssel, hogy minden testvér kötelessége haladéktalanul jelenteni a *főmester*nek vagy a *felügyelő*knek, ha valamilyen titkos társaságot fölfedez. Na hát ez aztán még a legelszántabb „fölfedezőnek" is teljesíthetetlen feladatot jelentene ezekben a napokban. Ha csak magukat be nem jelentik. A császár viszont már semmiféle jelentésre nem kíváncsi.

Az 1795. június 11-én kelt parancs az egész Monarchiában betiltja a szabadkőművességet, s a parancsot, a kabinetiroda részéről *gróf Pálffy Károly*, az egykori tartományi nagymester szignálja. Szegény Pálffy tíz év után másodszor kényszerül efféle kínos utasítások szétküldésére és betartatására. De a magyar helytartótanács csak két hét múlva küldi át a leiratot Aignernek, s ekkor már a vezetése alatt működő páholy is kénytelen tudomásul venni *„amit a jelen viszonyok a közigazgatástól megkövetelnek"*, tehát nem tartanak több páholymunkát, csupán a feloszlatás módjának megbeszélésére jönnek néhányszor össze. De minthogy ezen megbeszéléseken kitűnik, hogy a páholy berendezésének fölszámolása, irataik rendezése és a közös javak megfelelő elosztása több időt igényel, Aigner újabb egy hónap elteltével, július 22-én levelet küld a császárnak, amelyben kéri az uralkodót, engedélyezzen számukra még három hónapot ügyeik megfelelő elrendezésére. Egy hétre rá jön a rendőri hivatal válasza: *igen rossz példát mutatnának, ha bármilyen ürüggyel tovább is látogatnák a páholyukat, ezért annak teljes felszámolását egy e célra kiküldött hivatalnok jelenlétében haladéktalanul kezdjék meg, s az okmányokat és jegyzőkönyveket a biztos megőrzés végett lepecsételve adják át. Mindezek megtörténtéről pedig a páholy lelépő elnökségétől hivatalos jelentést kérnek.*

Ezek után úgy látszik, hogy most aztán végérvényesen, vagy legalábbis igen hosszú időre megszűnik mindenféle szabadkőművesség Magyarországon. A látszat megint csalóka. Legföljebb annyit mondhatunk, hogy 1795-tel lezárul az első korszak. Csupán annyi történik, hogy a szabályos páholymunkákat függesztik föl; nincs kötény, kesztyű, kalapács, szőnyeg, de azért a „testvérek" ilyen-olyan alkalomból s ürüggyel összejönnek. Ötven év múlva, 1845-ben még tizennyolcan élnek a régiek közül, s tizenegy részt is vesz a közös János-ünnepélyen. Még *Batsányi* is él, igaz, hogy ő már nem mozdul ki Linzből; ő már ötven éve nem jön Magyarországra. De ez egy másik tragikus történet, amely most nem a mi tárgykörünkbe tartozik. Hiszen a magyarországi testvérek sorsa sem érdektelen.

Tehát 1795. július végén Aignerék nyilván eleget tesznek a kabinetiroda parancsának: leltárszerűen leszerelik a páholy berendezéseit, összeszedik és lepecsételve átadják a föllelhető okmányokat és jegyzőkönyveket, de a páholy helyiségét még 1796-ban is bérlik, s ott időnként összejönnek, nyilván valami „olvasóegylet" címén. De valószínűleg ők döntötték el, hogy az okmányok közül is melyek azok, amelyek „föllelhetők", különben aligha tudnánk ennyit is a működésükről. Azután a következő évtizedben szinte szenvedélyévé válik a kapitánynak a különböző szabadkőművesi levéltárak és rózsakeresztes iratok összegyűjtése. Mert miután 1796-ban *gróf Sweerts*től megkapja a már korábban feloszlott prágai rendi igazgatóság teljes levéltárát, ennek birtokában aztán már mindent elkövet, hogy bécsi lakásának „magángyűjteménye" minél teljesebb lehessen. S minthogy hiába kilincsel tíz évig az udvarnál, hogy valami szerény hivatalhoz juthasson, féltett kincseit 1805-ben végül eladja *gróf Festetics Antal*nak, aki az iratokat száznégy vaskos kötetbe rendezve dégi kastélyába viteti.

Természetesen ennek a fölbecsülhetetlen gyűjteménynek is meglesz a maga sorsa – de a következő száznegyven év alatt szerencsére java részét feldolgozzák (például Abafi-Aig-

ner Lajos összeállít belőle öt német nyelvű és egy magyar nyelvű könyvet), s ezáltal legalább valami átmentődik az 1945-ben leégett dégi kastély kézirataiból.

„Keresztelő János prédikációja"

De milyen jól jött most, 1795 után a magyarországi szabadkőműveseknek, hogy annak idején, a Draskovich-szisztéma kialakulásakor eleve számoltak a lazább páholymunka lehetőségével, sőt olykor kívánatosnak is tartották, hogy akár mezőn vagy erdők tisztásain jöjjenek össze! Most ezek a „szabadtéri páholyok", amelyek inkább hasonlítottak *id. Pieter Bruegel* festményére, semmint egy „szabadkőműves templomra", a Varasd-környéki erdőkből áttevődtek a Dunántúlra; Keszthelyre például, a *Helikon-ünnepségek* idején, vagy Balatonfüredre, Csopakra, Szántódra, ahol *Arion* birtokán szüretkor a szőlősdombok között vagy pinceszereken találkozhatott „testvéreivel" az átutazó Zemplén megyei *Orfeusz.* És hát milyen szerencse, hogy az a mintegy ezerötszáz szabadkőműves, akik a Magyar Királyság területén tevékenykedtek, hosszabb-rövidebb ideig mindnyájan a Draskovich-szisztémát követték!

Hanem hát ez a pantheista idill még odább lesz, majd csak a következő évszázad tízes éveiben: ahhoz még *Orfeus*znak előbb ki kell szabadulnia Kufsteinből, ahhoz még előbb *Helikon*nak is, *Arion*nak is föl kell ocsúdnia az ijedségből. És az első ijedségre még rá is dupláz a hatalom: újabb elfogatások, újabb perek kezdődnek.

Sándor Lipót szerencsétlen halála után a mindössze tizennyolc éves József főherceget nevezi ki a császár Magyarország nádorává, s az új helytartót egyebek mellett ezzel indítja Budára: *Magyarország tele van szabadkőművesekkel, illuminátusokkal. Ezeket „nemcsak gyűlölnöd kell, hanem az effajta emberek után nyomoztatni kell, és anélkül, hogy feltűnően üldöznéd őket, lehetőleg bocsássák el őket az állam szolgálatából"*.[22] A tapasztalatlan fiatalember, a későbbi legendás *József nádor*, a Habsburgok „magyar ágának" alapítója, akinek majd annyi mindent

[22] Poór János: „Kényszerpályák nemzedéke" *1795-1815*. Gondolat, 1988. 49. old.

köszönhet a reformkori Pest és egyáltalán Magyarország, hogy egészen természetes, ha családjából az egyetlen, akinek szobra háborítatlanul állt s áll ma is Budapesten, a nevét viselő tér közepén – tehát ez a fiatalember első hivatali hónapjaiban-éveiben teljesen meg akar felelni bátyja elvárásainak. Meg hát valójában még nem is ő intézkedik, hanem a mellérendelt tanácsosok, elsősorban Németh János jogügyi igazgató, a Jakobinus-per vérbírája. Úgyhogy a császári instrukcióknak megfelelően először csak „feltűnés nélkül" lecserélik a főhivatalnokokat: *gróf Zichy Károly* országbírót, *Ürményi József* személynököt, a Királyi Tábla elnökét, *gróf Haller József*et, a katonai ellátás felelősét. Majd – valamivel nagyobb feltűnést okozva – leváltják a pesti egyetem öt tanárát: *Barich Bélát*, *Haliczky Andrást*, *Kreil Antalt*, *Koppi Károlyt és Schedius Lajost*, továbbá felforgatással vádolják a szellemi élet olyan vezetőit, mint *gróf Török Lajost*, a kassai tanulmányi kerület igazgatóját, *Tichi Istvánt*, a kassai, *Szaller Györgyöt*, a pozsonyi akadémia tanárát és *Piller Celesztint*, a kőszegi piarista gimnázium igazgatóját.

S 1796-ban megindulnak a nyílt politikai vizsgálatok is, elsősorban a Zala és Zemplén megyei vezetők ellen: *Spissich János, gróf Festetics György, gróf Szapáry Péter,* illetve *Orczy* főispán, *Kazinczy András, gróf Sztáray Mihály* és *Rhédey Lajos* a leggyanúsabbak. Végül is a négy évig tartó procedúrában kereken száz embert fognak perbe, és sújtanak kisebb-nagyobb büntetéssel. De azért ezekben az izzadságos koncepciós perekben két szerencsétlen „franciás összeesküvőt", *Zsarnóczay János* ügyvédet és *Mikola István* jurátust sikerül halálra ítélni, s ki is végzik őket 1802. június 14-én. Egyszóval a „bukolikus páholymunkáknak" sem jött még el az ideje.

Azért mégiscsak történik valami, kezdődik egy kis mozgolódás: kezdik megvalósítani a páholyokban megfogalmazott célokat. *Berzeviczy Gergely* kiadja a „Magyarország kereskedelméről és iparáról" című könyvét, 1797-ben Lőcsén jelenik meg latinul („De commercio et industria Hungariae"), majd 1802-ben németül is Weimarban („Ungarns Industrie und Commerz"), amely mű bevallottan, hiszen hivatkozik is rá, *Skerlecz Miklós*nak az 1790-91-es országgyűlési bizottságban végzett munkáján alapszik. („Skerlecz *az osztrák-magyar gaz-*

dasági kapcsolatot elemezve a gyarmat szót használta a viszony lényegének kifejezésére. Az elmaradottság elsődleges okát adminisztratív rendelkezésekre vezette vissza. ... művéből száraz tényszerűségében az osztrák politikai vezetés elleni vádirat kerekedett ki.")[23] Mint már tudjuk, ezeket a bizottsági munkákat hosszú időre elsüllyesztik – csak 1826-ban jelennek meg nyomtatásban –, megtárgyalásukat még hosszabb időre elnapolják – az 1832-36-os országgyűlésig –, s így Berzeviczy könyve nemcsak „költőien szenvedélyes" olvashatósága, de hozzáférhetősége okán is felbecsülhetetlen cselekedet. Tegyük hozzá, hogy ezt a Skerlecz-Berzeviczy-vonalat követi majd a már formálisan nem szabadkőműves *Széchenyi István* „Hitel" című könyvében.

Hanem 1802-től a kulturális és tudományos bizottság javaslatait a gyakorlatban is kezdik megvalósítani. *Széchényi Ferenc*, a királyhoz küldözgetett hosszan tartó s hiábavaló kérelmezések után maga alapítja meg előbb a *Nemzeti Könyvtár*at, majd a *Nemzeti Múzeum*ot. Nagyjából ugyanazokkal, akikkel még 1790. október 3-án határozták el egy tudóstársaság felállítását, de ha akkor a krónika nem említette volna *Kovachich Márton György* nevét, az most feltétlenül ide kívánkozik: legtöbbet talán ő dolgozott a később Széchényiről elnevezett könyvtár létrejöttén. Tehát tetszik, nem tetszik, ami a kultúra és tudomány területén a *reformkor*ban megvalósul – beleértve természetesen a *Tudományos Akadémiát* is 1825-ben –, ez mind a betiltott és „nem létező" szabadkőművesek műve.

1814 után pedig már nem csupán szabadtéri vagy pincemélyi összejöveteleikről tudunk, de néhány új titkos páholy keletkezéséről is; például a Komárom megyei Füssön, *Tersánszky Sándor* császári és királyi kamarás kastélyában vagy Selmecbányán, amelyet fiatal bányatisztviselők alapítanak 1838-ban. Ezek a fiatal bányatisztek pedig jóval a betiltó rendelet után születnek valamennyien; közvetlen kapcsolatuk nincs, de még emlékeik sem lehetnek a hajdan szabályosan működő páholyokról, hanem megszerezve az előző században használt helyi rituálét, elkezdenek „dolgozni" a maguk szakállára. Ami azért annyit mégis bizonyít, hogy a szabadkőművességről, annak céljairól a következő nemzedékek is

[23] Poór János: i. m. 81. old.

tudnak, sőt egyet is értenek azokkal, ha új páholyokat mernek alapítani.

Hanem hát azt a korábban említett *füssi páholyt* nem intézhetjük el egy félmondattal, s nem csak azért, mert hosszabb életű és minden tekintetben jelentősebb volt a naiv selmecbányai kísérletnél. Noha ez sem szabályos, *reguláris* páholy, de minthogy néhány tagját (vagy „majdnem-tagját") névről is ismerjük, s közülük kettővel még a későbbiekben is találkozunk, így hát miattuk kell itt hosszabban elidőzni. Tehát Tersánszky Sándor helybéli nagybirtokos „kalapács-vezetése" mellett itt dolgozik *Sárközy József*, Komárom megye alispánja, *Barkassy Imre*, udvari tanácsos, *Botka Tivadar* történész, *Balogh János* országgyűlési képviselő, híres szónok és *Thoma M. Ágoston* pesti könyv- és zenemű-kereskedő. Arról nincs tudomásunk, hogy a páholy megalapítása előtt bárkit is szabadkőművessé avattak volna valamely „szabályos és tiszteletre méltó páholyban", csupán Thomáról tudni, hogy később, valamikor 1842 és 45 között nyer mesterfokot a bajorországi *Fürth*ben, az *Igazság és barátság* nevű páholyban.

És ebbe az *irreguláris* füssi páholyba kéri fölvételét 1842-ben egy harmincegy éves fiatalember, *Besze János*, akit már 1834-ben szabályosan testvérré avatott a Pávia melletti Cremában a *Szent Pantaleone* című itáliai páholy. (A páholy jelmondata: „Italia unita", s Besze itt a *fratre Capistrano* nevet kapta.) 1842-ben Besze János már ismert és népszerű ember Komárom megyében; 1836-tól Esztergomban él, s a fiatal ügyvéd heves ellenzéki szónoklataival híresedik el a vidéken, úgyhogy rövidesen a fegyveres polgárság őrnagy-parancsnokává, majd a megyei nemesség hadnagyává választják. De nemcsak őt ismerik – ő is jól ismeri a füssi páholy tagjait (hiszen Balogh János családjánál még házitanítóskodott is 1835-ben), mégis visszautasítják a felvételét. Hivatalosan (vagy barátian?) azzal magyarázzák a kitérés okát, hogy ők, mármint a füssi testvérek, nem esküsznek a Bibliára, Szent Jánost se tartják védszentjüknek, hanem egyedül a természet törvényeit ismerik oly alapnak, amelyen célszerűen s biztosan épülhet föl az emberi méltóság temploma. S aki egyszer már fölesküdött a Bibliára, ahogy ugye Besze János testvér is abban a cremai páholyban, hát az már nem lehet hitszegő, s ezt a füssiek nem is kívánhatják tőle.

Vajon mi lehetett az elutasítás valódi oka? Talán a félelem, a túlzott óvatosság? Abafi följegyzi róluk, hogy „a páholy munkáit fölöttébb titkon és mindig csak búcsú és névnap alkalmával tartották, amidőn nagyobb gyülekezet fel nem tűnt". És ha meggondoljuk, hogy Besze már Pozsonyban, az 1832-es országgyűlés idején jurátusként is minden zajosabb mozgalomban benne volt, meg is dorgálták többször, aztán a 40-es, 42-es országgyűléseken nyíltan szabadkőműves-eszméket hirdetett, akkor érthető, hogy ezek a megállapodott megyei urak, még ha szabadelvűek is, óvakodnak ettől a fiatalembertől. Nem baj, 1892-ig lesz még ideje beírni magát a magyar szabadkőművesség történetébe.

Nem mondhatjuk tehát, hogy 1795-tel lezárul a magyarországi szabadkőművesség első nagy korszaka. Ha a könnyebb áttekinthetőség miatt mégis ragaszkodnánk valamiféle korszakhatárhoz, akkor azt leginkább 1848 márciusában lehetne meghúzni. Mert akkor, a győztes *polgári forradalommal* teljesül a magyar szabadkőművesek célja, s félő, hogy ezzel be is töltik történelmi hivatásukat.

Új fejezet kezdődik

Azért ez még csak olyan kis fejezet, beletartozik a bujkálós időszakba, akkor is, ha közben rövid ideig úgy tűnik, hogy vége a félszáz éve tartó tiltásoknak. 1845-ben *Thoma M. Ágoston* a Tiszaszabályozási Társaság megbízásából Németországba utazik, hogy ott egy alkalmas mérnököt keressen. A Majna-menti Frankfurtban aztán a helybéli *Sokrates páholy* tagjainak segítségével talál is megfelelő szakembert, s miután visszatérnek Pestre, Thoma fölkeresi az itteni szabadkőműveseket, hogy a frankfurtiak védnöksége alatt új páholyt alapítsanak.

A lelkes Thoma hívására Pesten hajlandó is megfelelő számú testvér a páholyalapításra; részint néhány igen idős úr az 1795 előtti időkből, jobbára pedig azok a fiatalabbak, akik az elmúlt évtizedben különböző külföldi páholyokban lettek szabadkőművesek, *Boroszló*ban (a mai Wroclaw), *Weimar*ban, *Reims*ben, *Berlin*ben, *Hallé*ban. (Tehát majdnem ugyanúgy kezdődik az egész, ahogy ez már száz évvel korábban is tör-

tént.) Csakhogy a frankfurti nagypáholy, tartva magát alapszabályához, csak úgy ad ki pátenst, ha a kérelmezők rendelkeznek helyhatósági engedéllyel, ezt pedig ekkor még nem lehet megszerezni a Metternich-féle adminisztrációtól.

1848. március 15-én elhárul ez az akadály, s a forradalmi eseményektől amúgy is izgatott és bizakodó testvérek 1848. május 26-i keltezéssel újabb kérvényt írnak Frankfurtba.

„A V.E.N.É.M.-nek (a Világegyetem Nagy Építő Mesterének) tetszett úgy intézkedni, hogy a Metternich-féle rendszer bukásával Magyarországon is visszanyertük a szabad egyesülésnek eddig törvénytelen hatalommal elnyomott jogát, s így egy pesti páholy alakítására nemcsak hogy további akadály nem áll fenn, hanem Pulszky *államtitkár úr kijelentése szerint ehhez nem is szükséges a hatóság előzetes jóváhagyásának kikérése. Ez alapon mi, alulírott szabadkőművesek egy Pest keletén „Kossuth Lajos, a dicső fény hajnalához" című páholy alakítására egyesültünk azzal a szándékkal, hogy az ősi, igaz szabadkőművességnek hódoljunk; elhatároztuk továbbá, hogy páholyunkat az eklektikai szövetség nagypáholyának védelme alá helyezzük, amennyiben ezt olyannak ismerjük, amely bennünket kitűzött céljaink elérésében támogatni fog. Felkérjük, hogy páholyunk megalapításához az alkotmányos szabadalmat kiállítani, e páholy főmesteréül* Thoma *t.-t elismerni, és nekünk alkotmány- és szertartásfüzeteket, melyek szerint munkáinkat tartani óhajtjuk, megküldeni szíveskedjenek."*

Azért érdemes most szó szerint idézni ezt a kérvényt, mert jól mutatja az 1848-as tavasz hangulatát, hogy a zömében németajkú Pest s a pesti polgárok (az aláírók zöme is német nevű), *Kossuth*ról, „a dicső fény hajnaláról" akarják páholyukat elnevezni. A frankfurtiak némi gondolkodás után augusztus 24-i dátummal kiállítják a pátenst, s a páholy nevéből kihagyván Kossuthot, *A dicső fény hajnalához* címmel iktatják rendszerükbe. (Alkotmányuk tiltja a közvetlen politizálást és felekezeti vitát, amely megoszthatja a testvéreket.)

A dicső fény hajnalához címzett pesti páholy nyomban munkához lát, s amikor 1848. december 12-én meglátogatja őket a hamburgi *Pelikán páholy* tagja, már harmincketten vannak, közöttük tizennégy magyar. Sőt, mint arról a hamburgi testvér 1849. február 23-án beszámol a frankfurti nagypáholyban, Kossuth Lajos is kérte fölvételét; a december 26-i dísz-

munkán fogják fölavatni. Persze tudjuk, s akkor már Frankfurtban is tudták, hogy ez nem történt meg, és a közeljövőben meg sem történhet: 1849. január 5-én Windischgrätz elfoglalta Pestet, úgyhogy ezen a február 23-i munkán már a pesti páholy megszűnését is bejegyzik.

Még húsz évig tartanak a reményteli kísérletek és az illegális vagy emigrációs páholymunkák.

Tudjuk, hogy a szabadságharc bukása után, tehát 1849. augusztus közepétől október elejéig: a világosi fegyverletételtől Komárom föladásáig az úgynevezett Kossuth-emigráció elhagyja Magyarországot. Az első csoport egy része követi a volt kormányzót Bulgárián, Törökországon, Anglián, az Amerikai Egyesült Államokon át Itáliáig – a többiek, s főleg a később távozók kerülőkkel ugyan, de eleve Nyugat-Európa felé indulnak: Németországba, Svájcba, Franciaországba, Angliába; kinek hol vannak kapcsolatai, vagy kinek merre könynyebb a menekülés. Már ahogy ez a Magyarországról menekülőkkel minden vesztes forradalom után történni szokott. 1849 utolsó hónapjaiban Európa „Habsburg-mentes övezete" tele van magyar politikusokkal és katonákkal; egykori miniszterekkel és főtisztekkel. Aztán attól függően, hogy hová vetődnek, továbbá függően lehetőségüktől, képességüktől, „tanult szakmájuktól", ki-ki próbálja tovább szolgálni a szabadság, a függetlenség ügyét. Még talán legtöbb sikerrel a katonák; előbb Garibaldi seregében, majd az amerikai polgárháborúban lesznek tisztek, sőt tábornokok, utóbb földmérő- és vasútépítő-mérnökök, hogy végül elnyelje vagy felmorzsolja őket Iowa, Kansas, Missouri állam kukoricatermő síksága, a végtelen és sivár Közép-Nyugat.

A Kossuth-emigráció politikusi gárdája, vagyis akik nem katonákként folytatják az itthon elkezdett harcot – bár itt éppen *Türr István* és *Klapka György* tábornokok lehetnének ellenpéldák, akiket a torinói *Dante Alighieri páholy*ban avatnak testvérré, de hát *Garibaldi* is szabadkőműves – tehát akik nem harcolnak, azok többnyire szabadkőművessé lesznek Genfben, Párizsban, Londonban, Milánóban vagy éppen az amerikai Cincinnatiban, ahogy 1852-ben *Kossuth Lajos* is. De mert bennünket most a magyar szabadkőművesség érdekel, ezért két páholyról kell csak szót ejtenünk az 1867-ig tartó idő-

szakból. Mindkettőt magyar emigránsok alapítják; az egyiket Pesten, a másikat Genfben.

Miután 1860-61 fordulóján bizonyos liberalizmusra kényszerül Ferenc József osztrák császár, s a magyarokkal való egyezkedés és magyar királlyá koronáztatása érdekében 1861. április 2-ára tizenhárom év után összehívja az országgyűlést, az év első hónapjaiban sokan hazatérnek az emigrációból. Közülük, akik különböző külföldi páholyok tagjai lettek, még arra is elérkezettnek látják az időt, hogy Pesten magyar nyelvű páholyt alapítsanak. Az év első felében meg is alakul a *Szent István* nevű páholy, amelynek *főmestere gróf Károlyi Ede*, az *első felügyelő gróf Csáky Kálmán*, *második felügyelő báró Vay Béla*, a *titkár gróf Csáky Tivadar*. Alapító tagok még: *Almásy Pál, gróf Eszterházy István, Komáromy György, Lumniczer Sándor, Szerényi Ede, gróf Teleki Sándor* (Petőfi egykori „komája") és *Zsarnay Imre*. Megalakulásuk után többen is hamburgi anyapáholyukba akarnak utazni, hogy onnan kérjenek alkotmányt a *Szent István páholy* számára, de a felgyorsult események miatt s talán óvatosságból is, nem utaznak, hanem 1861. október 22-i dátummal levélben kérik elismertetésüket *Buck* hamburgi *nagymester*től.

S ekkor Károlyiék ugyanúgy járnak, ahogy Thoma is első kísérletekor a frankfurti *Rosalino nagymester*rel: a pátens kiadásának feltétele ***a)*** a magyarországi hatóságok írásos engedélye; ***b)*** a tagok kötelezik magukat, hogy összejöveteleiken sem politikai, sem felekezeti kérdésekkel nem foglalkoznak; ***c)*** betartják a hamburgi nagypáholy törvényeit és szertartásait, s német nyelven „dolgoznak". Ebből a három feltételből a *Szent István páholy* tagjai egyet sem akarnak teljesíteni, az elsőt hiába is akarnák, s úgy döntenek, hogy függetlenül mindenféle felsőbb szabadkőművesi „hatóságtól", önálló tevékenységbe kezdenek. (Tehát, ha kényszerűségből is, folytatódik a *Draskovich-Niczky*-féle hagyomány.) Rendszeresen összejönnek a városligeti Bartl-féle villában, ezüst páholyjelvényt készíttetnek Szent István király arcképével, új tagokat avatnak, úgyhogy egy év múlva már huszonhét testvér tartozik a pesti páholyhoz, sőt vidéken is létesítenek fiókpáholyokat. 1863-ra viszont ismét olyan kilátástalan a hazai politikai helyzet, hogy többen ismét külföldre mennek, s a *Szent István páholy* megszűnik.

Tagjai közül *gróf Csáky Tivadar* és *Komáromy György* Svájcba megy, ahol a genfi magyar emigráció tagjaival 1863-ban megalapítják az *Ister* nevű páholyt, hogy így szervezetten tarthassák a kapcsolatot az otthoniakkal. Az Ister, azaz *Duna* már meg sem kísérli, hogy alkotmányt kérjen valamelyik genfi vagy egyéb svájci nagypáholytól, hiszen nyilvánvalóan a magyar politikai célok érdekében alakul. Tagjai *Klapka György* honvédtábornok, aki 1849. október 2-ig tartotta Komárom várát, *Hoszek Leó* honvédszázados, *Rényi György* honvédszázados, *Puky Miklós* volt kormánybiztos, *Horváth Mihály* egykori csanádi püspök és miniszter, *báró Balassa Antal, gróf Karacsay Sándor, Maróthy János* és *Thaisz Elek. Főmesterré Puky Miklóst* választják. A páholy három évig működik; 1866-ban úgy látják, hogy rövidesen rendeződnek a magyarországi viszonyok, s akkor ők mind hazajönnek. Küldetésük Genfben befejeződött, ezután már Magyarországon lesz rájuk szükség. A polgárosodás, az európai felzárkózás érdekében.

Mit jelent ez az utolsó mondat akkor, s az *Ister páholy* három legjelesebb tagjának *profán*, azaz civil tevékenységére vonatkoztatva?

Klapka tábornok 1854-ben kapja meg a genfi állampolgárságot, s itt mindjárt megválasztják a Radikális Párt képviselőjének és bekerül a Nagytanácsba. Természetesen itt is elsősorban katona és forradalmár; szervezi, kiképzi a helyi önkénteseket, s élükön vonul fel Zürich mellett a poroszok ellen. Ezt követően nevezik ki 1856-ban a svájci hadsereg tüzérségi felügyelőjévé. (Közben az 1859-ben szerveződő osztrákellenes francia-szárd koalícióban Kossuthtal és Telekivel tagja a Magyar Nemzeti Igazgatóságnak. Tárgyalásokba kezd Cuza román herceggel egy Magyarországot, Szerbiát, Moldvát és Havasalföldet összefogó konföderáció lehetőségéről, ugyanakkor elvállalja az Olaszországi Magyar Légió parancsnokságát. Ezeket a kissé délibábos elképzeléseket egy valóságos, bár ugyancsak délibábos harci cselekedet követi: 1866-ban Bismark támogatásával vörössipkás „gerillái" élén betör Észak-Magyarországra, ahol viszont a helybélieknek már nem nagyon akarózik hadba szállni a magyar szabadságért.) Mindemellett anyagilag is igen sikeres ingatlanügyleteket bonyolít le Genfben Horváth Mihállyal és Puky Miklóssal.

Horváth, aki 1849-ig csanádi püspök és a Szemere-kormány vallás- és közoktatási minisztere: 1858-tól ingatlantulajdonos Genfben, ahol 1862-ben letelepedve megkapja az állampolgárságot. Szakít a papi hivatással, feleségül vesz egy gazdag francia asszonyt, aki öt gyermeket szül neki. Közben folytatja hatalmas történelmi műveinek írását, s Puky Miklós gondozásában és nyomdájában megjelenik a „Huszonöt év Magyarország történetéből" és a „Magyarország függetlenségi harcának története". Mindemellett sikeres ingatlanügyleteket bonyolít le Klapkával és Pukyval.

Bizáki Puky Miklós gazdag birtokos nemes, aki 1848-49-ben Heves megye alispánja és Batthyány Lajos kormánybiztosa, miután 1849-ben halálra ítélik és képletesen föl is akasztják – akárcsak Horváth Mihályt – 1855-ben telepszik le Genfben. Itt kitanulja a könyvkötő- és nyomdászmesterséget, és rövidesen társtulajdonosa lesz a Pfeffer-féle nyomdának és kiadónak. S miközben bizalmas barátja gróf Teleki Lászlónak, majd a Teleki-hagyaték önzetlen gondozója, valamint főmestere az *Ister páholy*nak – eközben sikeres ingatlanügyleteket bonyolít le Klapkával és Horváthtal.

VII. A második nagy fejezet

Két páholy – két rendszer: Pulszky és Türr

Azt szokták mondani – és ez bizonyos szempontból így is van –, hogy a most következő fél évszázad a magyar szabadkőművesség aranykora. Az 1868-tól 1918-ig tartó időszakról van szó, és ha ezt az ötven évet csupán a szabadkőművesség szempontjából vizsgáljuk, akkor nagyjából egyenletes fejlődésről és igazán tisztes eredményekről lehet beszélni. Mindenesetre olyanokról, amelyekről a XVIII. századi elődök, *Draskovichék*, később *Nagyváthyék* még csak nem is álmodhattak, legföljebb utópisztikus röpirataikban ábrándoztak. Niczky és Draskovich grófoknak pedig még különleges elégtételt is jelentett volna, ha tudják, hogy lesz idő, amikor a bécsi páholyok, illetve a bécsi és prágai testvérek szeretnének valamelyik magyarországi páholyhoz tartozni, vagy *itt* páholyt alapítani, ha egyáltalán folytatni akarják tevékenységüket. Márpedig ebben az ötven esztendőben ez is bekövetkezik.

Elhamarkodott kijelentés volt tehát az a korábbi mondat, hogy amit a nagy reformnemzedék apáik szabadkőművesi eszméiből 1848-ig megvalósított, azzal a magyar szabadkőművesség betöltötte történelmi hivatását? Nem, azért az mégsem volt elhamarkodott kijelentés. Az úttörést, a bozótvágást, a csonttörő mutatványokat ők végezték el, hogy ezek itt, immár az „unokák", olyan egyenletesen és egyenes vonalúan fejlődhessenek. Pontosabban nem is csak ők, hanem velük és általuk a magyar polgárosodás. Hiszen megalakulásától kezdve ez a spekulatív szabadkőművesség feladata. De az 1867-es kiegyezés után mindez már a szabadkőművesek nélkül is bekövetkezhetett volna. Vagy mégsem? Vagy csak nem olyan gördülékenyen? Most tehát ezekre a kérdésekre kellene válaszolni.

Kezdjük a tényszerű történésekkel! Illetve még hátráljunk egy lépést, és a szereplő személyek miatt kezdjük egy kicsit korábbról. 1848-ban *Thoma M. Ágoston* Pesten életre hívta a rövid életű (*Kossuth Lajos*) *A dicső fény hajnalához* címzett páholyt – ugyanekkor egy *Lewis Lajos* nevű nyelvtanár Bécsben is föléleszti az egykori *Szent József páholyt*. Ez természetesen még a pestinél is rövidebb életű, majd Lewis Magyarországra kerül, és a kiegyezés után nyomban munkához lát Pesten. Itt ugyanis, ellentétben az immáron dualista monarchiává lett Habsburg-birodalom többi részével, feloldódott a hetvenéves tiltás, pontosabban 1868-ban a szuverén magyar kormány hatálytalanítja Ferenc császár rendeletét. (Ebben nyilván van egy kis erőpróba is, hogy hát lássuk, mennyire „szuverén" ez a magyar kormány, meg talán még az is, hogy miniszterelnöke az emigrációból és a párizsi szabadkőművespáholyból éppen hazatért *gróf Andrássy Gyula*.) Úgyhogy 1868. október 27-én Lewis Lajos főmester az angol nagypáholy égisze alatt szabályosan megnyitja az *Egyezség a hazában* nevű páholyt.

Először ehhez a német nyelvű páholyhoz csatlakoznak a hazatérő „testvérek": *Horváth Mihály, Klapka, Pulszky Ferenc* például, s rövidesen Pulszkyt választják meg főmesterré. De az újabb hullámban érkezők, élükön *gróf Nyáry Albert*tel és *Türr István* olasz altábornaggyal fél évre rá, 1869. május 23-án *Corvin Mátyás, az igazsághoz* címmel új páholyt alapítanak, amely magyar nyelven, skót rítus szerint működik.

(Itt, a *Corvin Mátyás páholy*ban találkozunk huszonhét év után ismét *Besze János*sal, ő a páholy *első felügyelő*je. Mi történt vele eddig? 1848-ban országos képviselőnek választják, s az ország nevében ő üdvözli az újonnan kinevezett magyar minisztériumot. Szeptemberben, Jellasics bán „futásakor", a Bécs felé menekülő osztrák-szerb csapatok ellenében 2000 esztergomi nemzetőrével ő biztosítja Komárom várát. 1849 őszétől tizenegy hónapig bujkál, majd elfogják, tízévi várfogságra ítélik, ebből hét évet letölt. 1861-ben ismét Esztergom képviselőjévé választják, 1865-től a Deák Párt tagja, 1869-től a pénzügyi törvényszék elnöke és – mint látjuk – a *Corvin páholy* alapító tagja. 1872 elején tizennégy társával kilép az anyapáholyból és megalapítja a *Könyves Kálmán, az előítéletek*

legyőzéséhez nevű páholyt, amelynek ő az első *főmestere*.[24] Még részt vesz a győri, szegedi, kassai, bajai páholyok alapításában, mindegyik tiszteletbeli tagjává avatja, majd lemond, s a Szeged melletti Szőregen telepszik le. Itt írja meg a „Történelmi bölcselet vázlata"[25] és az „Öreg szabadkőműves hattyúdala"[26] című könyvét, s 1892-ben „az örök keletbe költözik".)

Visszatérve a nagy újrakezdéshez: már egy év elteltével a Pulszky, illetve a Türr fennhatósága alatt szerveződő páholyok úgy megszaporodnak Pesten is, más városokban is, hogy mindkét irányzat egy-egy nagypáhollyá alakul: 1870-ben a *Magyarországi Jánosrendű Symbolikus Nagypáholy, nagymestere Pulszky Ferenc*, a Nemzeti Múzeum igazgatója; 1871-ben pedig a *Skót szertartású magyar Nagy-Oriens, nagymestere Joannovics György*, az oktatási- és vallásügyi minisztérium államtitkára.

Ez utóbbiról így számol be a németországi „Freimaurer Zeitung" 1873. augusztus 2-i száma: *„1869-ben jún. 4-én hét Olaszország- és Svájcból hazatérő emigráns, köztük: Türr tábornok, Joannovics Gy., báró Nyáry Albert, Kubinyi Ágost., gr. Csáky Tivadar egyesült, s Pesten* Corvin Mátyás *név alatt anyapáholyt alakított. E magas fokú páholy csakhamar gyarapodni kezdett és 1873-ban már 18 fiókpáholylyal bírt 1004 testvérrel, kik közől volt 22 orsz. gy. képviselő, 144 hivatalnok, 155 kereskedő, 87 ügyvéd, 74 orvos, 46 földbirtokos, 34 tanár, 17 építész, 15 színész, 13 vendéglős, 8 író, 6 szerkesztő és 3 (katholikus?) lelkész."*

S egészítsük ki ezt a szűkszavú jelentést azzal, hogy ebből a tizennyolc skót szertartású páholyból hét működik Pesten (köztük a százéves „altatás" után 1872. július 26-tól újra dolgozó *Nagyszívűséghez*), a többi tizenegy Aradon, Beregszászban, Békéscsabán, Érsekújváron, Fehértemplomon, Kassán, Oravicán, Szamosújváron, Szatmáron, Ungváron és Versecen.

De az úgynevezett *János páholyok* sem maradnak el ebben a versenyben: 1874-ben már huszonketten tartoznak Pulszky

[24] Dr. Vajda Ernő: „Hetvenöt év a királyi művészet szolgálatában. A *Könyves Kálmán páholy* története" 1872-1947.

[25] Szeged, 1885.

[26] Nagy-Szent-Miklós, 1888.

nagypáholyához. Ebből öt működik Pesten (köztük az 1870-ben föléledt *Szent István páholy*), négy Pozsonyban (így a nagy múltú *Hallgatagsághoz* is), kettő Győrben (az egyik *Kisfaludy Károly*ról, a másik *Kisfaludy Sándor*ról elnevezve), s egy-egy páholy Aradon, Baján, Budán, Bukarestben (!), Lajta-Szentmiklóson, Oravicán, Resicán, Szegeden, Sziszeken, Temesváron (az ugyancsak nagy múltú *Három fehér liliomhoz*) és Új-Aradon. A legtöbb városban tehát párhuzamosan s egymással „versengve" is dolgoznak a két különböző rítushoz tartozó kőművesek; Pesten összesen tizenkét páholy működik. Soha ennyi szabadkőműves-páholy Magyarországon, és még csak öt éve helyezte hatályon kívül a császári tiltást a szuverén magyar kormány. És még egy szembetűnő változás: a régi páholynevek mellett – amelyek inkább emlékeztetnek valami kedélyes vendéglő cégérére, semmint olyan meghitt és titokzatos szellemi műhelyek „cégtábláira", amelyek mögött az inasok, legények és mesterek „az Emberiség Templomának felépítésén" munkálkodnak –, mindkét nagypáholy fennhatósága alatt megjelennek a nemzeti, sőt hazafias elnevezések. Mint például: *Árpád, Könyves Kálmán* vagy *Petőfi, Széchenyi.* Mintha tudatosan vagy öntudatlanul, de ebben a Draskovich-hagyományt folytatnák, s ebben nincs ellentét a kétféle szertartás követői között.

Itt most már folyamatosan célozgatunk valamire, amit illik újólag megmagyarázni. Mert ez most az ellentéteket illetően is új helyzet a XVIII. századihoz képest. Mert ez most már alapvetően szemléleti, „világnézeti" ellentét. S nem csak azért, mert az egyik *angol* fennhatóság alatt szerveződik, s így természetesen az angol rítust követi, a másik meg a *franciát*. Bár végső soron minden ide vezethető vissza: nevezetesen a két ország történelmének „fáziskülönbségére", nem pedig az angolszász és a latin népek „lelki alkatára".

Tudjuk, hogy a modern, a tisztán spekulatív szabadkőművesség az angol és a francia történelem „fáziskülönbségének" felezőpontján szilárdul rendszerré 1717-1724-ben Londonban. Ott már jó hetven éve megvolt a polgári forradalom, a polgárság megerősödött, része a hatalomnak; nem kell hát harcolnia sem a királyság, sem az egyház ellen, ráadásul ez a „sem-sem" is szinte egy, legalább is perszonálisan: az angli-

kán egyház feje maga a király. Könnyű hát kimondani az alapszabályban, hogy sem társadalmi-politikai, sem vallási kérdésekkel nem foglalkozunk. Aztán ez a klubszerű, játékból is titkolózó karitatív „intézmény" terjed át a kontinensre, így a katolikus Franciaországra is. Itt viszont még ötven évig XV. Lajos a király, de közben hol az orléans-i herceg, hol Bourbon herceg, hol Madame Pompadour vagy Madame Dubarry uralkodik valami zűrzavaros és léha abszolutizmussal, és bizony még jó hetven évnek kell eltelnie ama nevezetes július 14-ig. Hát elvárható-e így a francia „testvérektől", akik az importált Szabadság-Egyenlőség-Testvériség jelszava alatt jönnek össze páholyaikban, hogy ugyanúgy ne foglalkozzanak politikai és vallási (egyházi) kérdésekkel, ahogy az angol „testvéreik"?

Ez a kezdetektől meglévő különbség, amely eleinte inkább csak külsőségekben, a „szertartásban", a magasabb lovagi fokok beiktatásában jelentkezik, végül odavezet, hogy Anglia *Egyesült nagypáholya* 1815-ben (tehát Napóleon bukása után!) elérkezettnek látja az időt a „rendcsinálásra", s megerősíti és módosítja is az *andersoni* alkotmányt. Tagjaitól, és minden szabadkőművestől megköveteli az *istenhit*et, s nem elégszik meg valami elvont, a világot irányító szellem elismerésével. A francia páholyokban nagy a felzúdulás erre; nem ismerik el többé az angol nagypáholy fennhatóságát, s ők is változtatnak az alkotmányon: szertartásaik szövegéből törlik a hitvilágon alapuló dogmatikus utalásokat, sőt még *ateisták*at is fölvesznek. Ez nyílt szakítás a két rendszer között: kölcsönösen nem ismerik el egymást.

Csupán ennyi történt a világban a magyar páholyok „szunnyadása" idején, s most a *Magyarországi Jánosrendű Symbolikus Nagypáholy* az angol, míg a *Nagy Oriens* a francia rendszert követi. Nem csoda hát, hogy versengenek egymással, és nyilván erről az időszakról állapítja meg *dr. Gerő Imre*, a *Balassa József páholy fővizsgáló*ja az 1949-ben megjelent „A magyar szabadkőművesség története" című könyvében, hogy „ez a konkurencia sokszor nélkülözte a szabadkőművességben elengedhetetlen önuralmat, megértést és jó ízlést".

A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy

Csaknem húsz évig tart ez a méltatlan helyzet, míg végül egymással is kiegyeznek, (hiszen ez még a nagy kiegyezés nemzedéke) és hosszadalmas tárgyalások és egyeztetések után egyesül a két szervezet: 1886. március 21-én megalakul a *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy*, ahol *nagymesterré* választják *Pulszky Ferenc*et. Ez a formailag többszörösen összetett és bővített mondat mégis hihetetlenül leegyszerűsíti az esemény menetét és jelentőségét, hiszen valószínűleg soha, sehol nem történik ehhez hasonló egyesülés a kétféle szertartás és szemlélet páholyai között. Előzménye is talán csak egy van: tudjuk, hogy több mint száztíz évvel korábban már hasonló módon egyesül Draskovich *Hadibarátsághoz* címzett, s magasabb fokokban dolgozó páholyszövetsége Niczky egyszerűbb *Szabadság páholy*aival.

Most – a *Könyves Kálmán páholy* utolsó *nagymestere* szerint - *„1873-ban a* Corvin páholy*ban vetődött fel először az egyesülés eszméje. A* Könyves Kálmán páholy *az első perctől kezdve az egyesülés híve volt és élénk részt vett a mozgalomban. Megegyezni hosszú évekig nem tudtak, sőt a személyi és tárgyi torzsalkodások egyre fokozódtak. Csak 1880-ban indítványozta a* Könyves Kálmán páholy*ban Somogyi Ede, hogy az ellentétek elsimítása végett írjanak fel a N. O.-hez, hogy ez tartson minél több közös munkát és a skót rítusú testvérek a* Jánosrendűekkel *együtt évenként legalább egyszer jöjjenek össze közös értekezésre.*

Az első közös munkát 1881. április 12-én a N. O. a Corvin Mátyás páholy *által ajánlott kérdés megvitatására összehívta. A kérdés ez volt:* Minő mértékben engedhetne a szabadkőművesség a profán világgal szemben működése titokszerűségéből? *A* Könyves Kálmán *páholy képviselője,* Ivándi Miklós *azt a véleményt fogadtatta el, hogy a profán világgal csak a létesített intézményeket lehet közölni.*

1882. január 31-én folytatódott a közös munka. A vita a következő kérdés körül folyt: Milyen eszközökhöz kellene folyamodni végre, hogy a páholyok közti érintkezés megélénküljön és az együvé tartozás megerősödjék? *...Mindenesetre a közös munkák során alakult ki és erősödött meg a vágy az egyesülés megteremtésére. ...*

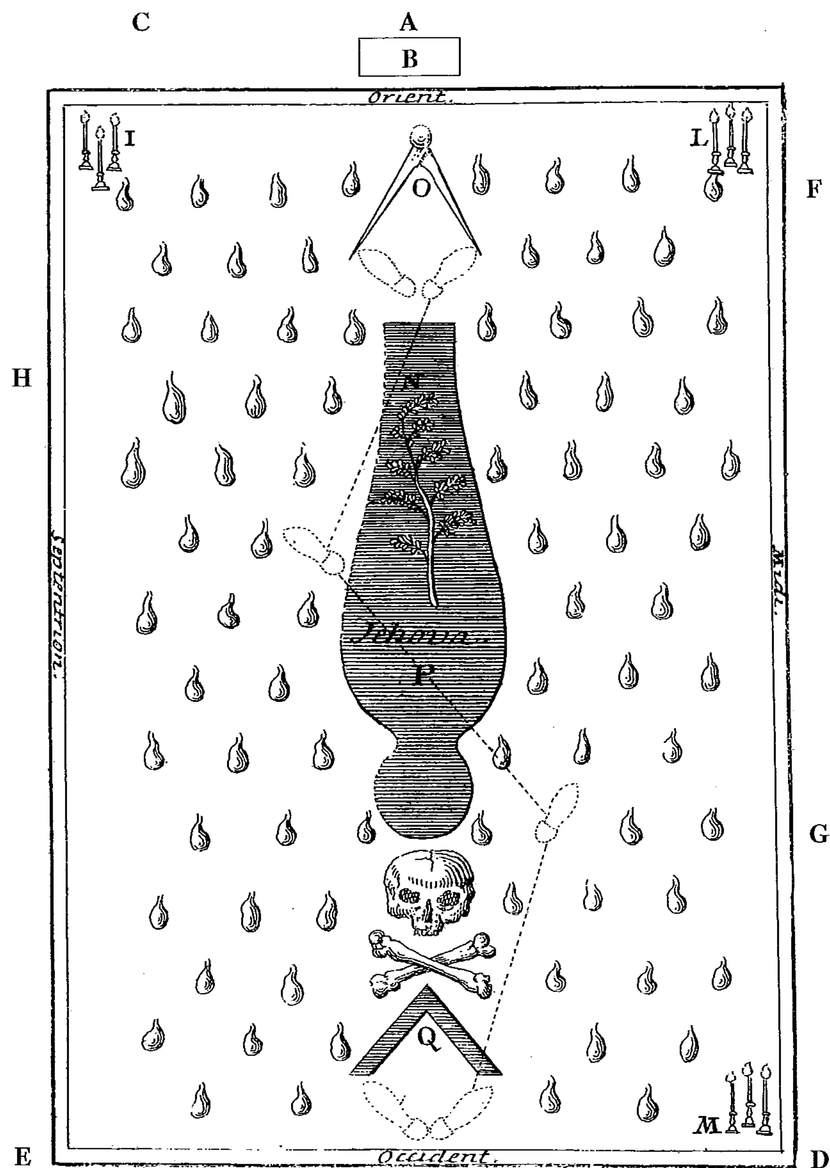
Mezei Mór *készítette el az alkotmánytervezetet, melyet minden páholy megkapott. A* Könyves Kálmán páholy *volt az első, amelyik elfogadta az alkotmánytervezetet. Mégis, csak 1886. március 21-én alakult meg* a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy. *A munkát* Mezei Mór, *a* Könyves Kálmán főmestere *nyitotta meg. Jelen voltak* Pulszky Ferenc, Joannovich nagymester*ek,* Rakovszky *és* Szontagh helyettes nagymester*ek, akik előzőleg lemondtak tisztségükről. 36 páholy közül 30 volt képviselve 20 főmesterrel és 45 képviselővel.* Nagymester*ré* Pulszky Ferenc*et,* helyettes*ekké* Rakovszky István*t és* Szontagh Ábrahám*ot választották. Érdekes feljegyezni, hogy a munkán* zászlótartó Besze János *volt, a* Könyves Kálmán *örökös tiszteletbeli főmestere.*"[27]

Most is nyilván mindkét fél enged valamit a közeledés érdekében, de hiszen csak a formaságokból, a külsőségekből kell engedniük, mert céljukat, tevékenységüket vizsgálva nincs is különbség közöttük. Mindkét nagypáholy kezdettől a magyar *kultúra, oktatás* és *polgárosodás* fejlesztését tartja elsődleges faladatának. Ez pedig az akkori Magyarországon lehetetlen lenne a társadalmi, politikai, felekezeti kérdések megvitatása nélkül – így hát az egyesült nagypáholy inkább a francia modellhez hasonlít, a nevében viszont csak az angol orientációt tünteti föl. Nem tudni pontosan, hogy ez mennyiben tudatos, valami figyelemelterelő „külpolitikai" sakkhúzás-e, de tény, hogy a *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy* kezdettől jó kapcsolatban van az összes külföldi testvérszervezettel, sőt a különböző főhatóságokkal is, ami pedig csakis úgy lehetséges, hogy az angolok is, a franciák is szabályosnak ismerik el. Ehhez figyelemre méltó politikusi erények kellenek és olyan kikezdhetetlen nemzetközi tekintély, amilyennel mind Pulszky (a korábbi János-rendi főmester), mind Türr (a korábbi skót rítusú főmester) feltétlenül rendelkezik.

De nem lehet tudni, hogy nincs-e e mögött egy kis *közös* szemhunyás is az egyébként ellenségeskedő külföldi nagypáholyok részéről. Hiszen ebben a fél évszázadban hihetetlenül megnő a magyarországi szabadkőművesség „geopolitikai szerepe", egyeduralkodóvá, sőt egyedülivé válik. *Ludwik*

[27] Dr. Vajda Ernő: i. m. 14. old.

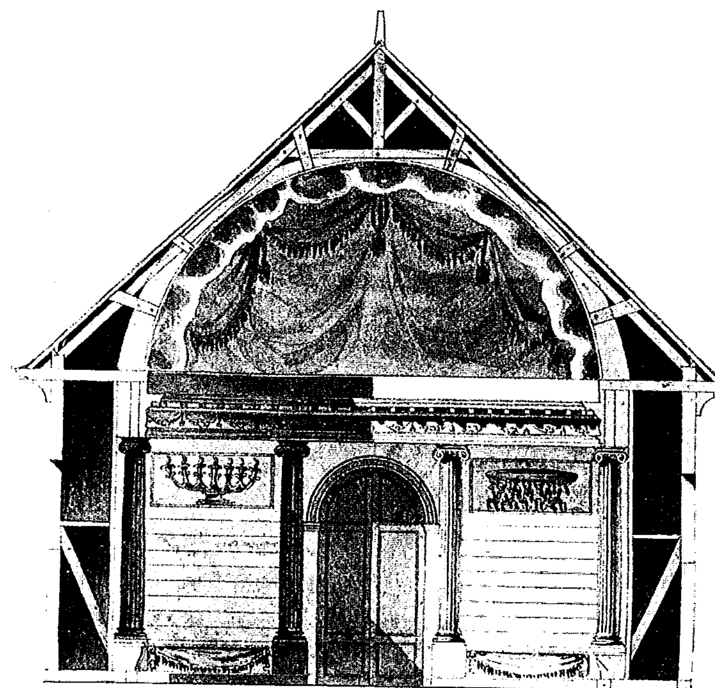
Az Isten mint a Világegyetem Nagy Építőmestere;
a Templom oszlopai; Hiram halála.
Szabadkőműves szimbólumegyüttes 1843-ból (Toulouse)

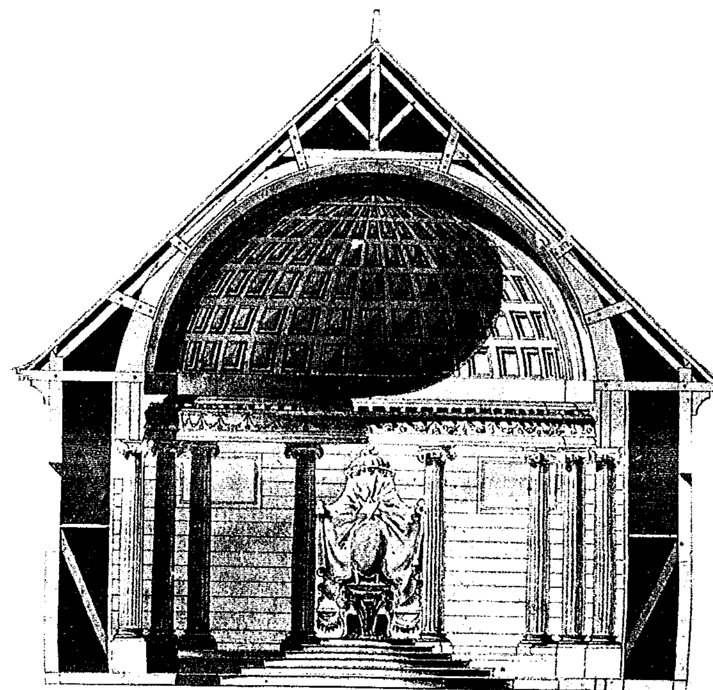
PLAN DE LA LOGE

A páholy alaprajza a mesteravatás vázlatával

A A nagymester helye **B** Az oltár **C** A szónok helye **D** Az első felügyelő helye **E** A második felügyelő helye **F** A három (lázadó) legény egy-egy papírtekerccsel (Papírtekercsek szimbolizálják a gyilkos szerszámokat: a mérőlécet, a szögmérőt és a kalapácsot) **I** Kelet fényei **K** Dél fényei **M** Nyugat fényei **N** Az akácág **O** A körző **P** Az ősi mester-szó **Q** A szögmérő (A *Perau* abbénak tulajdonított *A szabadkőművesség elárult és felfedett titkai* c. könyvből. Amszterdam, 1745).

A Mauriciusz szigetén dolgozó A hármas reményhez *nevű páholy templomának kupolatervei (Bordeaux, Városi Archívum)*

gróf Draskovich János nagymester

gróf Pálffy Károly tartományi nagymester, Pálóczi Horváth Ádám

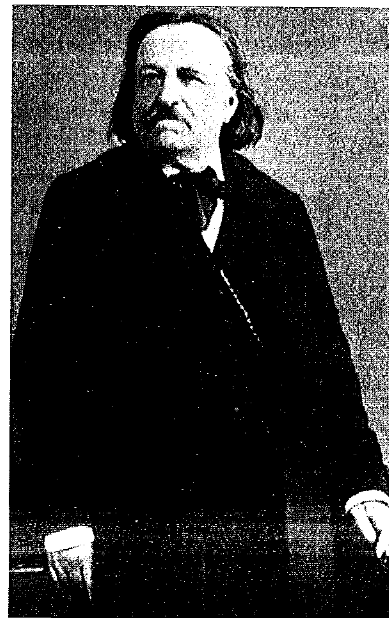

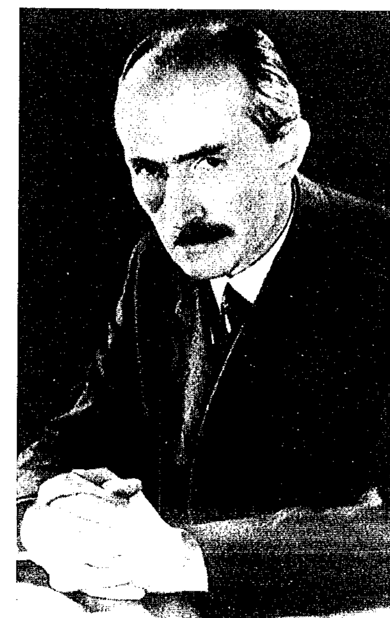

Supka Géza nagymester (1945-1948)

Pulszky Ferenc nagymester (1886-1889),
Benedek Marcell nagymester (1948-1950)

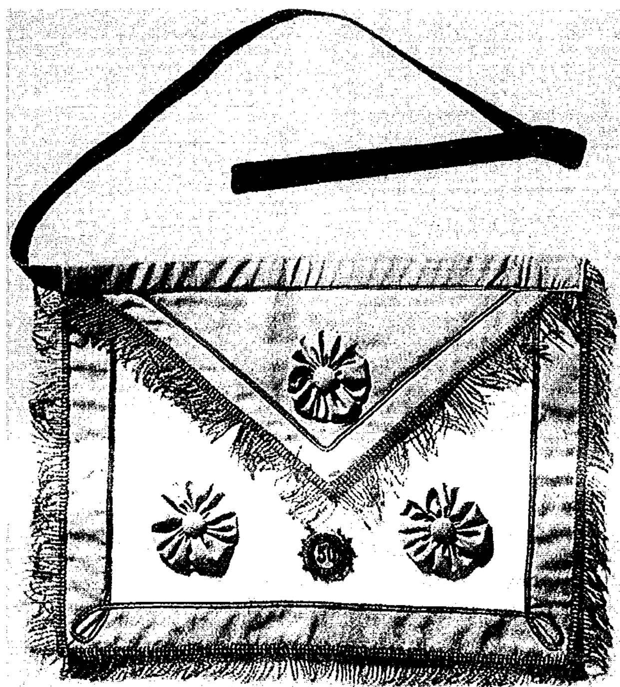

Korsó szabadkőműves szimbólumokkal

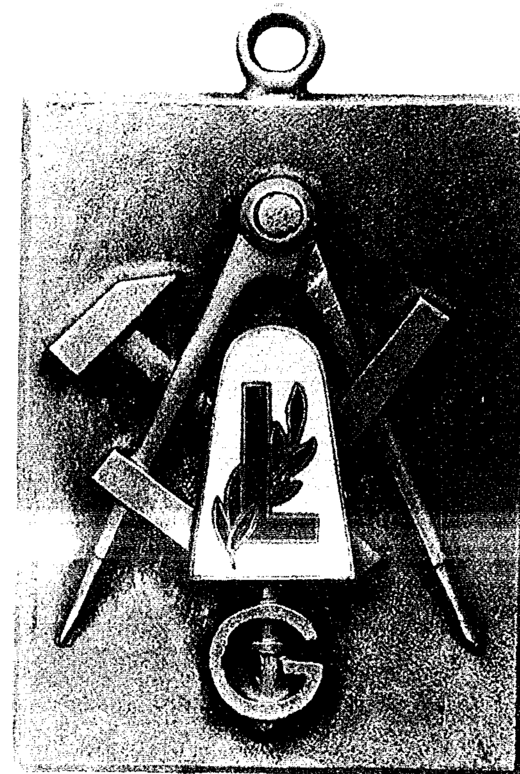
A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy
jubileumi mester-kötênye (1886-1936)

A pesti Corvin Mátyás páholy *tagsági jelvénye*
A pesti Haladás páholy *tagsági jelvénye*

A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy
jubileumi tagsági jelvénye (1886-1936)

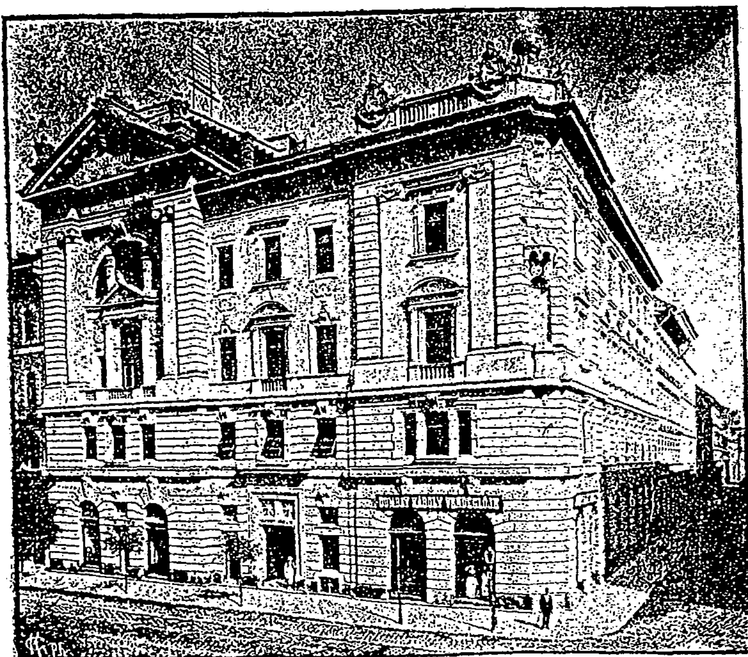

A Szabadkőművesek Magyarországi Szimbólikus Nagypáholyának Székháza

VI. Podmaniczky u. 45.

Épült 1896-ben három-millió Koronáért. Államosítva 1950-ben.

Meddig???!!!

Az 1989-ben újjászerveződött páholy emléklapja

Hass lengyel kutató 1974-ben ezt írja az „Acta Poloniae Historicá"-ban: *Fél évszázadon át a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy volt az egyetlen állandó, számbelileg is erős szabadkőműves-szervezet Közép- és Kelet-Európában és a Balkánon (kivéve Görögországot). Segítséget nyújtott ahhoz is, hogy a szomszédos országok testvérei szintén létrehozzanak szabadkőműves-szervezeteket a határmenti magyar városokban. Ezek a páholyok – osztrák megítélés szerint – az ausztriai szabadkőművesek számára Mekkát jelentették.*

(Ez a titkos „Mekka-járás" persze gyakran produkál anekdotikus jeleneteket is. Képzeljük el a pozsonyi vasútállomás peronját, amint kedélyesen cseverészik ott kéttucatnyi csokornyakkendős, cilinderes úr. A késő esti gyorsnak már indulnia kellene, de a búcsúzkodó urak csak nem bírnak elszakadni egymástól. A császári és királyi vasúttársaság pontosságára büszke főkalauz már másodszor húzza elő Omega márkájú zsebóráját, türelmetlenül pislog a peron felé, s mielőtt a sípjába fújna, lekiált a szalonkocsi alsó lépcsőjéről: Tisztelettel kérem a bécsi szabadkőműves urakat, hogy szíveskedjenek beszállni, mert a szerelvény fél perc múlva kihúz!)

És végül azt sem lehet pontosan tudni, hogy Pulszkyék bátorságát mennyiben erősíti saját erejük tudata, hogy tudniillik anyagilag sem kell függniük a korábbi védnököktől: sem *Anglia egyesült nagypáholyá*tól, sem a *Grand Orient de France*-tól. Nem volt hát hiábavaló a korábbi „versengés" a fiókpáholyok és a tagok létszámáért a két magyar nagypáholy között; az egyesüléskor összesen negyven páholyt és mintegy kétezer testvért tudhatnak maguk mögött. De 1886-ra némileg megváltozik a tagság összetétele: noha a vezető szerepet még mindig a nemesi származású főhivatalnokok, vagy kisebb részben arisztokraták viszik, már egyre nagyobb számban vannak jelen a polgári származású értelmiségiek, magántisztviselők, sőt gyárosok és bankárok is. S minthogy az erősödő polgárság jobbára német vagy zsidó származású, és az ő emancipációs törekvéseikben talán a legelső vagy egyik legfontosabb lépcsőfok a szabadkőműves „templomba" vezet, az új „keresők" között határozottan megnő a német és zsidó származásúak száma. A zsidóké még határozottabban: az ő be- és elfogadtatásukhoz sokkal több külső és belső gá-

tat és gátlást kell átlépni vagy lerombolni, s csupán a páholyokban nincsenek efféle gátak.

A felvételek természetesen most is a hagyományos elővigyázatossággal és „szűréssel" történnek: a keresőt két régi páholytagnak kell ajánlania, megkövetelik a feddhetetlen előéletet, a megfelelő műveltségi szintet és – amiről korábban nem sok szó esik, sőt egyáltalán nem kerül szóba, mert hiszen olyan természetes – bizonyos anyagi hátteret. Hiszen ez elsősorban karitatív szervezet, itt támogatnak, segélyeznek és adakoznak. Márpedig a gazdagodó és feltörekvő polgár tud is, akar is adakozni, ha ezáltal „testvérláncot" alkothat arisztokratákkal, miniszterekkel, volt vagy leendő miniszterelnökökkel; a páholyokban természetesen tegezi egymást a képviselőház elnöke és a termény-nagykereskedő, ami azért a kinti „profán" világban még teljességgel elképzelhetetlen.

Nagy vonzerő ez persze, és hát az efféle emberi gyengeségek mindig is felhajtóerői voltak a mozgalomnak, gondoljunk csak Kazinczy egykori lelkes érvelésére a víg pesti társaságban. És ez a természetes emberi gyengeség igazán bocsánatos „bűn", ha meggondoljuk, hogy mi minden támogatódott általa. Elsősorban, s ekkor ez a legfontosabb tennivaló, az *iskolaügy*, azaz minden, ami összefügg az oktatással: a tanító- és tanárképzés, a gyógypedagógiai intézet vagy a vakok intézetének felállítása. Vagyis egy önszerveződő „titkos" társaság emberbaráti szándékkal olyan feladatokat tűz maga elé, amelyekről joggal hihetnénk, hogy hiszen mindez az állam feladata. És itt most jöhetne a hosszú felsorolás, hogy mi mindent valósítottak meg, az Országos Anya- és Csecsemővédő Intézettől a Vakok és Süketek Gyámolító Intézetéig, ahogy ez ma már minden hozzáférhető kézikönyvben megtalálható. És következhetnének az ilyen-olyan szempontból összeállítható illusztris névsorok is, *Benedek Elek*től *Kosztolányi Dezső*ig, *Benczúr Gyulá*tól *Kernstok Károly*ig, *Chorin Ferenc*től *Zwack Ákos*ig, *Rakovszky István*tól *Wekerle Sándor*ig, kinek-kinek ízlése szerint. De most már nem ez a fontos a páholyok életében. Most már függetlenül a „nagy nevektől" úgy dolgozhatnak, ahogy mindig is akartak, s összhangban a társadalom és a politika akaratával. Ettől aranykor az Aranykor.

(Mégis, hogy ne legyünk ilyen igazságtalanul és nagyvonalúan általánosítók, hiszen az egyes páholyok – a tagság igen jelentős anyagi áldozatával – szinte szakosodtak a különböző közhasznú intézmények felállítására és működtetésére, idézzünk egy bekezdést Balassa József könyvéből![28]

„Sokat foglalkozott mindjárt megalakulása után a Corvin Mátyás páholy a népneveléssel, s 1870-ben megalapította a *Népoktatási Kört*, majd 1875-ben a *Háziipar egylet*et; s 1870-ben ugyanez a páholy alapította a *Szeretet, hülyéket gondozó intézetet*. Több páholy foglalkozott az elhagyott gyermekek sorsával, s megalakították a *Gyermekbarát Egyesület*et (Humbold páholy), az *Országos Gyermekvédő Egyesület*et (Könyves Kálmán és Demokrácia páholy), a *Szünidei Gyermektelep*et (Haladás páholy), a *Nyomorék Gyermekek Otthoná*t (Deák Ferenc páholy), s az *Ingyentej Egyesület*et (Minerva páholy). Az elhagyottak és a társadalom támogatására szorulók érdekében alapították meg mindjárt kezdetben a *Budapesti Rabsegélyző Egyesület*et, később a *Hajléktalanok menhelyé*t és az *Ingyenkenyér Egyesület*et (Régi hívek páholya). A páholyok munkájából indult ki az *Önkéntes Mentő Egyesület* gondolata, a *Teleia Egyesület*, az *Országos Anya- és Csecsemővédő Egyesület* s még sok más jótékony intézmény eszméje. Az általános műveltség emelése és a tudás terjesztése érdekében alapította meg a Könyves Kálmán páholy a *Szabad Lyceum*ot, az Erzsébet páholy az *Erzsébet Népakadémiát* s a Kazinczy páholy az *Ismeretterjesztő Társaság*ot.")

Közben a *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy* megalakulásának tizedik évfordulójára a Podmaniczky utca 45-ös szám alatt fölépül a páholyházuk: ünnepélyes felavatására eljön a világ szinte minden szabadkőműves nagypáholyának képviselője, az amerikaiaktól a jávaiakig; ez a „világesemény" is része az 1896-os millenniumi ünnepségsorozatnak. Mit akarhatnak még? Boldogan élnek és dolgoznak, míg meg nem halnak. Azaz 1919-ig.

A *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy* 1913. évi működéséről és ügyvezetéséről kiadott hivatalos „Jelentés" előszavá-

[28] Dr. Balassa József: „A szabadkőművesség története." Béta Irodalmi Rt. kiadása, Budapest.

ban (amelyet valószínűleg a nagymester, Dr. Bókay Árpád egyetemi tanár írt) már érződik az Apokalipszis lehelete:

„Nehéz, fojtó köd ülte meg a múlt esztendőben a magyar közéletet és társadalmat. Külső és belső nyugtalanságok és zavarok a bizonytalanság nyomásával súlyosodtak a lelkekre és a nyomukban járt gazdasági pangás ernyesztő hatással volt széles néprétegekre. A közélet jelenségeit figyelemmel kísérő szem egyre sötétebb felhők közeledését látja azokban az intézkedésekben, amelyek közszabadságainkat érintik, s tán soha fájdalmasabban nem éreztük gyengeségünket, mint abban az időszakban, amikor eszméink és akcióink hatása a gyakorlatban nagyrészt meddőnek bizonyult. (...)

A páholyok jelentéseiből merítjük ennek a ténynek a megállapítását. Csaknem az összes műhelyekben, kisebb-nagyobb következetességgel, foglalkoztak a testvérek az aktuálissá lett szabadságjogi kérdésekkel. (...)

Ugyancsak a páholyok jelentésiből állapíthatjuk meg, hogy Magyarország gazdasági problémái iránt egyre fokozódó érdeklődés mutatkozik. A drágaság, a munkanélküliség, a középosztály szervezkedése stb. a műhelyek legnagyobb részében kalapács alá került (megvitatták), ami újabb bizonyítéka annak, hogy a magyar szabadkőművesség újjáébredése az élet komoly és nagy problémáit állította munkálkodásunk középpontjába.

A nevelés és oktatás égető kérdéseivel is állandóan foglalkoztak páholyaink. Az iskoláért való küzdelmünk mélyebbé és gyakorlatibbá kezd válni, s habár épp ezen a téren vár reánk a legnagyobb türelmi próba, sem elernyednünk, sem csüggednünk nem szabad. Egy pillanatra sem szabad elfelednünk, hogy akié az iskola, azé a jövő.

A páholyok száma örvendetesen szaporodik. (...)"

Ez utóbbi mondat bizonyításaként mindjárt a következő oldalon olvasható „A Szövetségtanács előterjesztése" főcím alatt a „Munkaengedelem" rovat. Eszerint 1913-ban tíz új páholynak engedélyezték az ideiglenes munkát, s javasolják, hogy majd a nagygyűlés adja meg részükre a végleges „munkaengedelmet". Ezen páholyok a következők: a *II. Rákóczi Ferenc* Sátoraljaújhelyen, a *Virradat* Hódmezővásárhelyen, a *Phönix* Losoncon, a *Szilágyi Dezső* Budapesten, a *Kárpát* Ungváron, a *Fraternité* Czernowitz-Lajosfalván, a *Kölcsey Ferenc* Szatmáron, a *Kőrösi Csoma Sándor* Debrecenben, a *Maksimilijan Vrhovac* Zágrábban és a *Zoroaster* Szmirnában. Ugyanekkor hét, már ideiglenesen dolgozó páholy kapott végleges engedélyt, azaz a Nagypáholy felavatta Déván a *Hunyad*ot, Petrozsényban a *Zsilvölgy*et, Ruttkán az *Észak*ot, Pozsonyban a *Zur Wahrheit*et és a *Gleichheit*et, Budapesten a *Budapest*et, valamint Pécsett az *Irányi Dánielt*. Ezekkel már száztizenötre emelkedett a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy fennhatósága alá tartozó szabályos páholyok száma.

Mit csinált ez a száztizenöt páholy az utolsó békeévben Magyarországon? A „Jelentés" további része, a 18. oldaltól a 66-ig „Szellemi élet, jótékonyság és alkotások" címmel közli minden páholy éves beszámolóját. Válasszunk ki közülük találomra (vagy majdnem találomra) kettőt, s idézzük kommentár nélkül, de szó szerint a jelentéseket. Az egyik legyen az 1869-ben alapított *Corvin Mátyás páholy*, amelynek első és „örökös tiszteletbeli *főmestere*" *Türr István*; a másik az 1908-ban alakult *Martinovics páholy*, amelynek *alapító főmestere Jászi Oszkár*, s amelynek 1912 óta *Ady Endre* is *mester*-tagja. Ady, aki – és most már kimondhatjuk – ennek az alig megszületett, vagy meg sem született XX. századnak legnagyobb magyar géniusza. S nemcsak a költészetben, de a politikai tisztánlátásban is.

3.[29] *Corvin Mátyás*

A páholy ez évi működésének gerincét két nagyobb kérdés adta. A tüdővész elleni küzdelem országos szervezése *az egyik kitűzött cél, az* ország középső néprétegeinek *erői öntudatára ébresztése a másik cél.*

Az első kérdés előkészítésére már az előző évben kiküldött bizottság az év elején részletesen kidolgozott tervvel lépett a páholy elé. E tervek alapján négyes akciót kezdeményezett a páholy. Az akció első része, a profilaktikus védelem közigazgatási szervezése, a siker reményével bíztat: április havában miniszteri rendelet jelent meg a tüdővész elleni védekezés dolgában, amelytől üdvös eredményeket lehet elvárni. Az akció második része a középosztálynak tüdőbetegség ellen való önkéntes biztosítását célozza. Az egyes középosztályi szervekkel való tárgyalások eredménytelenek maradtak, ezért ezt a biztosítási ágat száraz üzleti alapon kell majd életbe hívni. Az akció harmadik része egy középosztályi nagy tüdőbeteg-szanatórium ala-

[29] A páholynév előtt lévő szám az „anyakönyvi" számot jelenti.

pítására vonatkozik. Kilátás nyílott rá, hogy egy nagyobb, 400 ezer koronás hagyatékkal – a jelenlegi hagyományos halála után – sikerül ilyen intézet alapját megvetni; kívánatos volna, ha egyes középosztálybeli különálló szervek szanatórium alapítványikat a mondott célra összesítenék. E kérdésben ez idő szerint több irányú értekezés folyik. Az akció negyedik része – kivált a vidéki keletek bevonásával – országszerte dispensairek létesítésére irányul, s az ezen akciót vezető t., profán foglalkozásával párhuzamosan igazi és eredményes szabadkőműves munkát végez ez irányban is.

A magyarországi középső néposztályok regenerálására indított mozgalom mai állásáról részletesen beszámolt a páholy, a magyar páholyok mindenikének megküldött táblában, amelyben a munkaterv első lépcsőfokául egy Országos Jóléti Kiállítás *szervezését jelölte meg, amely kiállítással egyrészt a középső néposztályok fejlődését gátló jelenségeket, másrészt e jelenségek megszüntetésére szolgáló eszközöket kívánja bemutatni; főként azonban fel akarja hívni a figyelmet azokra, az egész állami létet végzetesen fenyegető jelenségekre, amelyek a középső néprétegek mai helyzetéből szükségképpen folynak. E kiállítás előkészítése jó mederben halad, s remény van rá, hogy két éven belől megvalósul. A középosztályi probléma – ahogy a kérdést rövidség okáért nevezzük – a legkülönbözőbb szemszögből került munkánkon szőnyegre; s hogy e kérdés a társadalom elevenjébe vág, amellett bizonyít az érdeklődés, amelyet még távoli keletekről is tanúsítottak a tt.*

A páholy egyik legrégibb alapítása, az Országos Népoktató Egyesület *az elmúlt évben 49 tanfolyamot nyitott meg, amelyekre 1451 írni-olvasni nem tudó egyén iratkozott be. A magyar birodalom lakosságának 33,3%-a analfabéta. E nagy tömbhöz viszonyítva persze csekély az a másfél ezer ember, aki az Egyesület működése révén a kultúra részese lett. A rendelkezésére álló eszközökhöz képest mégis emberfölötti, de mindenesetre szabadkőműves munkát végez az Egyesület.*

A páholy másik alapítása, a gyengeelméjűeket támogató és nevelő Szeretet Egyesület *egy t. teljes munkaerejét és a páholy minden tagjának segítségre kész odaadását köti le. Az Egyesületnek Rákosszentmihályon fenntartott intézete, mintaszerű a hazai hasonló irányú intézetek között, s csöndes működésével nem egy könnyet szárított már fel.*

Jótékony célra 930 koronát fordított a páholy, azon összegen kívül, amelyekkel a páholy alkotásait a t. támogatták.

87. Martinovics

A Martinovics páholy *nem merült soha a napi politika kicsinyes személyi és párttusái közé. E küzdelmeket bár éber figyelemmel kísérte, de azokat mindig a történelmi fejlődés magasabb perspektívájából nézte.*

A lefolyt év a magyar radikális és demokratikus törekvések számára súlyos veszteségekkel zárul.

A páholy az újonnan megválasztott tisztikart 1913. január hó 31-én tartott munkán iktatta be. Baracs *főmester tv. székfoglaló beszédében rámutatott a magyar szabadkőművesség válságos helyzetére és a progresszív erők tömörítésére és fokozott áldozatkészségre hívta fel a testvéreket.*

Majd Diner-Dénes József *tv. tartott előadást, melyben a közelmúlt aktuális közéleti eseményeit vette vizsgálat alá a szabadkőművesség törekvéseinek szempontjából. Rámutatva az általános morális korrupcióra, végül a Balkánon lezajlott nagy politikai átalakulásokra az előadó tv. az általános választójog megalkotásában jelölte meg az egyetlen eszközt, mely megakadályozni képes azt, hogy Magyarország a XX. század Törökországa ne legyen. Diner-Dénes pesszimizmusával szemben ugyanezen munkán* Rónai *tv. bizonyos bíztató jelenségekre, különösen a magyar proletáriátus magatartására utalt hosszabb előadásában, és úgy a múlt, mint a jövendő szempontjából az önkritika szigorú alkalmazásának fontosságát hangsúlyozta.*

Február hó második felében, majd március hó elején az általános sztrájk állt páholyunk érdeklődésének középpontjában, melynek proklamálását a magyarországi szervezett munkásság a kormány választójogi törvényjavaslatának benyújtása alkalmából elhatározta. A páholy kötelességének tartotta segítő kézzel hozzájárulni azon akcióhoz, mely úgy a szabadkőművességen belül, mint azon kívül a társadalom legszélesebb rétegeiben a bekövetkezendő sztrájk által sújtott munkásgyermekek érdekében megindult. Tetemes összeget sikerült a testvérek áldozatkészségéből összegyűjteni a tervbe vett nagyszabású segélyakció céljára.

Mint ismeretes, az általános sztrájkot utolsó órában leszerelték, s így a fentebb ismertetett mozgalom is tárgytalanná vált. Nem mulaszthatjuk el megemlíteni, hogy az említett társadalmi és páholybeli akció útján összegyűlt összegek egy új philantropikus egyesület, a Budapesti Gyermeküdülőhely Egyesület *céljaira fordíttattak,*

mely egyesület megteremtésében kiváló része van Ember testvérnek. Az egyesület alapszabályai most állnak miniszteri jóváhagyás alatt.

Március hó 14-én Fenyő *tv. tartott előadást* „A lakáspolitika feladatai" *címen, megjelölve a telekpolitikában, közlekedési- és adópolitikában azokat a teendőket, melyek által a lakáspolitikában a mai helyzettel szemben javulás érhető el és felvetette egyszersmind előadása keretében egy magyarországi földreform-szövetség alakításának eszméjét.*

Április hó 11-én Ember tv. tartott előadást „Tanítói mozgalmak és az új tánítói törvény" *címen, ismertetve az új tanítói törvényt és annak várható hatásait a népoktatásra, a tanítóság osztályhelyzetére és anyagi viszonyaira.*

Május havában a nagyváradi László király páholy, *e páholy és a kolozsvári* Unio páholy *részvételével nagyszabású vitát rendezett a nemzetiségi kérdésről.* Jászi Oszkár *tv. hosszabb előadásban kifejtette e munkán a nemzetiségi kérdés megoldására vonatkozó koncepcióját, melyet a* Martinovics páholy *korábbi munkáin teljesen magáévá tett. A* László király páholy *említett munkáján egy oly javaslat vált határozattá, mely egybevág a* Martinovics páholy *által a nemzetiségi kérdésben vallott felfogással.*

A páholy őszi munkáját egy retrospektív és egy a jövőbe néző előadás dominálta. Az előbbit Szende Pál *t., az utóbbit* Jászi Oszkár *t. tartotta.*

A nyári szünet után tartott első munkán 1913. október 8-án vetett visszapillantást Szende *t. a radikális mozgalom történetére. Ismertette e mozgalom mai helyzetét, kutatva az okokat, a radikális mozgalom szerepét a szabadkőművesség keretén belül, és levonta a múltnak tanulságait a jövő számára.*

Szende *t. előadása adott alkalmat* Jászi *t.-nek, hogy október 31-én megtartott munkán* „A szabadkőművesség céljai és egy radikális polgári párt szükségessége" *című előadásában a magyar radikális mozgalom legfontosabb és legsürgősebb kérdését: a radikális mozgalom egy politikai párt keretében való tömörítését vegye vizsgálat alá.* Jászi Oszkár *t. az ország osztálytagozódásának ismertetése kapcsán kimutatta, hogy valóságos szükségszerűségnek tekintendő egy radikális polgári párt alakítása, mely az ország lakosságának túlnyomó többségében nem csupán a városi polgárságban, hanem a parasztság bizonyos rétegeiben és a nemzetiségi tömegekben is természetes támogatást találna.*

Úgy Szende, *mint* Jászi *t. előadása nyomán egy felette széles körű eszmékben, új szempontokban gazdag eszmecsere indult meg, mely páholy egész őszi munkaprogramját kitöltötte.*

A páholy az elmúlt évben is ápolta a testvéri kapcsolatot a rokon gondolkodású páholyokkal.

Szende *t. tartott előadást a* Galilei páholy*ban* „A jelenkori Magyarország" *címen. Résztvett továbbá testületileg, részben kiküldött testvérei útján több páholy munkáján, valamint munkáin is nagyszámú látogató testvért üdvözölhetett.*

Miként az előző években, úgy az elmúlt évben is a páholy testvérei szabadkőművesi szellemű munkásságot a profán életben fejtettek ki, a Társadalomtudományi Társaságban, a Szabadiskolában, a Galilei Körben, a Reform Klubban, A Választójog Szövetségben, az ügyvédek, tanítók, tisztviselők progresszív mozgalmaiban és a progresszív irányú hírlapírás és felvilágosító tudományos irodalom terén.

Végül az elmúlt évekhez hasonlóan a testvérek közül többen – részben a páholy költségén – nagyszámú gyűlésen tartottak beszédeket és előadásokat eszméink és céljaink megvalósítása érdekében.

Ez az összesítő „Jelentés" 1914 második negyedévében jelenik meg. A következő negyedév végén, 1914. június 28-án Szarajevóban egy szerb merénylő agyonlövi az Osztrák-Magyar Monarchia trónörökösét. Egy hónappal később Ferenc József császár és király hadat üzen Szerbiának. Egy hét múlva egész Európa hadban áll. Végérvényesen véget ér a sokat ígérő XIX. század.

VIII. A XX. század elrablása

John Lukacs magyar származású amerikai történész az egyik magyarul is megjelent könyvében[30] azt írja, hogy a XX. század mindössze hetvenöt esztendeig tartott: 1914-től 1989-ig. Tehát az I. világháború kezdetétől a Szovjetunió széthullásáig, pontosabban a közép-kelet-európai országoknak a szovjet érdekövezettől való függetlenedéséig; így Magyarországon 1989. október 23-ig. Kétségtelenül van ebben egyfajta történészi logika, különösen úgy, ahogy Lukacs visszafelé is „beosztja" a századokat: a XIX. 1815-től 1914-ig kilencvenkilenc év; a XVIII. 1689-től 1815-ig százhuszonhat év; a XVII. 1588-tól 1689-ig százegy év és így tovább. S mindegyik dátumhoz tartozik természetesen egy-egy jelentős történelmi esemény, amely Európa későbbi sorsát meghatározza.

De vajon elkezdődött-e a XX. század a XIX. befejeztével, 1914-ben? Sajnos nem, legalább is a mi logikánk szerint nem; a XX. század még nem bírt megszületni. És ha az 1989-es dátumot el is fogadjuk „határkőnek", hogy innen már folytatódhat az, ami a szarajevói két lövéssel megszakadt, akkor is van itt egy hetvenöt éves hiátus: Európa legalább hetvenöt évig a történelem senki földjén élt. Nem elsüllyedt, mint a legendás Atlantisz, csak lesüllyedt saját középkori szintjére. És ennek a hetvenöt évnek még legendája sincs. Na és azóta? Mert ha csupán a Jugoszlávia széthullását követő balkáni háborúkat (polgárháborúkat) tekintjük, és még mindig tekinthetjük, akkor mondhatjuk-e, hogy ez most már a XX. század? Félő, hogy még mindig nem mondhatjuk. Még Európában sem mondhatjuk.

De hát mit nevezünk Európának földrajzi és kulturális értelemben, egyáltalán egybe esik-e ez a két fogalom, tehát azt is tisztáznunk kellene már, hogy hol is húzódik a szellemi Európa határa?

30 John Lukacs: „A XX. század és az újkor vége." Európa Könyvkiadó, Budapest, 1994.

A közmegegyezés már régen szentesítette azt a megállapítást, hogy az európai kultúra két dupla oszlopra épült: a *görög-római* és a *zsidó-keresztény* műveltség hagyományaira. És ez az európainak nevezett kultúra messzire kiterjed ugyan, Európa földrajzi határain is túlra, Észak-Amerikára és Ausztráliára is például – csak éppen itt húzódik egy messziről nehezen érzékelhető törésvonal. Pedig már csaknem egy évezrede osztja két részre ezt a földrajzi egységet: formálisan 1054. június 16-án átkozza ki IX. Leó pápa Kerularios pátriárkát (és természetesen Kerularios IX. Leót), s ezzel hivatalosan is megtörténik a keresztény egyházszakadás. Az európai gondolkodás egyik tartóoszlopa megreped, s akik e törésvonal mentén Rómához, azaz a Nyugathoz csatlakoznak (lengyelek, magyarok, horvátok), azok merőben más szellemi, társadalmi és gazdasági utat járnak be, mint akik Bizánc mellett tartanak (oroszok, románok, szerbek).

Fölösleges lenne itt vallástörténeti, netán teológiai vitákba bonyolódni, hiszen nem is teológiáról van itt szó, csupán az egyház szerkezetéről és szervezeti felépítéséről; nagyon is világi dolgokról. A szakadáshoz vezető ellentétek is a német pápák reformtörekvéseivel kezdődnek az ezredforduló idején: Róma az átalakításra, a változtatásra törekszik, míg Bizánc a változatlant, az ortodoxiát képviseli. Az egyházak dolga, intézhetnénk el röviden mai eszünkkel, ha nem gondolnánk arra, hogy mi történt és mi nem történt meg az elmúlt évezredben Európa eme két felén. Ha csak érintőlegesen említjük, s csupán azokat a nagyobb szellemi „kalandokat" soroljuk fel, amelyeket a „bizánci út" elkerült, pontosabban nem járt és nem is járhatott végig, mint például a humanizmus és reneszánsz, a reformáció és ellenreformáció vagy a polgári eszméket összefoglaló felvilágosodás, akkor a keresztény egyházszakadást már nem utalhatjuk a vallástörténet tárgykörébe. Mert Európát osztotta meg a kétfelé tartó gondolkodással.

„Kezeink elválnak..."

Ha követjük a korábbi fejezetek szimbolikus szóhasználatát, azt mondhatjuk, hogy a szabadkőművesség 1914 nyarán *harmadszor* is elveszíti „ártatlanságát"; tehát alapszabályától eltérően ismét belekeveredik a *politiká*ba. Persze, ez még önmagában nem lenne baj, hiszen korábban is politizáltak, sőt voltaképpen mindig is politizáltak: a szabadság, a testvériség, az egyenlőség érdekében. Vagyis a polgári, a civil értékrend mellett. És hát alapszabály ide, alapszabály oda, 1717-től ez volt a feladatuk, történelmi hivatásuk. Most viszont, alig kétszáz évvel később, éppen ezt tagadják meg, amikor minden nemzeti nagypáholy elfogadja saját nemzeti kormányának napi politikáját, s ezzel saját ellentétükbe fordulnak. Hiszen a civil ellentéte a miles, a szabadság és egyenlőség ellentéte a háborús parancsuralom kényszere és diktatúrája. És erre már nincs mentség, ez már nem az ártatlanság kamaszos elvesztése; az elsüllyedt XX. század néhány évre a szabadkőművességet is magával rántja. Egycsapásra széthullik, s utóbb szinte szemenként a határokon átívelő testvéri lánc: az egykori Európa a páholyokban is két ellenséges táborra szakad, s még csak nem is a „bizánci törésvonal" mentén: vannak az „antantországok" páholyai és vannak a „központi hatalmak" páholyai, s ezek nincsenek már beszélő viszonyban. Mint a Római Birodalom felbomlása utáni zavaros, barbár évszázadokban.

De a páholyokon belül a tagságot is megosztja a háborús politika. *Ady* például kezdettől háborúellenes verseket ír, két utolsó kötete „A halottak élén" és „Az utolsó hajók" majd minden darabja ez a tiltakozás – s a *Martinovics páholy* általában is szembe kerül a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy vezetőivel. Majd magában a vezetőségben is támadnak politikai nézeteltérések, úgyhogy az utolsó békebeli *nagymester*t, *Bókay Árpád*ot helyettese, *Bakonyi Kálmán* kúriai bíró váltja fel. Közben azért folytatják megszokott karitatív tevékenységüket a háborús körülmények között is: a pesti Sörház utcában azonnal megalapítják a *Hospitium*nak nevezett hadikórházat, ahol javarészben szabadkőműves orvosok látják el a sebesülteket, sőt a Nagypáholy épületében, a Podmaniczky utcában is működtetnek egy kisebb hadikórházat. Csak éppen arról nincs tudomásunk, hogy valamelyik páholy testületileg is tett volna valamit a háború megakadályozásáért; de ha volt ilyen kísérlet (amiről nem tudunk), eredménye nemigen lehetett, mert arról meg tudnánk.

Tudunk ugyan 1915 tavaszáról egy tárgyalássorozatról (ez sem jár persze sikerrel), ez viszont igen felemás módon értékelendő. Ekkor *Tisza István* miniszterelnök kéri fel a nagypáholy vezetőit, hogy kezdjenek tárgyalásokat olasz „testvéreikkel", megakadályozandó Olaszország kiugrását a Hármas Szövetségből. Az előzetes titkos megbeszélésen, Soltész Adolf Damjanich utcai lakásán a szabadkőműveseket hárman képviselik: *dr. Fekete Ignác*, a nagypáholy *főtitkára*, *dr. Temesváry Rezső* orvos, a *Demokrácia páholy főmestere* és *dr. Soltész Adolf*, a „Kelet" című szabadkőműves folyóirat szerkesztője. Temesváry, akinek barátai vannak az olasz kormányban, el is utazik, hosszasan tárgyal, ám néhány hét múlva Olaszország átáll az Antanthoz és hadat üzen Ausztria-Magyarországnak.[31]

Később, a háború vége felé, persze már valódi béketárgyalásokat is kezdeményeznek. 1917 folyamán több ízben tárgyal Németországban és Svájcban *Bihari Mór, Ágoston Péter, Beke Manó, Pfeifer Ignác* a Monarchia különbékéjéről, sőt ennek érdekében a Symbolikus Nagypáholy szövetségtanácsa egy külön békebizottságot is kinevez, tagjai *Balassa József, Bihari Mór, Kőhalmi Béla, Kunfi Zsigmond*. Az 1918-as berni békekonferenciára és az ott tartandó szabadkőműves tanácskozásra *Bíró Lajos*t, *Balassa József*et, *Ignotus*t, *Jászi Oszkár*t delegálják.[32] Hanem ez a szerepvállalás még tovább növeli a testvérek közötti ellentéteket: a hagyományőrző többség sokallja, a radikális kisebbség kevesli az efféle politizálást.

Az természetes, hogy mindig a politizálók, a politikusok vannak reflektorfényben (s ez kétszeresen is ellenkezik a szabadkőműves alapszabállyal), úgyhogy 1920 után, az országos Trianon-trauma bűnbakkereső zavarában nem nehéz rá-

[31] Dr. Soltész Adolf fiának 1981-ben kelt kézirata alapján.

[32] L. Nagy Zsuzsa: „Szabadkőművesség a XX. században." Kossuth Könyvkiadó, 1977. 30. old.

találni a szabadkőművesek „bűneire" sem. „A kommunisták és a szabadkőművesek. Miattuk vesztettük el a háborút, miattuk csonkították egyharmadára Magyarországot", mondogatták, írták éveken át, és nagyon sokan azóta sem tudnak többet a szabadkőművesekről. Tegyük hozzá, hogy az effajta zavarodott bűnbakkeresés mindig, mindenütt megtörténik, minden hasonló helyzetben. És hát a trianoni békeszerződésnek korántsem ez a bűnbakkeresés volt a legkárosabb következménye.

Nem valószínű persze, hogy a páholyok konzervatív többsége számíthatott arra, hogy egy-két év múlva majd a szocialisták és kommunisták szinonimájaként emlegetik a szabadkőműveseket, árulókként és országvesztőkként, s ezért határolják el magukat a *Martinovics páholy*, vagy a *Március páholy* radikálisabb tagjaitól. Nem, erre még senki sem számíthatott. Tény azonban, hogy a háborút követő mindhárom forradalmi kormányban voltak szabadkőműves miniszterek, illetve népbiztosok. A Károlyi-kormányban: *Jászi Oszkár* tárca nélküli nemzetiségi miniszter, *Kunfi Zsigmond* munkaügyi és népjóléti miniszter, *Szende Pál* pénzügyminiszter; továbbá államtitkár *Biró Lajos* és *Friedrich István*. A Berinkey-kormányban: *Kunfi Zsigmond* közoktatásügyi miniszter, *Szende Pál* pénzügyminiszter. Majd a Forradalmi kormányzótanácsban: *dr. Ágoston Péter* külügyi majd igazságügyi népbiztos (ő a nagyváradi *László király páholy főmestere*), *Kunfi Zsigmond* közoktatásügyi népbiztos, *dr. Ládai István* igazságügyi népbiztos, *Pogány József* hadügyi, majd külügyi s végül közoktatásügyi népbiztos, *Rónai Zoltán* igazságügyi népbiztos, *Varga Jenő* pénzügyi és a szociális termelés népbiztosa. De mindez nem akadályozza meg a tanácskormány vezetőit abban, hogy 1919. március végén ne tiltsák be a szabadkőműves-páholyok működését. Pontosabban: a szabadkőműves népbiztosok sem tudták vagy nem akarták megakadályozni.

Tehát a három kormányban összesen tíz szabadkőműves, s közülük egy, *Friedrich István* a tanácskormány megdöntése után még két rövid életű kormánynak is miniszterelnöke, majd 1919. szeptember 24-től 1920. március 15-ig a Huszár-kormány hadügyminisztere. Vannak tehát, mint azóta is tapasztalhattuk néhányszor, a „mi szabadkőműveseink" meg a „ti szabadkőműveseitek", s a mieink természetesen kivételek. – De mindez nem akadályozza meg a Huszár-kormányt követő Simonyi-Semadam-kormány belügyminiszterét, Dömötör Mihályt abban, hogy 1920. március 18-án kiadott rendeletében ne duplázzon rá Landler Jenő belügyi népbiztos egy évvel korábban kelt rendeletére, a szabadkőműves-páholyok működésének betiltásáról. Csak most már nem a polgári nézetek veszélyessége miatt, hanem: „*A szabadkőművességnek a háború felidézésében, a háború folyamán, majd pedig annak szerencsétlen országunkat balsikerrel sújtott befejeztével a defetizmus és az általános destrukció felkeltésében és állandó élesztgetésében, a forradalomnak és a bolsevizmusnak felidézésében való tudatos aknamunkája köztudomású tény.*" *Ennek alapján s ezért „Magyarország egész területén létező minden néven nevezendő szabadkőműves-egyesületet (páholyt, intézményt stb.) ezennel véglegesen feloszlatom, tekintet nélkül arra, hogy az illető alakulat kormányhatóságilag láttamoztatott alapszabályokkal bír-e, jelenleg működik-e vagy sem.*"[33]

A szándék világos, a szöveg „logikája" kevésbé: vagy felidézik a háborút, vagy defetisták, a kettő nem jön össze. Még aknamunkával sem.

Tehát körülbelül ott tartunk, mint 1795 májusában.

A „sivatagi vándorlás"

Benedek Marcell, a *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy* utolsó *nagymestere* (hivatalosan 1949. március 10-től 1950. június 12-ig) nevezi „sivatagi vándorlásnak" az 1920 utáni negyedszázadot. Az utolsó nagymestert 1910 decemberében, fiatal tanárként veszik fel a *Deák Ferenc, a testvériséghez* nevű páholyba, még megismeri a magyarországi szabadkőművesség fénykorát, majd a kétféle diktatúra tiltásait, végül az 1945 utáni néhány esztendős szabad páholymunka után az előzőnél is kilátástalanabb sivatagi vándorlást. 1969 márciusában bekövetkezett haláláig, tehát mindössze tizenöt évig volt legálisan és negyvennégy évig illegálisan szabadkőműves.

[33] L. Nagy Zsuzsa: i. m. 42. old.

De hogy a bibliai szimbólumoknál maradjunk, az 1920-ban kezdődő sivatagi vándorlást is megelőzi a szétszórattatás. Az Osztrák-Magyar Monarchia széthullásával, s romjain a fiatal nemzetállamok létrejöttével a *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy* földarabolása is megindul: 1918 novemberében „elbocsájtják" a tizennégy határmenti osztrák páholyt, s december 8-án ezekből alakul a *Grossloge von Wien*, az új Osztrák Köztársaság első nagypáholya. 1920 után pedig mindössze negyvenhét páholy marad a trianoni békeszerződésben kijelölt határok között: harmincegy Budapesten és tizenhat a vidéki városokban; vagyis összesen hetvenkilenc szabadkőműves-páholy kerül az új határokon túlra. Köztük a legrégibb hagyományokkal bíró erdélyiek, felvidékiek, bánátiak. De ott legalább működhetnek, s majd oda járhatnak a magyarországiak is egy-egy „munkára". Körülbelül úgy, ahogy korábban jártak ide az osztrákok vagy a csehek; s 1921-22-től, a Bethlen-kormány idején már majdnem olyan kedélyes konspirációkkal, mint annak idején: akár a vasúti kalauzok is felismerhetik őket.

De nem csak a vasutasok, Dömötör belügyminiszter rendelete után bárki érdeklődő elolvashatja a *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy* tagjainak teljes névsorát 1868-tól 1920-ig, *Ady Endre* írótól *Zipernovszky Károly* műegyetemi tanárig, illetve *Abaffy Adolf* szolgabírótól (Privigye) *Zsulyevits Ernő* felsőkereskedelmi iskolaigazgatóig (Zombor), hogy pontosan idézzük ennek a több mint tizenhárom ezer nevet tartalmazó vaskos kötetnek első és utolsó sorát. Név, foglalkozás, lakcím, páholy, a belépés dátuma.

A névsorok, a címlisták mindig fontos elemei az információnak, s különösen rendszerváltozások idején értékelődnek fel: ki politikai, ki csak közönséges tőkét akar kovácsolni belőlük. De akár ilyet, akár olyat, megszerzésük csaknem mindig jogtalanul vagy erőszakosan történik.

Most is, még 1919 nyarán, egy különítményes tiszti csoport bemegy a Podmaniczky utcai páholyházba, s *Bakonyi Kálmán főmester* tiltakozása ellenére magukkal viszik az irattárat, pontosabban a tagfelvételi íveket. Lehet, hogy ez még csak spontán akció a Friedrich-kormány idején (s tegyük hozzá, hogy Friedrich István testvér kormányzati pozícióiban igyekszik is fékezni ezeket a rajtaütéseket), de a Semadam-kormány belügyminisztere már pontosan tudja, hogy mi célból adassa ki a megszerzett titkos névsort. A jóhiszemű vagy kevésbé jóhiszemű olvasó egyszerre szembe találja magát a jelenkori s a közelmúltbeli szellemi elittel, amely lám, eladta magát a liberális, baloldali, kozmopolita eszméknek.

(De a visszájára fordult legendás történetek is közszájon forognak. Például egy *Kis Borlász Aladár* nevű különítményes tisztről, aki valamely razzia során betéved a páholyház könyvtárába. Nézegeti, hogy miféle szörnyűségeket olvastak ezek a nemzetárulók, kivesz egy-két könyvet a vitrinekből, s olvasgatni kezd. Amikor távoznak, ő néhány kötetet is a hóna alá kap, s addig olvassa ezeket, mígnem néhány hét múlva nyugdíjazását kéri, és Svájcba utazik. Genfben felvételét kéri a svájci *Alpina páholy*ba, amelynek aztán haláláig, 1977-ig megbecsült mester-tagja.)

Majdnem ily módon sült el, visszafelé, „A magyarországi szabadkőműves-páholyok tagjainak névsora" című kiadvány is, mert a megjelenése utáni évben *gróf Bethlen István* miniszterelnök „diszkrét megbeszélésre" kéri a szabadkőműveseket. Akkor már *Balassa József* a *nagymester*, nemzetközi hírű nyelvész, húsz éven át a „Magyar Nyelvőr" főszerkesztője – s a kormányfő arra kéri a tekintélyes tudóst, hogy járna közben a szovjet-oroszországi szabadkőműveseknél a magyar hadifoglyok kiszabadítása érdekében. Szorgalmas levéltári kutatással bizonyára ki lehetne nyomozni, hogy mi történt ezután. Lehet, hogy Balassa József sürgős meghívást kapott egy szentpétervári nyelvészkongresszusra, amelyre hivatalos volt az illetékes népbiztos is? Lehet, mert valami módon sikerült az akció: az orosz szabadkőművesek közbenjárására, akik 1922-ig szabadon tevékenykedhetnek, kiürülnek a magyar hadifogolytáborok.

Ezért-e, vagy mert az okos Bethlen miniszterelnök konszolidált kapcsolatokat akar az európai országokkal – mindenesetre megszűnnek a korábbi zaklatások, s kormányának tíz éve alatt, sőt voltaképpen 1938-ig viszonylag nyugodtan dolgozhatnak a törvényen kívül helyezett magyarországi szabadkőművesek. De a nagy páholyházat, amelyet még 1920. május 13-án lefoglal egy tiszti különítmény, s a Magyar Or-

szágos Véderő Egyesületnek és az Etelközi Szövetségnek adnak haszonbérbe, természetesen nem kaphatják vissza, ezért csak magánlakásokon, kávéházak különtermeiben jönnek össze; szabályos páholymunka itthon nem folyik. De útlevelük van, s a megszellőztetett listák és névsorok ellenére oda utazhatnak, ahová akarnak – legtöbbször Bécsbe és Kolozsvárra, de Genfbe is, Strasbourgba is. És még csak véletlenül sem tűnik fel a hatóságnak, hogy mennyi nyelvészkongresszus és Ady-emlékülés van mostanában Bécsben és Kolozsváron, s ezekre Balassa professzor úr mellett orvosok, mérnökök, jogászok és vaskereskedők is hivatalosak – azokra meg *Kosztolányi* és *Karinthy* szerkesztő urak társaságában milyen sok Ady-rajongó orvos, mérnök, jogász és vaskereskedő is utazik. Pedig nyilván tudják (sőt erősen remélik), hogy másmilyen tárgyalások is folynak ezeken a látogatásokon.

Mert ennek a nagyvonalú „félrenézésnek" tágabb politikai okai vannak, természetesen. Innen a népszövetségi kölcsön megszavazása a tét, onnan a tilalom feloldása; 1920 és 1922 között Magyarország az egyetlen európai állam, ahol bezárták a páholyokat. Hanem 1922 után a nemzetközi szabadkőműves-szervezet számára (Association Masonnique Internationale) még fontosabbá válik a magyarok szabályos bekapcsolása a „munkába": az oroszországi és az olaszországi „testvérek" is illegalitásba kényszerülnek. Kezdeteként a kommunista és a fasiszta diktatúrának. Ekkor a svájci *Alpina páholy nagymestere* fölkeresi a Genfben tárgyaló *Bethlen Istvánt*, s megegyeznek, hogy ősszel az AMI delegációja Budapestre utazik. Jönnek is, tárgyalnak is; Bethlenen kívül *Rakovszky Iván* belügyminiszterrel, *gróf Bánffy Miklós* külügyminiszterrel és *gróf Klebelsberg Kunó* vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, de a betiltó rendeletet nem tudják visszavonatni. Ekkor jegyzi föl Benedek Marcell, hogy: „Az egymást követő kormányok között akadt olyan, amelynek tagjai szégyellték a szabadkőművesség feloszlatását a művelt Nyugat előtt, de saját felhergelt tömegeiktől félve nem merték új életre támasztani."

Marad a külföldre járás, mint már tudjuk elsősorban Bécsbe és Kolozsvárra. Kolozsvárt a jogaiba visszahelyezett magyar nyelvű *Unió páholy főmestere*, *Jancsó Elemér* történész-

professzor szervezi a magyarországiak vendégszerepléseit, Bécs pedig átveszi azt a szerepet, amelyet 1918-ig a *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy* vállalt az osztrák szabadkőművesek érdekében. A *Grossloge von Wien*hez tartozó *Labor páholy* (alapítója *Herczeg Marcell*) és a *Libertas et Virtus* nevű páholy (*főmestere gróf Lónyay Károly*) mindjárt befogadja a magyar emigránsokat, majd a Magyarországon maradt testvérek közül is egyre többen lépnek be a *Libertas*ba; itt avatnak új tagokat, és képviselik nemzetközi szervezetekben a magyarországi szabadkőművességet. Itthon pedig maradnak a magánlakások, a kávéházak különtermei. A Lánchíd kávéház, a Hangli-kioszk, a Bristol.

Na és a jótékonykodás, a civil akciók? Maradnak a különböző fedőszervezetek és fedőakciók: a *Fröbel Nővédő Egylet*, a *Cobden Szövetség*; az *ingyen tej akció*, *ingyen kenyér akció*, a *zebegényi gyermeküdülő-telep* és így tovább. És maradnak a legálisan működő *Rotary klubok* Budapesten, Debrecenben, Gyöngyösön, Győrött, Hódmezővásárhelyt, Miskolcon, Nyíregyházán, Orosházán, Pécsett, Szegeden, Szolnokon, Szombathelyen. Ezen klubok meghatározó személyisége például *Szent-Györgyi Albert*, *Bláthy Ottó Titusz*, *Kisfaludi Stróbl Zsigmond*, *Márkus László*, az Operaház igazgatója, *Cs. Szabó László*, a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. irodalmi osztályvezetője mint a tudomány és művészet képviselői; másrészt *Fenyő Miksa*, a Gyáriparosok Országos Szövetségének vezetője, *báró csepeli Weisz Alfonz*, a Weisz Manfréd Rt. igazgatója, *Vészi Imre*, laptulajdonos. Vagyis újra együtt a szellemi és gazdasági elit.

A Rotary klub nem fedőszerve a szabadkőművességnek (de annak nem is szinonimája); kezdetben a szabadkőművesek lazább, „világi" szervezete – a harmincas évekig kizárólag szabadkőművesek irányítják. 1905-ben alapítja egy chicagói ügyvéd, hogy ott a páholymunka után (ahol ugye sem napi politikával, sem üzleti ügyekkel foglalkozni nem lehet – lévén az templom), az akkorra már ott zömmel gyárosokból és pénzemberekből álló tagság profán ügyeit is megtárgyalhassa. A gyorsan szaporodó klubok világszövetségbe tömörülnek, de nálunk főleg a páholyok betiltása után szerveződnek; rájuk nem vonatkozik a tilalom.

1938 tavaszától még a „sivatagi vándorlás" is ellehetetlenül. Mert hiába, hogy a szabadkőművesség deklaráltan nem akar foglalkozni napi politikával, a politika nagyon is foglalkozik vele. A németországi páholyokat (természetesen) már 1933 után bezárják, s 1938. március 12-én, még az Anschluss napján lefoglalják a *Grossloge von Wien* épületét. *Nagymesterét*, a hetvennyolc éves *Richard Schlesingert* bebörtönzik (ott is hal meg), az *In labore virtus* vezetői, élükön *Lónyay Károllyal*, emigrálnak.

A müncheni egyezmény aláírása napján (amely egyezmény Csehszlovákia feldarabolását „szentesíti") önként feloszlik a *Csehszlovák nemzeti nagypáholy*; *nagymestere*, *Eduard Bene* miniszterelnök a német megszállás után Angliában telepszik le, s 1941-ben Londonban újraszervezi a páholyt.

A *Lengyel nemzeti nagypáholy* 1938. november 22-én, még a betiltás előtt szintén feloszlik, tagjainak nagy része emigrál. *Tadeusz Tomaszewski* vezetésével 1939-ben Párizsban alapítják meg a *Copernikus páholyt*, de Franciaország megszállása után ők is áttelepülnek Londonba. (A II. világháborút lezáró béketárgyalásokon majd mindkét ország kedvezőbb pozícióba kerül Londonban működő páholyaik révén; Magyarország ezzel is elszalaszt egy lehetőséget.)

Pedig 1937-38 fordulóján úgy látszik, hogy egész Közép-Európában még nálunk a legkedvezőbb a helyzet. Így érzékelik ezt az AMI vezetői is, ezért ismét megkísérlik elérni a *Darányi-kormánynál* a tiltó rendelet visszavonását, hogy ezután Magyarország tölthesse be a térség szabadkőművességében azt a tisztséget, amit 1918-ig is viselt. Közvetítőként *Friedrich István* tárgyal Darányiékkal, s ismét eredmény nélkül: az 1938 márciusában meghirdetett Darányi-program már a Németországgal kötendő háborús szövetséget készíti. A nagy szövetséges pedig ki nem állhatja a szabadkőműveseket.

Aztán májustól jön az *Imrédy-kormány* és jönnek a *zsidótörvények*.

A háborús készülődéseket mindig hangulati, ideológiai megágyazás készíti elő. Az ellenség „kijelölése", s először lehetőleg a közelben, az országon belül, hogy kik miatt is kényszerülünk mi háborúzni. És mindig, mindenütt jelentkeznek a „magánszorgalmú" segédcsapatok. Újságcikkekkel, brosúrákkal, könyvekkel. Az egyik legismertebb „A szabadkőművesség bűnei – A magyarországi szabadkőművesek mozgalma és külföldi kapcsolatai" (I-III. 1921-1939). A könyv (könyvek) szerzője és kiadója *Palatinus József*, illetve az 1921-ben megjelentetett I-II. kötetet még a *Borcsay-Palatinus* szerzőpáros jegyzi. Ez természetesen a Dömötör-féle szellemben íródik: az első füzet „okadatolja" a belügyminiszteri rendelet indoklását, páholymunkává zsugorítva a három fő bűnt (a háború elvesztése, a forradalmak és a kommün, Trianon), a második, terjedelmesebb kötet pedig a már említett névsort tartalmazza 1886-tól 1920-ig.

1938 nyarán ismét együtt jelenik meg ez a két kötet; a második változatlan utánnyomással, míg az elsőt alaposan átdolgozza és többször is kibővíti Palatinus. Természetesen mindig a korszellem elvárása és parancsoló szüksége szerinti alfejezetekkel. „Jótékonysági fedőszervek leple alatt működnek ma is a szabadkőművesek"; „Olaszország halálos csapást mért a szabadkőművességre"; „Cionista célokra fordítják a szabadkőművesek a jótékony célra gyűjtött összegeket"; „A szabadkőművesség és a zsidóság"; „Élet-halál harc a szabadkőművesség és a bolsevizmus ellen". Ez utóbbi, záró fejezetnek idézzük csak fel utolsó mondatait! „Könyvemet azzal a -- hiszem, minden hazáját és faját izzón szerető magyar becsületes testvérem -- hő óhajtásával bocsátom útjára, vajha mielőbb megértve a nemzetünket, fajunkat és hazánkat egyre nagyobb végveszedelemmel fenyegető nemzetközi zsidó-szabadkőműves aknamunkát és bolseviki agitációt, testvérként összefogva, egyszer s mindenkorra véget vet a magyar fajiságtól teljesen idegen elemek garázdálkodásának."

A harmadik kötet, amelynek első kiadása 1939-ben jelenik meg, már szinte csak névsorokat tartalmaz. A korábban Bécsből Prágába menekített, majd ott elkobzott iratokból a magyar szabadkőművesek névsorát (1920-tól 1938-ig), valamint az időközben szintén betiltott jótékonysági szervezetek irányítóinak név- és címlistáját. Ez utóbbi fejezetek „A feloszlatott Ingyenkenyér Egylet tagnévsora"; „Az Országos Gyermekvédő és Frőbel-Egyesület tagnévsora" és „A Magyarországi Rotary klubok tagjainak névsora".

Csakhogy ezeket a lajstromokat, s különösen a szabadkőművesekét, enyhe gyanakvással kell olvasgatnunk, hiszen szembeötlő bennük némi tendenciózus szerkesztés. Hogy például miért marad ki *Kosztolányi Dezső*, ha benne van *Karinthy Frigyes*, és miért nem szerepel *Móra Ferenc* meg *Tamási Áron*, ha *Hatvany Lajos* vagy *Zsolt Béla* szerepel? – Igaz ugyan, hogy *Márai* (márai Grosschmied) *Sándor* író és hírlapíró benne van, de tán csak nem a német családnév és a „rafinált" magyarosítás tévesztette meg Palatinus Józsefet?

Ha átböngésszük a *Függelék*ben általunk is közölt névsort, amely itt természetesen csak a Trianon utáni Magyarország határain belül élőket tartalmazza, akkor is feltűnik, hogy három kivételével valamennyi szabadkőműves budapesti illetőségű. Hová lett a vidéki páholyok tagsága? Hiszen Szeged, Debrecen, Nyíregyháza, Miskolc, Győr, Sopron, Pécs a miénk maradt – hogy csak a határhoz közeli nagyvárosokat említsük. Vagy a vidéki tagság Palatinusék szempontjából valami miatt nem volt érdekes?

Hanem hát ez már jelentéktelen akadékoskodás 1939-ben. Szeptember 1-jén Németország lerohanja Lengyelországot, s elkezdődik a II. világháború.

Európa még lejjebb süllyed.

Egy kis pihenő – egy korty víz

Még mindig Benedek Marcell metaforájáról van szó, az 1945-öt követő öt legális „munkaévről" a hosszú sivatagi vándorlásban. Alighogy fölszabadul Budapest, 1945 februárjában a megmaradt szabadkőművesek birtokba veszik a Podmaniczky utcai páholyházat. A ház nem pusztult el az ostrom alatt, de eléggé megrongálódott, s igyekeznek minél előbb használható állapotba hozni. Segítségükre siet *Kővágó József*, Budapest polgármestere (aki már polgármesterként csatlakozik a szabadkőművességhez), nagyobb kölcsönnel a Hitelbank és egyéb, különféle támogatással a Szövetséges Ellenőrző Bizottság nyugati tagjai, diplomatái, akik között több szabadkőműves lévén, nyomban fölveszik a kapcsolatot a magyar testvérekkel. Úgyhogy 1945. március 16-án, huszonöt év után először, megtarthatják az első összejövetelüket, amelyen a

romos főváros közepén hetvenhat magyar szabadkőműves vesz részt. Még él *Balassa József*, de ő nem tud átjönni Budáról; se hidak, se közlekedés. Aztán március végén, nyolcvankettedik évében meghal a *nagymester*, két héttel a negyedszázados tiltás hivatalos feloldása előtt.

Az *Ideiglenes Nemzeti Kormány* belügyminiszteri rendelete (miniszterelnök *Dálnoki Miklós Béla* vezérezredes, belügyminiszter *Erdei Ferenc* író, szociológus) 1945. április 14-i keltezéssel kimondja, hogy a szabadkőművesek ismét birtokba vehetik a páholyházat, az egykor elkobzott szabadkőműves vagyont, berendezési tárgyakat, amennyiben még azok fellelhetők. Tegyük hozzá: birtokba vehetik azok, akik megmaradtak. Mert az üldözések, a deportálások, a háború, az ostrom nem megtizedelte, de még csak nem is megfelezte a tagság létszámát; a vérveszteség legalább akkora, mint 1920 után: mintegy négyszázan maradnak, illetve maradnak itthon. Újbóli összefogásukban, a páholyélet megindításában *Gerő Andor*, a *Symbolikus Nagypáholy* főtitkára és *Supka Géza*, a Nemzeti Múzeum igazgatója vállal főszerepet. Munkájuk eredményeként az év végén már tíz páholy működik ismét Budapesten (közöttük az újonnan alakult *Balassa József páholy*), de Szegeden, Debrecenben, Győrben, Sopronban, Miskolcon, Pécsett is megindul a „munka". S ez most elsősorban páholyépítésből áll, új jelentkezők meghallgatásából.

Balassa József halála előtt Benedek Marcellt jelölte utódjául, de Benedek ekkor még Erdélyben van, a kolozsvári Bolyai Egyetem tanára, majd csak 1947 augusztusában jön Budapestre. Így az első tisztújító munkán, 1945 decemberében *Supka Gézá*t választják a *Symbolikus Nagypáholy nagymesteré*vé. Ő is régi, elkötelezett szabadkőműves; 1910-ben a Nemzeti Múzeum fiatal munkatársa, amikor fölveszik a *Corvin Mátyás páholy*ba.

A magyar nagypáholy, amely 1886-tól független, vagyis nem áll valamely külföldi főhatóság védnöksége alatt (az 1920-45 közötti időszakban pedig hivatalosan nem létezik), most az európai hagyományoktól eltérően nem az osztrák vagy a francia, de még csak nem is az angol nagypáholy védnöksége alá helyezi magát, hanem a New York-i *Ehlers páholy* gyámolítását fogadja el. Az *Ehlers páholy*t magyarok alapítot-

ták 1920 után, szertartásaikat magyar nyelven tartották, de tagjai nem csak magyarok voltak. A Budapesten állomásozó Szövetséges Ellenőrző Bizottságból s a különböző missziókból többen is, sőt az Egyesült Államok budapesti nagykövete (egyben az amerikai jóvátételi bizottság egyik tagja) is az *Ehlers páholy*hoz tartozik; érthető hát, hogy ők segítenek legtöbbet, s hogy a megújuló magyar nagypáholy hozzájuk csatlakozik.

Mindemellett Supka Géza nincs könnyű helyzetben nagymestersége négy éve alatt, és nincsenek könnyű helyzetben a szabadkőművesek sem. Létszámuk végül eléri az ezerötszázat, de hiszen jelentőségüket nem is a létszám tenné, hanem szellemi, társadalmi súlyuk. Közéjük tartozik például *Kővágó József* budapesti főpolgármester mellett *Nagybaczoni Nagy Vilmos* volt honvédelmi miniszter, *Valentini Ágoston* volt igazságügy-miniszter, *Beér János* jogászprofesszor, *Sztéhló Gábor* evangélikus lelkész, a háború alatti és utáni legendás gyermekmentő, a „Gaudio-polisz" nevű gyemek-városállam megszervezője és irányítója; az írók közül *Benedek István, Csécsy Imre, Devecseri Gábor, Ignotus Pál, Kárpáti Aurél, Remenyik Zsigmond, Szobotka Tibor*; a festők, szobrászok közül *Berény Róbert, Bernáth Aurél, Domanovszky Endre, Ferenczy Béni, Hermann Lipót, Kisfaludi Stróbl Zsigmond, Márffy Ödön, Perlott Csaba Vilmos*; színészek, rendezők, muzsikusok, zenetudósok, mint *Banda Ede, Maleczky Oszkár, Molnár Antal, Nádasdy Kálmán, Pataky Jenő, Pless László, Polgár Géza, Polgár Tibor, Somló István, Székely Mihály, Vikár Béla, Zathureczky Ede* s kiváló orvosok is: *Horváth Boldizsár, Kunos István, Magyar Imre, Weinstein Pál.*

Az 1947-es év egyik legjelentősebb eseménye, hogy *Jászi Oszkár*, a *Martinovics páholy* alapító *főmestere* huszonnyolc éves emigráció után Magyarországra látogat, s október 29-én ünnepi munkát tartanak tiszteletére. A nagy érdeklődéssel várt találkozón mintegy ötszázan vesznek részt; a nagypáholy és a testvérpáholyok vezetőin kívül természetesen az „új" Martinovics-vezérkar is üdvözli, s beszédeik, ha mégoly őszinték és meghatottak is, nemigen különböznek a szokásos ünnepi szónoklatoktól. Hanem Jászi felszólalásából érdemes idézni néhány bekezdést, mert ő nemcsak az akkori állapotokat értékeli meghökkentő nyíltsággal és pontossággal, de

megállapításai és célkitűzései – sajnos – máig érvényesek és elérendők.

„ ... *Magam is tapasztaltam, hogy még intim barátaim körében is egy-egy megjegyzésem, felfogásom nem talált megértésre, hanem ellenkezőleg, bizonyos riadalmat idézett fel, úgyhogy szeretném inkább csak megjelölni azt a vonalat, amely előttem áll, és amelyben Magyarország és az emberiség jövőjét keresem.*

Úgy vélem, hogy ez a mai helyzet sok tekintetben megdöbbentő, nemcsak itt, hanem az egész világban. Én évtizedeken át ostoroztam a régi soviniszta politikát és támadtam a Habsburgi Monarchia rozoga várát. Úgy érzem, a tisztesség parancsolja most azt a vallomást, hogy ami most történt a világon Hitler óta, de már Hitler előtt is, különböző nemzeti csoportok üldözése tekintetében, az minden múltbeli kegyetlenséget messze felülmúl. ...

Fel kell vetni a kérdést, hogy mi okozta a közéleti harcnak ezt a szörnyűséges eldurvulását és a militarista, nacionalista ellentéteknek ezt az orgiáját. Én itt azt gondolom, hogy ezt a szörnyű erkölcsi züllést nem lehet egyszerűen Hitlerre való hivatkozással elintézni. Hitler maga is egy nemzetközi bomlásnak a terméke volt. Hogy ő ekkora dinamikát tudott belevinni barbár rendszerébe, az már egy nagy közéleti destrukciónak az eredménye volt. Egész civilizációnk pillérei meginogtak. *Azok a pillérek, amelyek a múltban a békés, demokratikus élet elégséges előfeltételei voltak.*

Melyek voltak ezek a pillérek?

Nem tisztán gazdasági és politikai intézmények voltak ezek, hanem a kategorikus imperativusnak egy rendszere, *amely évszázadokon, sőt évezredeken át fejtette ki hatását az európai népek jellemére. Igen, egy rendszer volt ez, egy vallásos hit és erkölcsi meggyőződés, amelynek igazsága vitán felül állott. Ez a hit évezredek meggyőződéséből született.*

Talán a görög stoa bölcseletét jelölném meg, mint ezeknek az eszméknek az első formulázását. A világ egységének és a szabad egyéniségnek *hitvallása volt ez. Aztán a* természetjog *rendszere következett, amely Európában a római jogászoktól kezdve a modern kor liberális és szociális áramlatáig állandóan mint egy szellemi és erkölcsi iránytű szerepelt. Ez a természetjog, amelyben az emberiség legfényesebb elméi hittek, azt jelentette, hogy van egy jog, amely magasabb, feltétlenebb és tiszteletre méltóbb, mint az államnak a joga. Ez a jog a becsületes és gondolkodó embereknek a tuda-*

tában él, független a mindenkori adottságoktól, és mindenkor kell, hogy legyen egy olyan mérték, amellyel a tételes jogi és intuiciós berendezéseket mérni kell. Maga a kereszténység voltaképpen ennek az antik szintézisnek továbbfolytatása, népszerűsítése volt, hatalmas művészi és érzelmi alapon.

Most ezt a rendszert, az erkölcsi parancsok, a kategorikus imperativuszok rendszerét ledöntötték. Körülbelül a XIX. század második felétől fogva az emberek úgy érezték, hogy nincsen szükségük erkölcsi parancsokra, végleges értékekre. Elég nekik a mindenkori célszerűségre alapított politika. ...

A szellemi és erkölcsi faktorok relativizálása és lekicsinylése lett a korszaknak igazi levegője. Nincsenek többé alapvető, változatlan értékek, a fejlődést egyszerűen, mint anyagi változások függvényét magyarázzák.

Én azt hiszem, hogy igenis vannak ilyen alapvető, változatlan értékek, amelyeket valósítani nem tudunk ugyan, de minden nemzedéknek az a feladata, hogy közelebb jusson ezekhez a végső értékekhez. Ezeket azonban puszta empirikus úton nem tudjuk megközelíteni. – Az egész emberiség története minden magasabb megnyilvánulásában harc volt a tényleges adottságokkal, de a merőben mechanikus felfogással szemben. Amit demokráciának nevezünk, az is ebből a vallási, erkölcsi és filozófiai szintézisből jött létre. Ezeken a kategorikus imperativuszokon alapult az emberi lelkiismeretnek állandó küzdelme a társadalmi adottsággal szemben. És bebizonyult, hogy nem elég ledönteni bizonyos adottságokat, gátlásokat, hanem mindig egy új, magasabb szintézist kell teremteni.

Vagyis a demokrácia nem egyszerűen bizonyos gazdasági és alkotmányjogi változásoknak keresztülvitele, hanem legalább éppen olyan fontos az erkölcsi szintézisnek továbbfejlesztése, a köztudatba bevitele. ...

És melyek ezek az imperativuszok?

A demokrácia lényege az, amit Ady úgy fejezett ki, hogy minden ember fenség. Hogy nem az államért élünk, hanem az állam feladata az embert továbbvinni a végső emberi értékek útján. ...

A demokráciának egyik alapvető parancsolata a vallás és a szellem világának sérthetetlensége. A lélek és a szellem szabad kell, hogy legyen; anélkül az egyén rabszolga.

És végül: törekedni kell a háború kiküszöbölésére. Ehhez paktumok nem elegendők. Hazugság minden olyan paktum, intézmény, amely nem egy mély, általános emberi, közös erkölcsi és szellemi meggyőződésen alapul. Enélkül a pacifizmus puszta játék. Gondoljunk csak vissza arra a keserves és megalázó szerepre, amely a régi Népszövetségnek jutott, és gondoljunk arra a mai szerepre, amelyet az Egyesült Nemzetek Szervezete játszik. Ahelyett, hogy a közös nagy érdekeket valósítaná meg, mindinkább úgy használják fel, mint egy propagandabázist hatalmi érdekek keresztülvitelére.

Mindezeknek az elgondolásoknak eredménye az, hogy a demokráciának igazi ereje csak akkor lesz, ha csakugyan telíteni tudjuk emberi méltósággal és az embereknek egyenlősítésével nem lefelé, de felfelé. Enélkül még nagyobb válságokhoz fog eljutni a világ. ...

Az intézményes forradalmak nem fognak bennünket a nemzetköziséghez elvezetni, hanem a nemzeti küzdelmek kiélezéséhez, új imperializmusok rendszeréhez. ...

Nem szabad csüggednünk, és ki kell tartanunk amaz eszmék mellett, amelyek a szabadkőművességet fénykorában vezérelték. A szabadkőművesség régi nagy szellemei jobban tisztában voltak az emberiség útjával, jövőjével, mint a mai utilitarizmus gazdasági érdek és hatalmi részegség prófétái. ..."[34]

Supkáék nincsenek könnyű helyzetben, mondjuk el újra, mert bizonytalan korszak ez, még nem dőlt el, hogy Magyarországon milyen társadalmi berendezkedés szilárdul meg, azaz hogy még nem döntötték el a nagyhatalmak – illetve velünk még nem közölték. De azért ezt-azt már lehet érzékelni, nagyjából tudni is. A szabadkőművesség mint a klasszikus polgári eszmék első letéteményese s mint önkéntes civil szerveződés, amely csak demokratikus jogállamokban működhet szabadon, nehezen vagy egyáltalán nem egyeztethető össze azzal az egypártrendszeren alapuló kormányzati berendezkedéssel, amelyre nyilvánvalóan törekszik a Magyar Kommunista Párt. Szovjet mintára és szovjet nyomásra, szovjet támogatással. Supka nagymester kénytelen egyensúlyozni és ügyeskedni, amennyire csak meggyőződése és lelkiismerete engedi. Olykor már nemcsak a hatalmon lévő politikai pártok és a páholyok között, de a páholyon belül is a

[34] Berényi Zsuzsanna Ágnes: „Egész civilizációnk pillérei meginogtak" A *Martinovics páholy* és *Jászi Oszkár* 1947-es beszéde. Tekintet, 98/4-5; 177-181. o.

régi és az új tagok között. Mert talán ő nem is tudja, hogy a pártok is küldenek „keresőket", akik aztán „pártfeladatként" lépnek be a páholyokba. A betiltás előtt megkezdődik tehát a belső bomlasztás, ahogy például az Eötvös Kollégium végnapjaiban történik.

1948. június 20-án, a hagyományos János-ünnepélyen *Benedek Marcell helyettes nagymester* mond ünnepi beszédet. Előadása –, amelyet Berényi Zsuzsanna teljes terjedelemben közöl[35] – nyilvánvaló szellemi, erkölcsi utóvédharc, egyik utolsó kísérlet a külső és belső ellentétek feloldására. Mintha csak tudná, hogy ezzel üzen is, mert van, aki továbbítja. Témája a szabadkőművesek lelki egysége. „... *Alkotmányunk számos olyan kérdésnek érintését tiltja, amely jelentős helyet foglal el a társadalomhoz ezer szállal kötött férfiak életében. Politikával nem foglalkozunk. Tiszteljük és ujjal sem érintjük egymás vallási meggyőződését. A filozófia művelése ugyan alkotmányos céljaink közé tartozik, de természetesen nem kényszeríthetünk társainkra egy közös filozófiát. Ha egyáltalán beszélhetünk szabadkőművesi filozófiáról – s ami ezzel együtt jár, szabadkőművesi erkölcsről, célkitűzésről és irányról – akkor ennek olyan magasan kell szárnyalnia, ahonnét tekintve minden politikai, vallási, sőt filozófiai különbség is elmosódik és egy magasabbrendű egységbe olvad. ...*"

Látható, hogy egyszerre kétfelé üzen: kifelé, hogy nem politizálnak, tehát nem is lehetnek riválisai a politikai pártoknak, őtőlük nem kell tartani; befelé, hogy a „profán életben" bárki lehet istenhívő vagy ateista, tartozhat bármelyik párthoz, hiszen a páholyokban csak fennkölt filozofálás folyik, s az nem érintheti, ahhoz nem érhetnek föl a napi, esetleges ellentétek.

Következő híressé vált beszédét már *nagymester*ként mondja el, 1949. március 10-én megtartott székfoglalójában. Az utolsó „Cassandra-mondatokat" idézzük: „... *És e nehéz pillanatban, amikor újra szétszóródás és rombolás rémképei kísértenek, tüzes trónná téve a nagymesteri széket: szeretném, ha az én passzív természetem magába tudna fogadni valamit a Supka Géza erejéből, s ez az erő továbbra is támogatna bennünket. – Amikor választásotok reám, a könyvek világában élő esztétikusra esett, akkor bizonyosan a harmadik lángra gondoltatok, testvéreim. És valóban, ha programomat egyetlen mondatba kellene összefoglalnom, így fogalmaznám meg: szépen élni, amíg lehet, és szépen meghalni, amikor kell.*"

[35] Berényi Zsuzsanna Ágnes: „A nagymester" Bp. 1997. 84-89. o.

Persze, ez is üzenet – de már nincsenek illúziói. Már csak igyekszik szépen élni amíg s ahogy lehet. Az úgynevezett népi demokratikus országok közül már csak Magyarországon működnek legális páholyok, ki lehet számítani, hogy meddig lehetünk kivétel.

Április 24-én a magyar szabadkőművesség *kétszázéves* fennállása tiszteletére, majd május 22-én *Goethe testvér* születésének kétszázadik évfordulóján tartanak ünnepi munkát. Mindkét alkalommal Benedek Marcell tart előadást, finoman aktualizálva a XVIII. század társadalmi, politikai, művészeti kérdéseit. A nyári szünet alatt egyetlen említésre méltó esemény történik: a Belügyminisztérium Egyesületeket Ellenőrző Osztálya minden részletre kiterjedő vizsgálatot tart a nagypáholynál, amely egyelőre „jóakaratú és barátságos körülmények között" folyik. – A kormány (miniszterelnöke *Dobi István*) még kerek egy évig tartja fönn ezt a barátságos látszatot. Aztán *Révai József* június végi beszéde nyomán az Államvédelmi Osztály tisztjei lefoglalják a Podmaniczky utcai páholyházat, majd az 1950. június 12-én kiadott belügyminiszteri rendelet hivatalosan betiltja a magyar szabadkőművesek működését. A rendeletet *Kádár János* szignálja – tizenegy nappal a letartóztatása előtt.

A hosszú vándorlás

Ez a sivatagjárás most egy híján annyi lesz, mint a Mózeséké – s bizony Benedek Marcell sem láthatja meg a Kánaánt. És rajta kívül még nagyon sokan nem. Másfél generáció is elhullik harminckilenc év alatt, s aki megmarad, az öreg, fáradt, beteg. De azért majd újra tudják kezdeni, csak sokkal kevesebben, mint 1945-ben, csak sokkal tájékozatlanabb, idegenebb közegben. És ez talán rosszabb is, talán jobb is, mint volt annak idején.

Mi az, hogy szabadkőműves, és egyáltalán kik azok a szabadkőművesek? – kérdezhetik értetlenül, és persze jogos ér-

tetlenséggel 1989-ben a háború után felnőtt nemzedékek. Mindaddig teljes csend van a szabadkőművesek körül, nem jelennek meg róluk névsorok, ellenük újságcikkek, uszító könyvek, mint a két háború között. S ami könyv mégis megjelenik, csupa tisztességes munka: történelmi segédkönyv, szimpatizáló egyetemi (láb)jegyzet – és már az ötvenes évek elején is – H. Balázs Éva jóvoltából. De az egyetemi jegyzetek és a tudományos publikációk nem szoktak szenzációt és hisztériát kelteni.

Márpedig a szabadkőművesek – hisz ebben igazán van gyakorlatuk – az 1950-es betiltás után is dolgoznak. Nem „változatlanul" persze, hiszen ismét a szabad ég alá kerülnek: az ÁVH ugyanúgy jár el, mint harminc évvel korábban a különítményesek. Csak most nem a MOVE és az Etelközi Szövetség telepszik be a páholyházba, hanem a BM Útlevélosztálya. A szabadkőművesek szempontjából ez már teljesen mindegy, ide sem járhatnak többé, útlevélért különösen nem. Vagyis nem utazgathatnak Bécsbe, Genfbe, Párizsba szabályos munkákra, mint a két háború között; ahová meg utazhatnak, ott már sehol nincsenek páholyok. Maradnak a magánlakások, a baráti összejövetelek, családias alkalmak; annyi lehetőségük van, amennyi száznegyven-százötven éve *Kazinczy*nak, *Pálóczi-Horváth*nak, *Festetich György*nek lehetett. A művelődésen (önmaguk „csiszolásán") kívül egyetlen szabadkőművesi feladat látszik kivihetőnek: a rászoruló testvérek vagy azok özvegyeinek támogatása. De önerőből ez sem sikerülne, ha nem segítenék őket az osztrák testvérek. Minden évben nagyobb összeget utalnak a Nemzeti Bankba egy budapesti szabadkőműves nevére, a bank kifizeti forintban a címzettnek, s ezt a pénzt osztják szét a rászorulóknak. A hatóság pedig még csak véletlenül sem firtatja, hogy miféle pénz ez, honnan jön, s mi lesz a sorsa. Pedig nyilvánvaló, hogy pontosan tudják. Minden valutáról tudnak, vagy ha nem, akár egyetlen bizonytalan eredetű ötdollárosért is lecsukják az embert. És minden emberről tudnak, név szerint ismerhetnek minden szabadkőművest, mert nyilván nem azért foglalták le a páholyiratokat, hogy olvasatlanul elégessék. Akkor hát mi ez? Annyira kell a Magyar Nemzeti Banknak az a biztosan érkező osztrák schilling? Vagy nem akarnak még rosszabb színben feltűnni a nyugati demokráciák szemében? Valószínűleg mindkét dolog belejátszik ebbe az állami „félrenézésbe".

A forradalom leverése után, 1956 végén, 57 elején 200 ezer ember hagyja el az országot, javarészt fiatalok: diákok, egyetemisták. Ahol befogadják őket, ahol letelepednek, sokukat fölveszik a helyi páholyokba; Párizsban a *Nagy Oriens* védnöksége alatt önálló magyar páholy is alakul *Martinovics* néven. Van tehát egy kis magyar vérfrissítés a világban – de itthon nemigen. A 70-es, 80-as években már hosszabb-rövidebb ideig nyugaton tartózkodó magyarok közül (vendégtanárok, ösztöndíjasok) fölavatnak egy-két keresőt, akik ilyen-olyan információk vagy ajánlások útján eljutnak valamelyik páholyhoz (például az 1982-ben alapított bécsi *Helikon*hoz, amely szintén az emigráns magyarok páholya), de az itthoni új tagok száma így is elenyésző. Így is többségben vannak az egyre fogyó és egyre öregebb testvérek Supka Géza és Benedek Marcell egykori nagypáholyából. S ők is talán ha félszázan lehetnek.

IX. A megkésett XX. század és a szabadkőművesség

Fénygyújtások Budapest Keletén

1989. október 23-án kikiáltják a Magyar Köztársaságot. Ezzel nem csupán az ország elnevezése változik, s nem egyszerűen államformaváltásról van szó; Magyarország ötven (ötvenöt) év után független demokratikus állam. Szerveződnek a pártok, készülnek a szabad parlamenti választásokra. Készülnek a szabadkőművesek is, és a Társasági Törvény megjelenésekor azonnal bejegyeztetik magukat, hogy most már legálisan és szabályos keretek között folytathassák a „munkát". Illetve, hogy előbb még „meggyújthassák a fényt": ünnepélyesen fölavathassák az újra vagy újonnan alakuló páholyokat. Az újra megalakuló (régi) páholyok valamennyien a *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy* részei, amely nagypáholy utoljára a New York-i *Ehlers* anyagi és erkölcsi támogatásával működött, míg az újonnan alakulók valamely más szervezet bábáskodásval születnek, s ez többnyire a francia irányzatú *Nagy Kelet.*

Még 1989-ben öt páholyban gyújtanak fényt Budapesten: először az 1883-ban alapított és háromszor betiltott *Deák Ferenc, a Testvériséghez* nevű páholyban, majd a *Galilei*ben, az *Egyenlőség*ben, az *Árpád*ban és az *Egalitas*ban. Ez utóbbi új szerveződés, nevüket (méltán tisztelegve) a bécsi *Egalitas*ról vették. Majd a párizsi *Martinovics páholy* ösztönzésére következnek a „franciások": 1990-ben megalakul a szegedi *Universum páholy*, 1991-ben a *Humanitas*, a *Leonardo* és a *Jászi Oszkár páholy* – s ez a négy alkotja a *Magyarországi Nagyorienst.* És még ebben az évben kigyullad a fény az első hazai vegyes páholyban, amelyet *Tolerancia és testvériség* néven jegyeznek be. A következő évben alakul az első magyar női páholy, amely *Hadik Barkóczy Ilona grófnő* nevét viseli, majd *Napraforgó* néven is alakul egy nőket tömörítő szervezet a Francia női

nagypáholy védnöksége alatt. Összesen tehát tizenkét páholy, s négy-öt különböző rendbe tartoznak.

És ezzel szinte egy csapásra előáll az a százhárom évvel korábbi áldatlan állapot, amikor az *angol* érdekeltségű *János páholy*ok még szemben álltak a francia alapítású skót páholyokkal – s ezt a húsz évig tartó torzsalkodást, mint emlékszünk rá, Pulszkyék olyan zseniális megoldással szüntetnek meg: a kétféle rendhez tartozókat egyesítik a *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy*ban. Csakhogy most nincs egy Pulszky és nincs egy Türr. Mert most, az 1989-92 között újból páholyokba szerveződött szabadkőművesek közül a *Symbolikus Nagypáholy* tagjai nem ismerik el sem a *Nagy Kelethez,* sem a más rendekhez tartozókat, a *Nagy Kelet* tagjai elismerik ugyan a vegyes rendű vagy a csak női páholyokat, de minthogy nők nem vehetnek részt a munkáikon, így a közös páholytevékenység lehetetlen – hát hová vezet ez? Az eddigi logikát követve – mert visszafelé még nem működik a kirekesztés – előbb-utóbb a vegyes rendűek és a nők is igénylik majd néhány olyan páholy létrejöttét, amelynek tagjait ők sem engedhetik be a páholyaikba? A testvériség nagyobb dicsőségére?

Hogyan tovább?

Ennek a kissé hosszúra nyúlt elmélkedésnek a vége felé a szabadkőművesekkel kapcsolatban is tegyük fel az emberiség három alapkérdését: *Kik vagytok? Honnan jöttök? Hová mentek?* Az első két kérdésre már mi is tudnánk valamit válaszolni – a harmadikra talán maguk a szabadkőművesek sem. Vagy nem lenne a válasz egybehangzó.

De mielőtt megkísérelnénk valamiféle feleletet adni, amely persze mindig kockázatos, hiszen jóslásokba nem bocsátkozhatunk, be kell iktatnunk egy közbülső, negyedik kérdést: *Hová érkeztetek?* Tehát hogy hol vagytok most, hová hoztátok be a fényt, szabadkőművesek? Mert csak ezután láthatjuk majd, hogy mit is lehet kezdeni a három gyertyalánggal meg a hármas jelszavatokkal, hogy Szabadság – Egyenlőség – Testvériség.

Most, az így-úgy mégis csak megszületett XX. század elején-végén, az összeomlott „szocialista társadalom" romjain

nagyjából az ezer-ezerkétszáz évvel ezelőtti Róma társadalmi, erkölcsi közállapotait éljük. És hát mit is tehetnek egy amorális világban erkölcsi eszményeikkel a hazai szegény szabadkőművesek?

A *Magyarországi Symbolikus Nagypáholy* lapja, a már idézett „Kelet" 1997. szeptemberi számában a szerkesztő, *Pók Lajos* a következőket írja „Lectori salutem!" című bevezetőjében:

„Kedves olvasóinkkal együtt jól tudjuk, hogy valamennyien az időben élünk. Nem ritkán azonban az idő ellen is, mert a kor, amelybe születtünk, nem kedvez tehetségünknek, erkölcsi és anyagi érdekeinknek. Kevesebb magán és közéleti gondot szeretnénk, a társadalom olyan erkölcsi színvonalával, szegénység és erőszak nélküli világgal, amelyben legalább a Tízparancsolatnak van valamelyes érvénye. Magányos ábrándozók vagy lelkes Don Quijoték azonban édeskeveset tehettek és tehetnek olyan változásokért, amelyek reményeinket éltetik. Ezért kísérik végig az emberiség egész történetét olyan intézmények, szervezetek alapításai, mint például a szabadkőművesség, amelyek vállalják a közreműködést a társadalom legjobb szándékainak megvalósításában. ...

Éppúgy a dolgunk azonban, hogy alkalmazkodjunk a segítségvárás hétköznapi igényeihez, mint felmutatni erkölcsi eszményeinket. Távol vagyunk még attól, hogy a bizalom olyan áramköre kapcsolja össze a mai magyar társadalmat és a szabadkőművességet, mint amilyen lehetséges és kívánatos. ...

De a leghosszabb úton is kis lépések juttatnak előre."

Tehát ezt vállalják, ennyit tehetnek: kis lépésekkel jutni előbbre. Miközben egyetlen eszközük: felmutatni erkölcsi eszményeiket egy elfogadhatónak mondható civil társadalom megvalósításáért. „Amelyben legalább a Tízparancsolatnak van valamelyes érvénye." Ez sem könnyű, ennyi sem kevés. És ha szerencséjük lesz és szerencsénk lesz, ez az út talán nem olyan nagyon hosszú, mint amilyennek most innen látszik.

Szigliget-Budapest, 1998. január-június.

Felhasznált irodalom

ABAFI LAJOS: *A szabadkőművesség története Magyarországon.* Akadémiai Kiadó reprint sorozat, Bp., 1993.

A magyar jakobinusok. Iratok, levelek, naplók. (Szerk.: Benda Kálmán) Bibliotheca Kiadó, Bp., 1957.

BAJOMI LÁZÁR ENDRE: T.T.T. – *Titkos Társaságok Története.* Minerva Kiadó, Bp., 1969.

DR. BALASSA JÓZSEF: *A szabadkőművesség története.* Béta Irodalmi Rt. Budapest.

BERÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES: *Szabadkőműves páholyneveink 1991-ig.* Magyar Nyelvtani dolgozatok, 114. Budapest, 1992.

BERÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES: *A nagymester.* Bp., 1997.

BORECZKY BEATRIX: *A magyar jakobinusok.* Gondolat, Bp., 1977.

Dictionnaire de la Franc-Maconnerie, (Daniel Ligou) Presses Universitaires de France, 1987.

HANS BIEDERMANN: *A mágikus művészetek zseblexikona.* Kentaur Könyvek, Bp., 1989.

H. BALÁZS ÉVA: *Berzeviczy Gergely, a reformpolitikus (1763-1795).* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.

JANCSÓ ELEMÉR: *A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században.* Kolozsvár, 1933.

JOHN LUKACS: *A XX. század és az újkor vége.* Európa Könyvkiadó, Bp., 1994.

KAZINCZY FERENC: *Az én életem.* Összegyűjtötte, szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta Szilágyi Ferenc. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1987.

L. NAGY ZSUZSA: *Szabadkőművesség a XX. században.* Kossuth Könyvkiadó, Bp.,1977.

L. NAGY ZSUZSA: *Szabadkőművesek.* Akadémiai Kiadó, Bp., 1988.

NAGY TÖHÖTÖM: *Jezsuiták és szabadkőművesek.* Universum Kiadó, Szeged, 1990.

NÉMETH SÁNDOR: *Polgárosodás és szabadkőművesség.* In: Változás és állandóság. Tanulmányok a magyar polgári társadalomról. Hollandiai Mikes Kelemen Kör, 1989.

PALATINUS JÓZSEF: *A szabadkőművesség bűnei.* Bp., 1938-39.

PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM: *Felfedezett titok.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1988.

POÓR JÁNOS: *Kényszerpályák nemzedéke 1795-1815.* Gondolat – Bp., 1988.

DR. VAJDA ERNŐ: *Hetvenöt év a királyi művészet szolgálatában.* Bp., 1948.

Függelék

A HAZAI ÉS KÜLFÖLDI PÁHOLYOKBAN ILLEGÁLISAN MŰKÖDŐ MAGYARORSZÁGI SZABADKŐMŰVESEK NÉVSOROA 1920-TÓL 1938-IG[36]

ÁBRAHÁM EMIL nagykereskedő. Budapest. 1912: Eötvös p. 1920-tól: a bécsi In Labore Virtus p.[37]
ACZÉL ANTAL kábelgyári igazg. Budapest. 1917: Galilei p.
ÁGOSTON EMIL, a Kispesti Textilgyár vezérigazg. A Renaissance p. főmestere. (új tag)
ÁGOSTON MIHÁLY, a Magyar Általános Takarékpénztár igazg. Budapest. 1912: Archimedes p.
ÁGOSTON OSZKÁR, a Hazai Bank igazg. Budapest. 1913: Reform p.
ALFÖLDI LÁSZLÓ gyárigazgató. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. ARATÓ BÉLA ügyvéd. Budapest. 1932: In Labore Virtus p.
DR. ARJE SÁNDOR ügyvéd. Budapest. 1917: Comenius p.
ASCHNER LIPÓT, az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. vezérigazg. Budapest. (új tag)
DR. AUER PÁL ügyvéd. Budapest. 1911: Demokratia p. 1920-tól a párizsi Grand Oriens dísztagja.
BAKONYI KÁLMÁN nyug. kuriai bíró. Budapest. 1893: Demokratia p. 1920 után a Symbolikus Nagyp. nagymestere.
DR. BALASSA BENŐ főorvos. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
BALASSA JÓZSEF nyug. egyetemi tanár, a Magyar Nyelvőr szerkesztője. Budapest. 1898-1920: a Könyves Kálmán p. főmestere. 1920 után a Symbolikus Nagyp. nagymestere.
BALASSA JÓZSEF szerkesztő és kiadó. Budapest. (új tag)
DR. BALASSA LÁSZLÓ főorvos. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
BÁLINT KÁROLY, Budapest. 1935: In Labore Virtus p. (új tag)
BÁLINT LAJOS hírlapíró. Budapest. 1913: Kazinczy p.
DR. BÁRDOS GYÖRGY ügyvéd. Budapest. Reform p. (új tag)
BARNA JÁNOS malomigazgató. Budapest. 1902: Prometheus p.
BÁRSONY IMRE. Budapest. 1927: In Labore Virtus p. (új tag)

[36] Ezt a névsort Palatinus József: „A szabadkőművesség története" Bp. 1938-39. kötete alapján tesszük közzé.

[37] Palatinus József nyilván összekeveri, pontosabban „összevonja" a Herczeg Marcell alapította *Labor páholyt* a gróf Lónyay Károly-féle *Libertas et Virtus*-szal; mindkettőnek sok magyar tagja volt.

BARTOS ÁRMIN-ANDOR a Nasici Rt. igazg. Budapest. 1915: Galilei p.
BECK OTTÓ igazg. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
BECZ LÁSZLÓ. Budapest. 1935: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. BEERMANN ERNŐ. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. BERCZELLER ISTVÁN. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
BEREGI ÁRMIN mérnök. Budapest. 1912: Comenius p.
BERKI FERENC. Budapest. 1935: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. BIHARI MÓR ügyvéd. Budapest. 1888-1919: a Comenius p. főmestere; 1920 után a pozsonyi Lessing zu den 3 Ringen p.
BINÉT BÉLA, a Binét-cég beltagja. Budapest. 1935: In Labore Virtus p. (új tag)
BÍRÓ BÉLA papír-nagykereskedő. Budapest. 1910: Eötvös p.
BÍRÓ IMRE hites könyvvizsgáló. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. BLAUNER MÓR ügyvéd. Budapest. 1909: Martinovics p.
DR. BLEYER PÁL. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. BLUM SIMON főorvos. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. BOGDÁN ERNŐ orvos. Budapest. 1914: Prometheus p.
BOGNÁR GYÖRGY. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
BOKOR ADORJÁN igazgató. Budapest. 1912: Minerva p.
BOLGÁR ZSIGMOND. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
BOROS LÁSZLÓ m. kir. kormányfőtanácsos, a Magyarországi Újságíróegylet főtitkára. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
BOROS MIHÁLY újságíró. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
BOROS ZSIGMOND. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
BRAUN ARNOLD építész. Budapest. 1876: Galilei p. (Fed.: 1886) Rendőrségi nyilvántartásban. (új tag)
BRAUN JENŐ. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
BRAUN RÓBERT. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
BREUER GUSZTÁV igazgató. Budapest. 1911: Demokratia p.
BRICHT GYÖRGY. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
BRICHT LIPÓT tanár. Budapest. 1890: Prometheus p.
DR. BRÓDY ERNŐ volt orszgy. képviselő. Budapest. Demokratia p.
DR. BRÜLL DÁNIEL ügyvéd. Budapest. 1907: Reform p.
COKRON KÁROLY (budai Goldberger Arnold álneve) 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
DALLOS REZSŐ bankigazgató. Budapest. 1915: Világ p.
DÁLNOKI KOVÁTS JENŐ, az Országos Iparegyesület igazgatója. Budapest. (új tag)
DR. DÉCSI IMRE orvos. Budapest. 1910: Eötvös p.
DEMBITZ GYULA elnök-igazgató. Budapest. 1911: Demokratia p.
DEMJÉN JÓZSEF újságíró. Budapest. (új tag)
DÉNES LAJOS nyug. tankerületi főigazg. Budapest. 1904: Anonimus p.
DESZBERG ANTAL, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. igazgatója. Budapest. 1916: Corvin Mátyás p.
DR. DEUTSCH ERNŐ főorvos. Budapest. 1901: Minerva p.

DEUTSCH VILMOS gabonakereskedő. Budapest. 1911: Könyves Kálmán p.
DEVELÁK KÁROLY nyug. bankigazg. Budapest. 1899: Neuschloss p.
DOKTOR ZOLTÁN nyug. vasgyári felügy. Budapest. 1919: Demokratia p.
DR. (SZENTMIKLÓSI) DRÉHR IMRE volt minisztériumi államtitkár. Budapest. 1920: Madách p.
EBERLING GYULA. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
EGGER GYULA részvénytárs. igazg. Budapest. (új tag) 1936.
EHRENTHEIL LAJOS, a Generali Biztosító igazg. Budapest. 1911: Eötvös p.
ELEK PÁL gyógyszerész. Budapest. 1901: Világosság p.
DR. ELSZÁSZ OSZKÁR ügyvéd. Budapest. 1910: Deák Ferenc p.
DR. ENGLNDER ÁRPÁD. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
EPPINGER KÁROLY gyáros. Budapest. 1894: Archimedes p.
ERDÉLYI ZSIGMOND vezérigazg. Budapest. 1917: Deák Ferenc p.
ERŐSS JÁNOS magántisztv. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
FÁBIÁN BÉLA. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
FARAGÓ GYULA vasúti főmérnök. Budapest. 1913: Hajnal p. 1920 után: In Labore Virtus p.
FEHÉR ARTHUR hírlapíró. Budapest. (új tag)
FEKETE IGNÁC. Budapest. A Demokrtia p. alapítója és főmestere, 1920 után: a Symbolikus Nagyp. főtitkára. 1937.
(MAGYARFELEKI) FELEKY GÉZA újságíró, a Világ szerkesztője. Budapest. (új tag) 1937.
FELKAI BÉLA. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
FIEDLER GYULA gyárigazgató. Komárom. 1919: Philantrophia p.
FELISCHMANN DÁVID. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
FLEISSIG JÓZSEF, az Angol Magyar Bank igazg. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. és a Symbolikus Nagyp. főkincstárosa.
FÓNAGY BÉLA magánzó. Budapest. 1891: Könyves Kálmán p. Törölve: 1912. (rhny. szerint új tag)
FÖLDES GYULA. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. FÖLDI LAJOS ügyvéd. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. FRANCK ERNŐ ügyvéd. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
FRANKLE ALBERT. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
FREY KÁLMÁN gabonakereskedő. Budapest. 1901: Demokratia p.
DR. FRIEDMANN ERNŐ orvos. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. FRIEDMANN IGNÁC ügyvéd, m. kir. kormányfőtanácsos, a Magyar-Csehszlovák Kereskedelmi kamara eln. Budapest. 1916: Könyves Kálmán p. 1920: a pozsonyi Lessing...p. Budapesti fiókjának vezetője.
FRIGYES PÁL bankár. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. FRISCH ERNŐ orvos. Budapest. 1933: In labore Virtus p. (új tag)
DR. FRITZ ZSIGMOND ügyvéd. Budapest. 1912: Haladás p.
FÜREDI MIKSA kereskedő. Kispest. 1911: Türr István p.
DR. GAÁL JENŐ ügyvéd. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)

DR. GAÁR VILMOS nyug. kuriai bíról Budapest. 1905: Fáklya p. a Symbolikus Nagyp. főszónoka.
GÁBOR BERTALAN, a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. igazg. Budapest. 1910: Comenius p.
GÁBOR IGNÁC tanár. Budapest. 1908: Világ p. 1920 után a Symbolikus Nagypáholy szövetség-tanácsának tagja és a prágai nagypáholy tiszteletbeli tagja.
DR. GÁL DÉNES orvos. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. GÁL JENŐ ügyvéd, volt orszgy. képv. Budapest. 1904: Fáklya p. 1920 után a Symbolikus Nagyp. főfelügyelője.
DR. GALGÓCZY-HETÉS ALFRÉD ügyvéd. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. GARA ZOLTÁN bankigazgató. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
GEBAUER FERENC igazgató. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. GERBER BÉLA orvos. Budapest. 1900: Demokratia p.
GERGELY REZSŐ könyvkereskedő és kiadó. Budapest. A Symbolikus Nagyp. főkönyvtárosa. (új tag)
GERŐ ANDOR tanító. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
GERŐ ÖDÖN hírlapíró. Budapest. 1908: Reform p. 1920 után a Symbolikus Nagyp. főlevéltárosa és főmestere, a Good Templar rend főirányítója.
GLÜCKSTAHL LAJOS gyáros. Budapest. 1918: Fáklya p.
GOITEIN HUGÓ gyáros. Budapest. 1919: Comenius p.
DR. GOLD SIMON ügyvéd. Budapest. 1894: Könyves Kálmán p.
GOLDBERGER ARNOLD (lásd: Cokron Károlynál).
GÖNCZY SÁNDOR, a Triesti Biztosító Társaság igazg. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
GROSSHAUS KÁROLY téglagyáros. Budapest. 1907: Sas p.
GUTTMANN LAJOS. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
GYÖRGY JENŐ M.F.T.R. felügyelő. Budapest. 1910: Demokratia p. Rendőrhatósági nyilvántartásban.
GYŐZŐ BÉLA nagykereskedő. Budapest. 1896: Archimedes p. 1920 után: In Labore Virtus p.
HAAS LAJOS. Budapest. In Labore Virtus p. (új tag)
HAAS RÓBERT, a Slavónia Faipari Rt. igazg. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
HAHODA TIBOR. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. HAJDU MIKLÓS, a Magyar Tudakozó Egylet vezérigazg. Budapest. 1910: Demokratia p. 1920 után a Symbolikus Nagyp. szövetségtanácsának tagja.
HALÁSZ FERENC. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
HALMI MIKLÓS bankigazgató. Budapest. 1911: Alkotás p.

HALOM DEZSŐ bankigazgató. Budapest. 1904: Prometheus p. 1920 után a Symbolikus Nagyp. szövetségtanácsának tagja. 1936.
HARMAT SÁNDOR. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
HARSÁNYI MÓR. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
BÁRÓ HATVANY LAJOS főszerkesztő. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
HAVAS LAJOS. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
HERZ GÉZA, a Müller Testvérek Vegyészeti gy. igazg. Budapest. 1918: Március p.
HIRMANN FERENC gyáros. Budapest. 1901: Comenius p. 1915: Fed. 1920 után ismét aktív.
HIRSCHL H. HUGÓ cégvezető. Budapest. 1904: Neuschloss p.
HOFFMANN JÓZSEF. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban.(új tag)
DR. HOLLNDER JÓZSEF gőzmalmi műszaki vezető. Budapest. 1918: Haladás p.
DR. HOLLÓ SÁNDOR ügyvéd. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
HOROVITZ GYÖRGY. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
HUBERT ENDRE. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
HUBERT VILMOS. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. ILLÉS JENŐ. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
ILLÉS MARCELL magánzó. Budapest. Archimedes p. (új tag)
IRITZ MIKSA bankigazgató. Budapest. Könyves Kálmán p.
JAHODA ADOLF igazgató. Budapest. 1908: Könyves Kálmán p.
JAHODA TIBOR. 1932: Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. JAKAB LÁSZLÓ orvos. Budapest. 1902: Petőfi p.
JUSZT EMIL igazgató. Budapest. 1917: Deák Ferenc p.
DR. KADOSA MARCEL ügyvéd. Budapest. 1910: Prometheus p. Rendőrhatósági nyilvántartásban.
KAMMER GYÖRGY. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
KAMMER KÁLMÁN ENDRE. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
KASZAB LAJOS. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
KARINTHY FRIGYES író és hírlapíró. Budapest. (új tag) 1938.
DR. KATONA JÓZSEF orvos. Budapest. 1935: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. KAUNITZ LAJOS tanár. Budapest. 1903: Haladás p. 1920 után a Symbolikus Nagyp. főgazdája, a Szünidei Gyermektelep vezetője.
DR. KÉGL LAJOS ügyvéd, bankigazg. Monor. 1906: Martinovics p.
DR. KEMÉNY GYÖRGY, a Magyar Asphalt Rt. cégvezetője. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. KEMÉNY JÁNOS. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
KERNSTOCK KÁROLY festőművész. Budapest. 1901: Reform p. 1906: Petőfi p. A Március p. alapító tagja. Rendőrhatósági nyilvántartásban.
KIRÁLY DEZSŐ. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. KOHNER ARTHUR ügyvéd, bankigazgató. Budapest. 1913: Eötvös p.
KOVÁCS FRIGYES építész. Budapest. 1899: Könyves Kálmán p.

KOVÁCS RÓBERT sírkőgyáros. Budapest. 1912: Neuschloss p. 1920 után a Symbolikus Nagyp. szövetségtanácsának tagja és az Ingyenkenyér Egyesület vezetője.
KOZMA IMRE. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
KÖVES DEZSŐ nyomdaigazgató. Budapest.1919: Kazinczy p.
KRAYER EMIL gyáros. Budapest. 1902: Petőfi p.
KREUTZER GÉZA mérnök. Budapest. 1909: Petőfi p.
DR. KUBINYI ANDOR ügyvéd. Budapest. 1914: Demokratia p.
LADOVSZKY GÉZA gyáros. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
LAJTHA PÁL kereskedő. Budapest. 1916: Haladás p.
LANTOS ERNŐ vezérigazg. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. LÁSZLÓ FRIGYES orvos. Budapest. 1916: Haladás p.
LÁSZLÓ SÁNDOR vezérigazg. Budapest. 1913: Ébredés p.
DR. LAUFFER JÓZSEF gyáros. Budapest. 1901: Világosság p.
LENDVAI SÁNDOR. 1889: Összetartás p. 1932: In Labore Virtus p.
LISZT HUGÓ ékszerész. Budapest. 1912: Március p.
DR. LITVAY ANDRÁS OLIVÉR. Budapest. 1930: In Labore Virtus p. (új tag)
LUKÁCS EMIL igazgató. Budapest. 1899: Humboldt p.
LUNZER PÁL igazgató. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
MAGYAR BERTALAN, a Magyar Konfekcióművek Rt. elnöke. Budapest. Az Archimedes p. mester-tagja, az Eötvös p. főmestere. (új tag)
MANDEL DEZSŐ gyárigazgató. Nyírbátor. 1900: Szabolcs p.
MÁRAI SÁNDOR író, hírlapíró. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
MÁRFY ÖDÖN festőművész. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
MÁRTON GYULA főmérnök. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
MEITNER LIPÓT. Budapest. 1935: In Labore Virtus p. (új tag)
MÉREI PÁL. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
MERSE PÁL mérnök. Budapest. 1912: Archimedes p. 1920 után: Péntek Esti Asztaltársaság.
DR. MEZEI REZSŐ bankigazg. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. MIKLÓS ARMAND. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
MOLNÁR IMRE. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
MORVAI IZSÓ, a Kender és Lenipari Rt. igazg. Budapest. 1909: Deák Ferenc p. 1920 után a Nyomorék Gyermekek Otthona vezetője.
MORZSÁNYI HERMAN vállalkozó. Budapest. 1914: Demokratia p.
MUNK PÉTER bankár. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. MURÁNYI ERNŐ ügyvéd. Budapest. 1893: Minerva p.
DR. MÜFFELMANN LEÓ. 1928: In Labore Virtus p. (új tag)
MÜLLER PÁL vezérigazg. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
NÁDAS VIKTOR MFTR felügyelő. Budapest. 1915: Corvin Mátyás p.

NAGY ENDRE. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
NEUGRÖSCHL ALAJOS bankigazgató. Budapest. 1906: Progressio p.
NEUSCHLOSS ALBERT. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
NEUSCHLOSS KORNÉL műépítész. Budapest. 1896: Neuschloss p.
NEY MIKSA. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
OLÁH SÁNDOR részvénytársasági igazg. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. OPLER EMIL ügyvéd. Budapest. 1905: Madách p. Rendőrhatósági nyilvántartásban.
PÁL ENDRE. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
RÉTSÁGI PAUNTZ SÁNDOR nagykereskedő. Budapest. 1891: Deák Ferenc p.
PEKÁRY SÁNDOR. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. PERÉNYI ALFRÉD ügyvéd. Budapest. 1916: Neuschloss p.
PFEIFFER IGNÁC nyug. műegyetemi tanár. Budapest. 1903: Comenius p. 1920 után: a pozsonyi Lessing p., a palesztinai nagyp. mestertagja, a Symbolikus Nagyp. szövetségtanácsának tagja.
PICHLER J. GYULA tanár. Budapest. 1896: Demokratia p.
PINTÉR MIKLÓS. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
PINTÉR SÁNDOR gépészmérnök. Budapest. 1911: Demokratia p.
PLÁN FRIGYES gyáros. Budapest. 1918: Haladás p.
DR. POLGÁR GYÖRGY ügyvéd. Budapest. 1919: Eötvös p.
POLL IMRE biztosító intézeti igazg. Budapest. 1895: Neuschloss p.
DR. PREISICH HUGÓ ügyvéd. Budapest. 1911: Demokratia p.
DR. REICHARD ERNŐ ügyvéd. Budapest. Resurrexit p. (új tag)
REICHER PÁL magántisztviselő. Újpest. 1935: In Labore Virtus p. (új tag)
REINER MIHÁLY, az Adria Birtosító Rt. igazg. Budapest. 1891: Demokratia p.
DR. REJTŐ GYULA. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
RIEGLER JÓZSEF EDE papírgyáros. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. ROBICSEK BÉLA ügyvéd. Budapest. A Magyarországi Good Templar Rend főtitkára. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
ROSETH ANDOR, az Angol-Osztrák Bank igazg. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
ROÓZ REZSŐ hírlapíró. Budapest. 1916: Eötvös p.
RÓZ JENŐ bankigazgató. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
RÓZSA MÓR szűcs. Budapest. 1919: Kazinczy p.
SALUSINSZKY IMRE hírlapíró. Budapest. 1909: Demokratia p.
SAXLEHNER ANDRÁS gyógyforrás-tulajdonos. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. SCHULHOF ÖDÖN orvos. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
SCHULTHEISZ MIKSA. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
SCHWARZ OTTÓ kereskedő. Nagykanizsa. Munka p.
DR. SEBŐK LAJOS ügyvéd. Budapest. 1935: In Labore Virtus p. (új tag)
SERÉNYI LÁSZLÓ. Budapest. 1935: In Labore Virtus p. (új tag)

DR. SIMON GYULA. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
SOMLÓ BÉLA, a Magyar Általános Hitelbank igazg. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
SOMOGYI GYÖRGY. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
SPRINGER DÉNES gyári képviselő. Budapest. 1912: Könyves Kálmán p.
DR. SPRINGUT JENŐ. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. STEIN EMIL, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vezérigazg. Budapest. 1906: Demokratia p.
DR. STRAUSZ IMRE, a Pharmacia vegyészeti gyár vezérigazg. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
STROMSZKY SÁNDOR, a Siemens-Schuckert Művek Rt. igazg. Budapest. 1905: Nemzeti p.
SUGÁR ALADÁR áll. vizsgázott fogász. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. SZABÓ ERNŐ ügyvéd. Budapest. 1917: Könyves Kálmán p.
DR. SZABÓ IMRE orvos. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
SZALATNAI REZSŐ, a volt cseh-szlovák Sarlós-mozgalom vezetője. (új tag)
DR. SZALAY EMIL ügyvéd. Budapest. 1903: Prometheus p.
DR. SZÁNTÓ GYÖRGY orvos. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
SZÁNTÓ JENŐ bankigazg. Budapest. 1916: Demokratia p.
SZÁSZ JÁNOS kereskedő. Baja. 1904: Honszeretet p. 1931: In Labore Virtus p.
SZÁSZ ZOLTÁN író. Budapest. 1910: Petőfi p.
SZEGŐ SÁNDOR gyáros. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
SZEGVÁRY GYŐZŐ. Budapest. 1937: In Labore Virtus p. (új tag)
SZÉKÁCS ANTAL üvegkereskedő. Budapest. 1894: Demokratia p.
SZÉKELY DEZSŐ építész. Budapest. 1911: Könyves Kálmán p.
DR. SZÉKELY HUGÓ ügyvéd. Budapest. 1918: Archimedes p.
DR. SZÉKELY IMRE ügyvéd. Budapest. 1899: Martinovics p. (páholyalapító)
SZÉLL ÁRPÁD nyug. Hév. igazg. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. SZIKLAI FERENC. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
SZILÁGYI KÁLMÁN mérnök. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. SZILAS JENŐ orvos. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. SZILAS NÁNDOR. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
SZILASI IMRE okl. gépészmérnök, szabadalmi ügyvivő. Budapest. 1933: In Labore Virtus p. (új tag)
SZIRTES ANDOR hírlapíró. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. SZMETÁN LÁSZLÓ nyug. bíró. Budapest. 1913: Budapest p.
DR. SZŰCS GÉZA ügyvéd. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. SZŰCS JÓZSEF ügyvéd, az Angol-Magyar Bank ügyésze. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
SZŰCS SIMON kereskedő. Budapest. 1918: Anonimus p. 1936.
SZÜSZ JENŐ gyógyszerész. Budapest. 1906: Demokratia p.
TAKÁCS LÁSZLÓ bankigazg. Budapest. 1906: Deák Ferenc p.

DR. TEMESVÁRI REZSŐ főorvos, egyetemi m. tanár. Budapest. 1890: Demokratia p. 1920 után: a Symbolikus Nagyp. h. főmestere.
TOLNAI ELEK kőolajgyári képviselő. Budapest. 1935: In Labore Virtus p. (új tag)
TOLNAI ELEK tanár. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
TOLNAI PÁL. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
DR. TORDAI LÁSZLÓ. Budapest. 1932: In Labore Virtus p. (új tag)
TÖRÖK LÁSZLÓ mérnök, szabadalmi irodatulajdonos. Budapest. 1912: Corvin Mátyás p. 1935
DR. TRUSZKAY ÖDÖN orvos. Budapest. Renaissance p. (új tag)
TYRNAUER SAMU bankigazg. Budapest. 1912: Neuschloss p.
DR. UJLAKY JÓZSEF. Budapest. 1909: Demokratia p.
DR. UJLAKY MIKLÓS ügyvéd. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. VÁGÓ GYULA ügyvéd. Budapest. 1935: In Labore Virtus p. (új tag)
VÁGÓ MIKSA gyáros. Újpest. 1904: Világosság p.
DR. VAJDA ADOLF orvos. Budapest. 1901: Könyves Kálmán p.
VÁLYI BÉLA főmérnök. Budapest. 1899: Demokrata p.
VÁMBÉRI RUSZTEM ügyvéd. Budapest. 1908: Martinovics p. 1920 után a londoni Old Fellos p. budapesti csoportjának vezetője, a bécsi In Labore Virtus p. tb. tagja.
VARRÓ IMRE, a budapesti kereskedelmi és iparkamara főtitkára. 1908: Martinovics p. 1920 után: In Labore Virtus p.
VÉRTES HUGÓ kereskedő. Budapest. 1894: Haladás p.
VIDA JENŐ, a Magyar Általános Kőszénbánya vezérigazg. Budapest. 1912: Galilei p.
VIDA MIKLÓS. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
VIDA PÉTER. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. VIDACS GYULA ügyvéd. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
DR. VIDACS HUGÓ ügyvéd. Budapest. 1908: Sas p.
VIDOR GYÖRGY. Budapest. 1935: In Labore Virtus p. (új tag)
VIDOR EMIL építész. Budapest. 1904: Demokratia p.
DR. VIDOR KÁZMÉR ügyvéd. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
VIKÁR BÉLA gyorsíró. Budapest. 1894: Könyves Kálmán p.
DR. VINCZE LÁSZLÓ. Budapest. 1935: In Labore Virtus p. (új tag)
WABROSCH KÁROLY. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
BÁRÓ CSEPELI WEISZ ALFONZ. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
WILCZEK GUSZTÁV igazgató. Budapest. Deák Ferenc p. 1920 után a pozsonyi Lessing p. tb. m.
WILHEIM ARHUR. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)
WOLFINGER LAJOS volt hajótulajdonos. Budapest. 1886: Humboldt p., az amerikai Ohio nagyp. tb. mestere. 1920 után a Symbolikus Nagyp. szövetségtanácsának tagja.
DR. ZAYMUS GYULA. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)

DR. ZINNER NÁNDOR orvos. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
ZINZENHEIM ZSIGMOND gabonakereskedő. Budapest. 1905: Galilei p.
ZINSENSCHEIN FERENC. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
ZIPERNOVSZKY KÁROLY nyug. műegyetemi tanár. Budapest. 1887: Galilei p.
ZITTER JENŐ. Budapest. 1935: In Labore Virtus p. (új tag)
ZOLTÁN BÉLA gyógyszerész. Budapest. 1897: Erzsébet p.
DR. ZUCKERMANN FERENC. Budapest. 1934: In Labore Virtus p. (új tag)
ZSOLT BÉLA hírlapíró. Budapest. Rendőrhatósági nyilvántartásban. (új tag)

„– Szabadkőműves vagy-e?
– Testvéreim annak ismernek... – hangzik el a válasz az első kérdésre, melyet vagy háromszáz éve az öt világrészen minden avatott újonc megtanul."
A magyar szabadkőműves-mozgalom hosszú, kényszerű hallgatás után 1989-ben szerveződött újra. A történetéről 50 éve nem jelent meg új feldolgozás. Sumonyi Zoltán kötete ezt a hiányt pótolja, amikor az 1700-as vektől napjainkig áttekinti a mozgalom történetét, megsmertet egykori hírneves tagjaival (írókkal, politikuokkal stb.) s azokkal az intézményekkel, melyek a szaadkőműveseknek köszönhetőek. Felfedi a titkot, amely ly sokáig rejtve volt.

A 250 éves magyar szabadkőművesség történetének megírására irodalomtörténeti tanulmányaim inspiráltak. Több mint húsz évvel ezelőtt írtam meg *Kazinczy és Batsányi* című drámámat arról, hogy kiélezett történelmi-politikai helyzetekben milyen különbözően viselkedik a magyar értelmiség. A korszak irodalmi termékeinek olvasásakor került kezembe *Pálóczi Horváth Ádám*nak 1792-ben megjelent *Felfedezett titok* c. könyve, amely az első és mindmáig egyetlen magyar szabadkőműves regény. Némi változtatással innen kölcsönöztem ennek a „regényes" történetnek a címét, hiszen több mint kétszáz évvel később valamit újra föl kell fedeznünk, azaz ha titokról van szó, akkor mai szóhasználattal *fölfednünk*. Így lett ez *Újrafelfedett titok*.
Pálóczi, Kazinczy és Széchenyi Ferenc emlékezetére.

Sumonyi Zoltán

ISBN 963 645 010 2

790 Ft

ÚJRAFELFEDETT TITOK

TÁN

SUMONYI ZOLTÁN

ÚJRAFELFEDETT TITOK

A MAGYARORSZÁGI SZABADKŐMŰVESEKRŐL

TALENTUM